

**BALKANİSTİK
DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ**

Cilt: 2

Sayı: 1

Haziran 2020

**JOURNAL OF BALKANISTIC
LANGUAGE AND LITERATURE**

Volume: 2

Issue: 1

June 2020

e-ISSN: 2687-2234

Edirne

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi | Owner

Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU (Dekan/Dean)

Editör | Editor

Dr. Ayşe Nur ÖZDEMİR

Alan Editörleri | Field Editors

Doç. Dr. Refik SADIKOVIĆ • Balkan Dilleri ve Edebiyatları
Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR • Türk Dili ve Edebiyatı
Dr. Myumyun Yasharov ISOV • Balkan Dilleri ve Edebiyatları
Dr. Şahin KILIÇ • Balkan Dilleri ve Edebiyatları
Dr. Yasemin GÜRSOY ŞUMNULU • Rus Dili ve Edebiyatı

Dil Editörleri | Language Editors

Prof. Dr. Melahat PARS • Makedonca/Macedonian
Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ • Rusça/Russian
Doç. Dr. İbrahim KAMİL • Bulgarca/Bulgarian
Doç. Dr. Neriman HASAN • Rumence/Rumanian
Doç. Dr. Refik SADIKOVIĆ • Boşnakça/Bosnian
Dr. Aslı ARABOĞLU • İngilizce/English
Arş. Gör. Zeynep DUYMAZ • İngilizce/English
Dr. Aykut HALDAN • Almanca/Deutsch
Dr. Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU • Yunanca/Greek
Dr. Hülya UZUNTAŞ • Türkçe/Turkish

Yayın Kurulu | Editorial Board

Başkan | Chairman

Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU • Trakya Üniversitesi

Üyeler | Members

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK • Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ • Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Melahat PARS • Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN • Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ömür CEYLAN • İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ • Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. İlkan HASDAĞLI • Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Nurten ÇETİN • Trakya Üniversitesi
Dr. Yeşim DİNÇKAN • Trakya Üniversitesi

İnternet Sayfası | Internet Page

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/balkanistik>

Kapak Tasarım | Cover Design

Arş. Gör. Taner ŐEN

Dizgi | Page Layout

Arş. Gör. Atilla BİRBİR
Arş. Gör. Noyan HACIPAŐAOĐLU

Dergi Hakkında | About the Journal

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Journal of Balkanistic Language and Literature is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year June and December.

İletişim | Contact

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Balkan Yerleşkesi, Edirne -Türkiye
Tel.: 0284 235 95 27 Faks: 0284 235 95 22 e-mail: balkanistik@trakya.edu.tr

DANIŐMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdulhalúk Mehmet ÇAY • İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNŐEN • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali Osman KARATAY • Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Amira TURBIĆ-HADŐAGIĆ • Tuzla Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Arbër ELIKU • Tetova Devlet Üniversitesi, Makedonya
Prof. Dr. Ayla KAŐOĐLU • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR • Milli Savunma Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dőevad JAHIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Esin OZANSOY • İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İlker ALP • Türkiye
Prof. Dr. İsmet ÇETİN • Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kahraman BOSTANCI • Balıkesir Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR • Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Lindita SEJDIU RUGOVA • Priőtine Üniversitesi, Kosova
Prof. Dr. Mehmet őAHİNGÖZ • Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMĐİL • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Melahat PARS • Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Müberra GÜRĐENDERELİ • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nejla GÜNAY • Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ömür CEYLAN • İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Rıdvan CANIM • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sanjin KODRIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Senahid HALILOVIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Smail EKIĆ • Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek
Prof. Dr. Vahit TÜRK • İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Zeynep ZAFER • Ankara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Emina SADIKOVIĆ • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ergin JABLE • Priőtine Üniversitesi, Kosova
Doç. Dr. Evgeniya LARIONOVA • RF Dıőıőleri Bakanlığı Diploması Akademisi, Rusya
Doç. Dr. Fahredin SHABANI • Prizren Üniversitesi, Kosova
Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Georgios SALAKIDIS • Demokritus Trakya Üniversitesi, Yunanistan
Doç. Dr. Gulnara Altynbayeva MONEROVNA • Saratov Devlet Üniversitesi, Rusya
Doç. Dr. İbrahim KELAĐA AHMET • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Liliana MARUNTELU • Ovidius Üniversitesi, Romanya
Doç. Dr. Meryem SALIM-AHMET • őumen P. Konstantin Preslavski Üniversitesi, Bulgaristan
Doç. Dr. Neriman HASAN • Ovidius Üniversitesi, Romanya
Doç. Dr. Nuran MALTA-MUHAXHERI • Priőtine Üniversitesi, Kosova
Doç. Dr. Refik SADIKOVIĆ • Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Seda TAŐ İLMEK • Trakya Üniversitesi, Türkiye

BU SAYININ HAKEMLERİ | REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ • Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Kahraman BOSTANCI • Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Muharrem DAYANÇ • İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ömür CEYLAN • İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Rıdvan CANIM • Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Vahit TÜRK • İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup ÇELİK • İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ŞENLER • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ • Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ • Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel BAYRAM • Düzce Üniversitesi
Dr. Cevdet ŞANLI • Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Gülçin OKTAY • Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Selda UYGUR • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Tevfik SÜTÇÜ • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Yakup KURT • Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma Makaleleri | Research Articles

- Rıdvan CANIM**
DOBRUCA'DA BİR HÜKÜMDAR ŞEHİRİ: HACIOĞLUPAZARCIĞI
A SOVEREIGN CITY IN DOBRUCA: HACIOĞLUPAZARCIĞI
1-24
- Ali İhsan ÖBEK**
EDİRNE KİTABELERİNE DAİR
ON EDİRNE'S INSCRIPTIONS
25-34
- Yasemin ULUTÜRK SAKARYA**
GÜZ SANCISI ROMANINDA ÖTEKİLEŞTİRİLEMİYEN AZINLIKLAR
MINORITIES THAT CANNOT BE MARGINALIZED IN THE "GÜZ SANCISI"
NOVEL
35-55
- Ayşe Nur ÖZDEMİR**
KRİTİMÜ, GİRİTİM BENİM: TARİHSEL ZORUNLULUĞUN KIYISINDA
BİREYSEL TRAJEDİLER
KRİTİMÜ, GİRİTİM BENİM: INDIVIDUAL TRAGEDIES ON THE EDGE OF
HISTORICAL NECESSITIES
56-79
- Chousein MECHMET**
MEHMET HİLMİ'NİN BATI TRAKYA'DA YAYIMLANAN GAZETE
YAZILARININ YANSIMALARI
REFLECTIONS OF THE MEHMET HİLMİ'S COLUMNS IN WESTERN THRACE
NEWSPAPERS
80-98
- İsmail Alperen BİÇER**
BALKAN ÇİÇEKLERİ ROMANININ YAPISI VE ANLAMI ÜZERİNE
ABOUT THE FRAMEWORK OF THE NOVEL BALKAN ÇİÇEKLERİ AND ITS
MEANING
99-112
- Selva ÇELİK**
PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIMLA KIRMIZI SAÇLI KADIN
KIRMIZI SAÇLI KADIN WITH A PSYCHOANALYTIC APPROACH
113-139

Kitap Tanıtımı | Book Review

- Selda SANDALYECİ**
TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE MENTAL FİİLLER
140-144

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2020; 2(1): 1-24
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2020; 2(1): 1-24

**DOBRUCA'DA BİR HÜKÜMDAR ŞEHİRİ:
HACIOĞLUPAZARCIĞI**

Rıdvan CANIM*

ÖZ: Dobruca adı verilen bölgenin en önemli yerleşim merkezlerinden biri olan ve bugün Dobriç (Добрич) adıyla bilinen şehrin Türkçe kaynaklarda adı Hacıoğlu Pazarcık, Hacıoğlu Pazarı, Pazarcık, Hacıoğlupazarcığı şeklinde geçer. Şehrin adı Komünizm döneminde bir ara Tolbuhin olmuştur. 25 Ekim 1949 yılında Dobriç şehrine Sovyet Mareşali Fyodor Tolbuhin'in adı verilmiş, 1990'da yayımlanan Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı kararıyla da şehir eski adı Dobriç'e kavuşturulmuştur. Türklerin kurduğu ve yaklaşık 5 asır yönetimi altında tuttuğu şehir, aynı zamanda Osmanlı Sultanlarından III. Ahmet'in doğduğu şehirdir. Tarihi içinde Rumeli medeniyetinin en güzel eserlerine ev sahipliği yapan Dobriç, çok sayıda ilim, fikir adamı ve sanatkâr yetiştirmiş, bilim ve kültür tarihimize böylece hizmet etmiş bir şehirdir. Ayrıca Hacıoğlupazarcığı, asırlar boyunca Osmanlı ordularının Rumeli üzerine yaptığı seferlerde önemli menzillerinden birisi olmuştur. Yazımızda bilim ve kültür tarihimizin bu tarihî şehrini dünü ve bugünüyle ele almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Dobruca, Hacıoğlupazarcığı.

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ridvancanim@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7364-2974

Geliş Tarihi (Received): 08.06.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 16.06.2020

A SOVEREIGN CITY IN DOBRUCA: HACIOĞLUPAZARCIĞI

ABSTRACT: Known as Dobriç (Добрич) today, the city is one of the most important settlements of the region called Dobruca. In Turkish sources the city's name appears as Hacıoğlu Pazarcık, Hacıoğlu Pazarı, Pazarcık, Hacıoğlupazarcığı. In the communist era the city's name become Tolbuhin for a while. On 25 October 1949, the city of Dobrich was named after Fyodor Tolbuhin, the Soviet Marshal, and the city was restored to its former name Dobrich with the decision of the Bulgarian Presidency published in 1990. The city, founded by the Turks and ruled for about five centuries, was also the city where III. Ahmet, one of the Ottoman Sultans, was born. As an historical city, Dobrich hosted the most beautiful works of Rumeli civilization and contributed our history of science and culture by producing many scientists, intellectuals and artists throughout its history. Also, Hacıoğlupazarcığı was one of the important ranges for expeditions of the Ottoman armies to Rumeli for centuries. In our article, we tried to address this historical city of our history of science and culture with its yesterday and today.

Keywords: Bulgaria, Dobruca, Hacıoğlupazarcığı.

*“Ölüm sellerinde yaşam sürüyor
Rodoplar, Dobruca, Gerlova, Deliorman
Sevda oluşunu yitirirken umutlar
Kavgalardan kopan avuntudur zaman”*
Mehmet Çavuşev

Dobruca adı verilen bölgenin en önemli yerleşim merkezlerinden biri olan ve bugün *Dobriç* (Добрич) adıyla bilinen şehrin Türkçe kaynaklarda adı Hacıoğlu Pazarcık, Hacıoğlu Pazarı, Pazarcık, Hacıoğlupazarcığı şeklinde geçer. Şehrin adı Komünizm döneminde bir ara *Tolbuhin* olmuştur. Dobriç'in *Tolbuhin* olarak adlandırıldığı yıllar 1949-1990 arasındır. 25 Ekim 1949 yılında Dobriç şehrine Sovyet Mareşali Fyodor Tolbuhin'in adı verilmiş, 1990'da yayımlanan Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı kararıyla da şehir eski adı Dobriç'e kavuşturulmuştur. Bulgar kaynaklarında Polonya'nın Osmanlı sefirlerinden biri olarak belirtilen ve 1569 yılında şehirden geçen Taranovski'nin de bu yerleşmeyi Малък Базарджик yani *Küçük Pazarcık* olarak kaydettiği görülür.

Dobriç'in Bulgaristan Haritasındaki Konumu

1411 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren bölge, önce Silistre eyaletine, ardından da Niş ve Vidin eyaletlerinin birleştirilmesi ile 1864'te kurulan Yeni Tuna Vilayeti'ne dâhil edilir. XVI. yüzyıldan itibaren Dobruca bölgesinin iç kesimlerinde bir Osmanlı kasabası olarak gelişmeye başlayan Dobriç, bir zaman sonra cami ve mescitleri, tekke ve medreseleri ile bölgenin önemli Türk-İslam merkezlerinden biri hâline gelir. Hacıoğlupazarcığı, aynı zamanda meşhur Osmanlı hükümdarı Sultan III. Ahmet'in doğduğu şehirdir. Tarihte "Lale Devri" olarak bilinen dönemin sultanı, 23. Osmanlı Padişahı ve 102. İslam halifesi Sultan III. Ahmet, 30 Aralık 1673 tarihinde, IV. Mehmet'in Lehistan Seferi sırasında kışladığı bu şehirde dünyaya gelmiştir. Ve rivayetlere göre o gün Padişah çadırının kurulmuş olduğu yer daha sonra "Saray Mahallesi" olarak adlandırılmıştır. Babası Sultan IV. Mehmet, annesi Emetullah Râbia Gülnûş Sultan'dır. 1703 yılında Edirne'de tahta geçen ve 27 yıl Osmanlı tahtında kalan, iyi bir hattat olan, *Necip* mahlasıyla şiirler de yazan Sultan III. Ahmet, 1736 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Kaynaklarda Dobriç'in ilk sakinlerinin, fetihten sonra Anadolu'dan gelen yörükler olduğu görülür. Rivayetlere göre "*Hacıoğlu Pazarı*" adının da, buraya ilk yerleşen, aynı zamanda gezgin bir katran tüccarı olduğu söylenen Hacıoğlu Bakkal isimli bir zattan geldiği kuşaktan kuşağa anlatılır. Yine rivayetlere göre Hacıoğlu buraya geldiğinde kendisi için bir çiftlik ve yörede yaşayan insanlar için de bir cami inşa ettirmiştir. Diğer taraftan Osmanlı kayıt defterleri bir zamanlar bu yerleşim noktasında Varna kazasına bağlı olarak "*Hacıoğlu*" adını taşıyan küçük bir köyün bulunduğunu, hane reislerinin dokuzunun yerel askerî birliğin yedek askerleri olduğunu ve zamanla da buranın bir pazara dönüştüğünü belirtirler (Kiel, 2016).

Dobriç Şehir Merkezi

Hacıoğlu köyü, 1520'li yıllarda giderek bir kasaba konumuna gelir. Polonyalı seyyah E. Otwinowski 1557 yılında İstanbul'a giderken şehre uğramış ve buraya gelişini seyahat günlüğüne; "*4 Ağustos'ta Pazarcık adlı küçük kasabaya vardık*" şeklinde kaydetmiştir. Kuşkusuz bu not, XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde Pazarcık'ın artık bir köy olmaktan çıktığına işaret eder.

Hacıoğlupazarcık, Osmanlı asırları boyunca Rumeli ordusunun önemli kışlaklarından birisiydi. Konumu itibarıyla tam yol üzerinde olduğundan, sefer için ordunun toplanma merkezi idi. Çevre vilayet ve şehirlerden, sefere yazılan arabalar, beygirler, araba ve top arabası çeken mandalar Hacıoğlupazarcık'ta toplanırdı. Bu sebeple şehirler arası yollar, köprüler ve menziller sürekli tamir edilir, onarılırdı. Ordunun kışlık ihtiyacı olan arpa, un ve odun için Hacıoğlupazarcığı'nda büyük depolar ve ambarlar vardı (Ayhan, 2013: 206). Yine 1570 tarihli vakıf kayıtlarında, Pazarcık'ta *Câmi-i Atîk* ve *Hacı İbrâhim Camii* adlı iki cuma camii ile kurucularının isimlerini taşıyan dokuz mescidin bulunduğu görülür. Bunlar arasında *Hacı Nasuh Mescidi*'nin bir de mektebi vardır.

Evliya Çelebi de Pazarcık'a yolu düşen seyyahlar arasındadır. 1667'de şehre geldiği anlaşılan Çelebi, Hacıoğlupazarcığı'nı "*kasaba-i ma'mûr*" sözleriyle tanımlar. Hatta Çelebi'nin, *Seyahatname*'sinde Hacıoğlupazarcığı ile ilgili izlenimlerini iki ayrı yerde anlatmasına bakılırsa şehre bir kereden fazla gelmiş olması da muhtemeldir. Çelebi, eserinde buranın isminden söz ederken şehre adını veren "*Hacıoğlu*"nun Yıldırım Bayezid Han'ın oğlu Musa Çelebi'nin emirlerinden biri olduğunu söyler. Bugün Romanya sınırları içinde kalan Tulça'dan buraya kadar olan bölgenin "*Dobruca Vilâyeti*" olarak bilindiğini, şehrin adının *Hacıoğlu Pazarı* olduğunu, eskiden Hacıoğlu şehri ile Pravadi Kalesi'nin Dobruca kralının taht merkezi olduğunu, Sultan Bâyezid oğlu Musa Çelebi'nin Edirne'de padişah iken bu Hacıoğlu şehrini Dobruca Kralı'nın elinden aldığını, kalelerini yerle bir ettiğini yazar. Açık bir bayırda iki bin haneli bir şehir olup evlerinin çoğunun kiremit, bir kısmının da kereste ile örtülü olduğunu, yer yer bağ ve bahçelerinin bulunduğunu ama şiddetli kışından dolayı çok fazla meyvesinin olmadığını, havasının gayet hoş olduğunu, halkının çuha ferace ve kolsuz yelek giydiğini, namlı ve cesur yiğitlerinin bulunduğunu, en önemli meşguliyetlerinin "*ticaret*" ve "*savaş*" olduğunu, yiyecek ve

içeceklerden beyaz ekme ve bal suyunun meşhur olduğunu, zanaatlar arasında sırmalı deri üzerine işlenmiş “okluk”larının hiçbir yerde bulunmadığını, yüz kuruşa sedef işleterek bunların İstanbul’un zenginlerine hediye gönderildiğini, şehrin ortasındaki büyük bir meydanda, haftada bir gün köylerden ve kasabalardan insanların bir araya gelerek mallarını sattıklarını uzun uzun anlatır. Ayrıca şehirde Muslu Efendi, Şeyh Efendi, Gazi Baba, Hacı Mehmed, Hacı Hızır, Eski Mahalle ile Çavuş Pazarı mahallelerinin bulunduğunu söyler. Çarşı Camii, Çavuş Camii, Eski Cami ve Şeyh Efendi Camii’nin de Hacıoğlupazarcığı’nın tanınmış camileri olduğunu belirtir. Çelebi’ye göre şehirde 11 adet çocuk mektebi ile 3 adet hamam, 3 han ve 200 kadar da dükkân vardır. Ardından da Sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa’nın kethüdâsı İbrâhim Ağa’nın şehirdeki hayratından övgü ve takdirle bahseder. Zira şehirde bir zamanlar ileri derecede su kıtlığı olmuş ve halkı uzak mesafelerden sularını taşımak suretiyle getirmek zorunda kalmıştır. O nedenle İbrâhim Ağa, 50.000 altın sikkeye mal olan bir yeraltı su sistemiyle iki saatlik mesafeden Hacıoğlupazarcığı’na su getirtir ve çeşmelere dağıtır. İbrahim Ağa’nın şehirde 8 adet çeşme yaptırdığını söyleyen Çelebi, bunlardan bazılarının kitabelerini de kaydetmiştir. İbrâhim Ağa şehirde ayrıca bir hamam ve cadde üzerinde, kâgir yapılı, üzeri kiremit örtülü, içinde 100 adet dükkânın bulunduğu bir bedesten yaptırmıştır (Tuğlacı, 1985: 348). Kapıcı Mahallesi, Kovanlık Mahallesi, Meşe Mahalle, Pirli Câmî Mahallesi, Yeni Mahalle, Armağanoğlu Kapısı, Yeni Kapı şehirdeki eski yerleşimlerden kaynaklara yansıyanlardır. Hacı Hamza Câmî, Mahmud Çavuş Câmî, Tokcular köyünde Hacı İbiş Ağa Mescidi, Reisü’l-küttâb Hacı Abdülkâdir Efendi Câmî gibi Osmanlı yadigârlarının da bir zamanlar bu şehrin zinetleri arasında olduğunu görüyoruz.

Dobriç'ten Bir Görünüm

Aynı yıllarda Pazarcık'ın, Türkçe ad taşıyan ve tamamı Türklerden oluşan toplam 14.000 nüfusa sahip 2876 haneden oluşan yetmiş altı köyü vardır. XVII. yüzyıla kadar şehirde Hristiyan nüfus görülmez. Hristiyanlar bu bölgeye çok daha sonraları gelip yerleşeceklerdir.

7

1752 yılında Hacıoğlupazarcığı, artık Dobruca bölgesinin en önemli ve en büyük ticaret ve kültür merkezlerinden biridir. Müslüman nüfus, bu dönemde hâlâ çoğunluktadır. Bulgarlar ve Ermenilerden oluşan Hristiyan kesim ise bu tarihte ancak on bir haneden ibarettir. Kasabanın giderek zenginleşmesi üzerine Bulgar ve Ermeni tüccar toplulukları XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kasabaya yerleşmeye başlamış ve bunları Yahudiler izlemiştir. Bulgarlar, Ermeniler ve Yahudiler, kasabaya yerleşmelerinden kısa bir süre sonra hâliyle kendi kilise ve sinagoglarını da inşa ederler. Ermeni Kilisesi bugün hâlâ ayaktaadır. Kırım'ın 1783 tarihinde Ruslar tarafından işgalinin ardından yurtlarını terk etmek zorunda kalan çok sayıda Kırım Tatarı da bu bölgeye gelir. 1810 yılında Ruslar bu kez Hacıoğlu şehir merkezini yerle bir ederler. Müslüman-Türk nüfus korkunç bir katliama uğrar. Aynı felaketi Pazarcık, 1827-28 savaşı esnasında bir kez daha

yaşayacaktır. Ünlü Osmanlı Şeyhülislamı, şair Ârif Hikmet Bey'in 1840'ta İstanbul'a gönderdiği ayrıntılı bir rapor, Pazarcık'ın içler acısı vahim durumunu gözler önüne sermektedir. Bu rapora göre kasabada sekiz cami, beş medrese, bir mescit ve bir hamam kalmıştır. Şehirde yenilik adına yapılan bir faaliyet olarak 1865 yılında Hacıoğlu Pazarcık Rüşdiyesi'nin açıldığını söylemek mümkündür.

Dobriç'in "Stariya Grad" Adı Verilen "Eski Şehir" Merkezinden...

1872'de şehre gelen Felix Kanitz, Dobruca bölgesinin doğal merkezi olarak tarif ettiği Hacıoğlupazarcığı'nın, güzel inşa edilmiş caddeleriyle bir yıldız gibi parlamadığını yazmaktadır. Kanitz, şehirdeki yerel hastaneden özellikle bahseder ve burayı, *"Bütün dinlerden ve soylardan hastaların parmakla gösterilecek ve Avrupa'da daha iyisi olamayacak bir temizlik ve tıbbî bakım eşliğinde tedavi edildiği bir hastahane"* diye anlatır. Bu tarihlerde Hacıoğlupazarcığı'nın nüfusu 14.000 civarındadır. 1800'lü yılların başından itibaren her yıl Mart ayı sonlarında şehirde kurulan ve 15 gün devam eden büyük bir panayırın şehrin ticari ve ekonomik yaşantısına yıldan yıla da olsa bir hareketlilik getirdiği söylenebilir.

1873 tarihli Tuna Vilâyeti Salnâmesi'nde Hacıoğlupazarcığı, nüfusunun % 85'i Müslüman olan ve 108 küçük köyden oluşan bir kazanın merkezi olarak tarif edilir. Diğer taraftan söz konusu 108 köyün 105'inin Türkçe ad taşıdığı ve bu adların daha çok bu köylerin kurucularına atfedildiği, bazen de bunların tasvirî yer isimleri olduğu belirtilir. Yine bu köylerin hayli varlıklı olduğu ve hemen her hanenin büyük koyun sürülerine sahip bulunduğu bilgisi de verilir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra bütün bir Dobruca bölgesi ve tabii Hacıoğlupazarcığı da uzun asırların ardından Osmanlı idaresinden ayrılarak yeni kurulan Bulgaristan'ın bir parçası hâline gelir. 1882 yılında şehrin adı, Orta Çağ'da yaşamış Hükümdar Dobrotitsa'nın anısına *Dobriç* olarak değiştirilir. Kasabanın nüfusu Müslüman halkın Türkiye'ye göç etmesinden dolayı giderek azalır. Rumeli'nin diğer bölgelerindeki şehirlerde yaşayan Müslüman-Türk ahali gibi burada da onların yerlerini Doğu Balkan dağlarının fakir bölgelerinden gelen Hristiyan Bulgarlar doldurur. Bir süre sonra patlayan II. Balkan Savaşı'nın ardından da mağlup Bulgaristan, Güney Dobruca bölgesini terk etmek zorunda kalır. Dobriç, Balçık ve Silistre, Romanya'ya bırakılır. Rumen yönetimi şehrin adında önemli bir değişiklik yapmaz ve bir süre *Pazarcık*'ın adı küçük bir değişiklikle *Pazargiç* şeklinde kullanılır.

Dobriç'te Tekke Camii ve Çeşmesi

II. Dünya Savaşı'nın başında Rusya ve Almanya, Silistre ve Balçık ile beraber Pazarcık'ın da tekrar Bulgaristan'a verilmesi için Romanya'ya baskı yaparlar. Sonunda yapılan antlaşmalarla Romanya'da yaşayan Bulgarlarla, Pazarcık çevresinde yaşayan Rumenler yer değiştirirler. Pazarcık adı da komünist yönetim tarafından 1949 yılında bir Sovyet generalinin adına nispetle *Tolbuhin* olarak değiştirilir. Komünist yönetimin ilk işi şehrin ismini değiştirmek; ikinci işi ise şehirdeki Osmanlı mirası eserlerini birer birer ortadan kaldırmak olur! Böylece Pazarcık'ın Osmanlı şehir dokusu "modernleşme" adı altında hızla tahrip edilir ya da bir başka ifadeyle "Osmanlı şehir kimliği"nden uzaklaştırılır. Ve nihayet şehirde 1870'lerde yirmi civarındaki cami sayısı 1970'lerde ikiye düşer.

1970'lerden sonra şehrin özellikle "Eskicami" çevresindeki eski merkezi, etnografya müze kompleksi ilan edilerek yeniden düzenlenir. Ardından buraya Karadeniz kıyılarından gelen turistlerin ilgisini çekecek geleneksel tarzda oteller, kafeler, barlar ve eski zanaatkârların,

dokumacıların, çömlekçilerin, nalbantların sergilendiği birçok dükkân ve çok sayıda restoran yapılır. Eskicami de bu arada güya restore edilir ama minaresi kaldırılarak bu yapının bir “cami” olduğu bile neredeyse anlaşılamayacak konuma ve duruma getirilir.

Komünizmin Bulgaristan’da çöküşünden sonra 1990 yılında şehre XIX. yüzyıldan kalma Bulgarca olan ismi “*Dobriç*” iade edilir. Bugün Dobriç’in yaklaşık 100.000 civarında nüfusu bulunmaktadır.

Dobriç ve çevresi eskiden beri bir sanayi bölgesi olmaktan çok, tarıma elverişli geniş ova arazileri ile tanınmıştır. Bulgaristan’ın “buğday ambarı” unvanını hak edecek derecede tarıma elverişli toprakların bulunduğu Dobriç’te buna bağlı olarak un ve bitkisel yağ fabrikaları, tarım aletleri ve ekipman fabrikaları, hayvan yemi fabrikaları, keten tohumu üretimi, deri işletmeciliği, bakırcılık, abacılık, madencilik, beyaz peynir ve kaşar peyniri üretimi yapan mandıra işletmeciliği, yün dokuma ve mobilya atölyeleri şehrin ticaret ve ekonomisini canlı tutan kuruluşlar olarak dikkati çeker. Hiç kuşkusuz dün olduğu gibi bugün de Dobriç, Romanya’nın Köstence Limanı’nı Bulgaristan’ın Varna Limanı’na bağlayan kara ve demiryolu üzerinde bulunması itibarıyla de Bulgaristan’ın bu bölgedeki önemli şehirlerinden biridir.

Dobriç Şehir Parkı

Kuzeyi ve güneyi ile Dobruca bölgesinin kültür tarihimiz açısından şüphesiz büyük önemi vardır. Şöyle ki bugün Romanya topraklarında kalan Kuzey Dobruca bölgesi Sarı Saltuk ismiyle hafızalarda yaşarken; genel bir isimlendirmeyeyle *Deliorman* dediğimiz Güney Dobruca bölgesi de asırlardır meşhur sufi Şeyh Bedreddin'in hatıraları ile yaşatır kültürünü... Bektaşî kültürünün bu coğrafyalardaki etkin hareketliliğinin sebebi öncelikle bu iki büyük Türk dervişi olmalıdır. Ayrıca bu isimlere Silistre yakınlarında büyük bir türbesi bulunan Bektaşî Şeyhi Demir Baba'yı da eklemek lazımdır. Aynı şekilde, eski adı Tekke köyü olan, Varna ile Balçık arasındaki Obroçişte'de (*Obrochishte*) Bektaşî babası Akyazılı Sultan'ı bu isimlerden ayrı düşünmemek gerekir. Eski adı *Sarıca* olan Rositsa köyünde de 15 veya 16. yüzyıllarda bölgeye İran taraflarından geldiği söylenen bir Türkmen dervişinin, Saraca Şah Veli Baba'nın türbesi bulunmaktadır.

Dobruca'da Bir Bektaşî Ulosu: Akyazılı Sultan

Bulgaristan'ın Karadeniz sahillerinde asırlardır bir Bektaşî ulosu yatıyor. Evliya Çelebi'nin deyişiyle; "*Belh, Buhara ve Horasan'da, büyük*

dedelerimizden Türk oğlu Türk Hoca Ahmed Yesevî halifelerinden, Akyazılı, Hacı Bektaş Velî ile Bursa'ya gelmiş, fetihten sonra Rûm'da post sahibi olmuş" bir güzel insan... Adı Akyazılı Sultan... Bu mübarek zat nerede ve ne zaman doğmuş? Bu türbeyi ona kim, ne zaman yaptırmış? Neredeyse hiçbir şey bilinmiyor. Ancak bunca bilinmezlik içinde herkesin bir o kadar da iyi bildiği biri yatıyor... O da Akyazılı Sultan... Osmanlı'nın ilk dönem fetihlerine katılmak için Anadolu'dan kalkıp buralara gelen bir Allah dostu, bir gazi-alperen olduğunu onun menkıbelerini anlatan kitaplardan öğreniyoruz. Vefatının üzerinden asırlar geçtikten sonra Silistre'den Özü'ye giderken yolu bu dergâha düşen Evliya Çelebi de bir şeyler söylüyor Akyazılı için... Dergâha varışını, rahatsız olduğu sıtma hastalığından bu tekkede şifa buluşunu naklediyor bize... Deniz kıyısında, Varna şehri ile Balçık iskelesi arasında geniş bir ovada, ağaçlık bir kuru kenarındadır. Yüksek, yedi köşeli, kâgir bir yapıdır. Sanki İstanbul'un Galata Kulesi'dir. Kurşun örtülü sivri külâhı, tepesindeki alemler mavi bulutlar içinde parlar. Sivri külâh ahşaptandır. Kubbe kâgir değildir. Bu yüksek kubbenin içi nakışlı tavadır. Gariptir ki böyle yüksek bir kubbenin altında hiç sütun yoktur. Tam ortasında üç yüz kandilli ağır bir avize asılıdır. Dervişler her gece kandilleri yakarlar. Kubbe nur üstüne nur olur! Sadık âşıklar zikir ile meşgul olup sohbetler ederler. Bütün kara ve deniz gezginleri bu tekkenin böyle sütunsuz olarak duruşunu hayretle seyrederek. Kapıdan ocağa kadar yüz ayak olup baştan başa ham mermer ile döşelidir. Ortada bir şadırvan vardır. Bütün âşıklar bu şadırvandan içip susuzluklarını giderirler. Bu tekkenin ortasında insan boyunca, yüzlerce sarı pirinçten yapılmış, her biri bir padişahın yadigârı olan şamdanlar yer alır.

Fotoğraf: İsmail Güleç

Akyazılı Sultan Türbesi – Tekke Köy (Obroçsite) - Balçık – DOBRİÇ

Meydanın dört tarafında demir pencereler vardır ki etrafında bulunan gül bahçesine bakar. Her pencerenin arasında kat kat derviş dolapları görülür. Meydanda çepeçevre, adaklardan gelen kurban postları döşelidir. Bu tekkede marifetsiz derviş yoktur. Hatta nicesi kara çalı kökünden beş yüz parçalı doğrama saplı kaşık, çanak, çevgân, arka kaşağısı, hançer kabzası ve başkaca çeşitli şeyler yapıp *el-kâsibü habibullâh* diyerek her gelen dosta birer hediye verip hırka parası kazanırlar. Ama lokmaları ay ve sene, sabah ve akşam, ihtiyar ve genç, fakir ve zengine boldur ki pir hazretlerinin zamanından beri mutfakları sönmeyip yemek lokmaları devamlıdır. Çünkü adaklardan ve diğer vakıflardan gelirleri çoktur. Değirmenleri, koruları, koyunları, sığırları ve tarlaları vardır. Hatta kışın korularından meşe ağaçlarını kesip arabalarla meydan kapısından içeri sokarlar. Bu tekkenin birer tarafında gelip geçen gezginlerin birer eseri olarak çeşitli yazıları vardır ki birkaç senede ancak okunur. Yüz adet dervişin çoğu sadık âşıklardır. Her

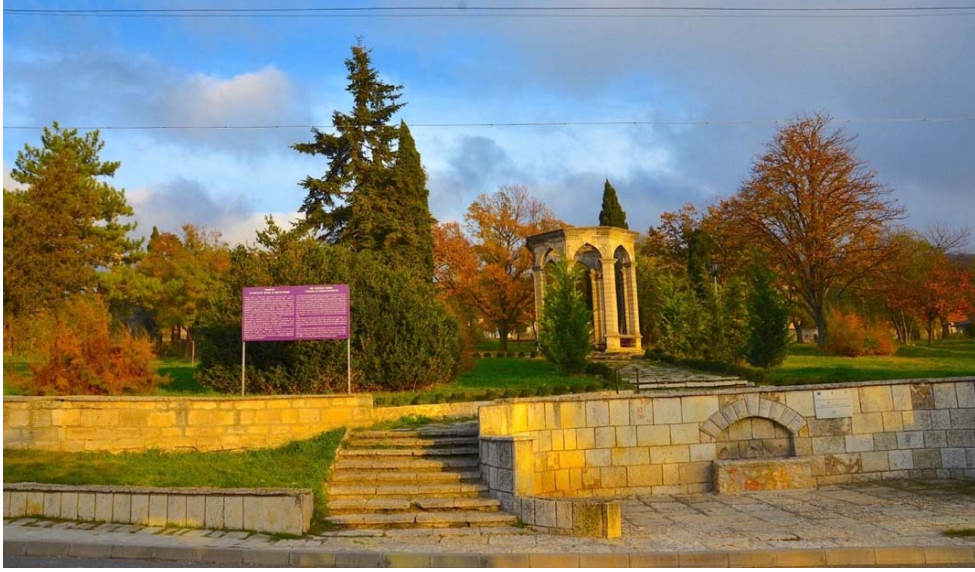
biri birer işle uğraşırlar. Kimi bakıcı, kimi meydancı, kimi türbedar, kimi çavuş, kimi usta hancı, kimi süpürücü ve kimi misafirhanecidir. Bu tekkeden ayrı bir misafirhane daha vardır. Her gece iki yüz misafir olur. Çul ve torba çıkartmadan hizmet ederler. İsterse bir misafir üç gün kalabilir. Fakat üç günden sonra *“Safâ geldin, imanım!”* diyerek *pabuçlarını çevirip yol gösterirler. Her gelene mutlaka bir kahvaltı verirler. Hâsılı Rûm ve Acem’de böyle bir ulu tekke görmedim. Ancak Bağdat’taki İmam Ali ve İmam Hüseyin türbesi böyle ola...”* (Çelebi, 1976: 960) Tekke ile ilgili bu övgü dolu sözlerinin ardından Çelebi; *“Hacı Bektaş-ı Velî halifelerindedir, yüz yıldan fazla yaşamış ve Sultan II. Murad devrinde Hakk’a yürümüştür”* diyor Akyazılı Sultan için... Ve türbesinin de Gazi Mihaloğulları sülalesinden Aslan Bey adında bir akıncı beyi tarafından yaptırıldığını naklediyor.

Bir başka rivayet ise Akyazılı Sultan’ın, bugün türbesi yine Bulgaristan’da Haskovo yakınlarındaki Tekke köyde bulunan bir başka Bektaşî ulusu Otman Baba’nın halifesi olduğunu anlatır. Otman Baba’dan sonra posta Akyazılı Sultan oturmuştur. Bundan da anlaşılıyor ki tekke ve türbe Yavuz Sultan Selim zamanında yani 1520’lerde hâlâ ayakta ve hareketli bir tekkedir. 1828 Savaşı’nda Ruslar tarafından Akyazılı Sultan Tekkesi’nin yakıldığı söylenir. Bu olaydan sonra asıl tekke binası yeniden ihya edilememişse de türbe tarafına tek katlı ahşap binalardan yeni bir tanesinin inşa edildiği anlaşılmaktadır. 1872 yılında yolu buraya düşen bir başka seyyah Kanitz, o sırada Şeyh Halil Baba idaresinde on sekizi devamlı, sekizi geçici olmak üzere 26 dervişin tekkede barındığını yazar.

Bölgenin Osmanlıların elinden çıkıp Hristiyanların eline geçmesinden sonra tekkenin asırlardır parıldayan yıldızı da günden güne sönmeye başlar. Ve sonunda olabileceklerin en kötüsü olur: Akyazılı Sultan Türbesi, Hristiyan aziz *Sveti Tanas* adına bir makama dönüştürülür. Aslında bu hadise bize şunu gösterir: Bir toprağı *“vatan”* kılmak, ancak millet olarak yarattığınız kültürel değerlerinizi, tarihî mirasınızı, kutsallarınızı korumak,

onlara sahip çıkmak ve yaşatmakla mümkündür. Akyazılı Sultanımız şimdi bu eski Rumeli toprağında, Karadeniz rüzgârlarının Anadolu'dan getirdiği vatan kokusunu koklayarak Varna ile Balçık arasında Dobriç'e bağlı Tekke köyde yani Obrochishte-Obroçiste'de, daha kuzeyde yatan Demir Baba ve Sarı Saltuk ile beraber birer "aziz" olarak (!) el ele yatmaktadır. Ruhları şad, mekânları cennet olsun.

Akyazılı Sultan Dergâhı – Şadırvan

Burada, birkaç satırla da olsa içinde yaşadığı toplulukları derinden etkileyen ve bir yaşama tarzını, bir duyuş ve düşünüş biçimini, dolayısıyla bir "dünya görüşü"nü ölüp gittikten sonra bile insanlara kazandıran bu şahsiyetlerin dünyalarına biraz daha yakından bakmakta fayda var diye düşünüyorum. Bu amaçla da yine bir gönül eri, rahmetli Samiha Ayverdi'nin bu topluluklara dair samimi görüşlerini dikkatlerinize sunmak istiyorum:

“Bu her biri bir zaviye veya tekke şeyhine bağlı olarak, memleketi ağı içine almış binler, belki de on binlerce derviş kimlerdi? Bilhassa gâyeleri, verim ve üretim tâkatleri, cemiyet içindeki gerçek görevleri nelerdi?

Evvelden de gördüğümüz gibi, bir çeşit ‘askerî tarikat ehli’ diyebileceğimiz o mücahidlerin, içine katıldığı orduya azim, irade ve kahramanlık duyguları telkin eden birer kudret kaynağı olduklarını bilmekteyiz. Yine bilmekteyiz ki bunlar, seferde olduğu gibi barış zamanlarında da toplumun sakat ve bozuk yanlarına el koyarak onları iyiliğe, güzelliğe, doğruluğa çeviren birer arındırma, saflaştırma cihazı idiler.

Bu yapıcı zümrelerin bağlı buldukları şeyhleri ise, yaslandıkları köşelerden emirler veren birer tüketici değillerdi. Belki fütuhata olduğu kadar cemiyet nizamlarına da hem imanları, hem de maddi güçleri ile yardım eden seçme kahramanlardı. Sırasında aşiret beyi, sırasında kabile reisi, sırasında ilim adamı ve sırasında halk içinden yetişmiş bu hüner, sanat ve meslek sahiplerinin aşk ve imanla bağlı oldukları görev ve sorumlulukları, bugün tarih kaynaklarının malı olmuş gerçeklerdendir.

Her biri birer merkezin etrafında toplanan bu dervişleri, ortak gayelerin gerçekleşmesinde bu derece verimli, cesur, ferâgatli ve aynı zamanda ruhen arınmış görebilmenin sebeplerini araştırırsak, bilhassa karşımıza, belirlenmiş bir merkeze karşı verilmiş bir söz ve sorumluluk duygusu çıkar. Öyle ki, hem kuvvetlerini bu makamdan alıp, hem de sorumluluklarının hesabını yine aynı makama vermek suretiyle enerjileri ve faaliyetleri her zaman taze ve canlı kalabilmiştir.

Osmanlı imparatorluğu isabetli bir idarecilik görüşü ile bu zaviye şeyhlerine bazı muafiyetler tanıyarak ve toprak vererek korumakla beraber, titiz bir kontrole tabi tutmaktan da geri kalmamıştır. Öyle ki her birini, hareket ve faaliyet sahalarında hem kendi başlarına hür bırakmış, hem de bir dikkat menzili içine alarak verimlerini, ölçülü bir zemin üstünde bulundurmuştur. Böylece de yeni açılan toprakların en boş, en sarp ve tehlikeli noktalarında kendilerine yurtluk ve ocaklık verilen bu tuttuğunu koparan cebbar insanlar, kısa zamanda harâbeleri yaşanabilir mekânlara dönüştürmek yolunda kendilerinden beklenen hiçbir ferâgat ve gayreti esirgememişlerdir. Öyle ki

devlet onlara toprak sadaka ediyor da, onlar da bu kuş uçmaz, ıssız ve asayişsiz yerleri şenlendirecek bu ikramı kat kat geri ödemiyorlar mıydı? Az zamanda yurdunu ve ocağını elma, armut, gül bahçeleri, zeytin, üzüm ve nar bağları haline getirmek için toprakla didişiyor, tarla belleyip ekin ekerek ziraatı ibadet haline getiriyorlardı. Hele keroan yolları üstünde kurdukları hanlar, yaptırdıkları, câmiler, mescidler, hamamlar, değirmenler ve köprüler, kısacası kamu hizmeti gören bütün o kurumları, şenlendirdikleri memleket köşelerine hediye ettikleri en göz önünde olan hatıralardı. Sonra da bu ferâgatli adamlar, kazançlarından padişaha, sipahiye, yeniçeriye töredir diye bağ; yolcuya, konuğa, muhtaç ve hastaya Tanrı buyruğudur diye pay veriyor; zengini eteklemiyor, fakiri iteklemiyor, 'âyendeye de revendeye de' yani 'gelene de gidene de' hürmet etmeyi imanının gereği biliyordu. En dikkate değer nokta da şu idi ki, kendilerine verilmiş bu toprakları imar ve ıslah ettikten sonra tesis haline getirip birer kamu hizmeti kurumu haline sokarak özverilerine en canlı örneği vermiş oluyorlardı.

Bunlar asla mâcerâcı, menfaatçi ve gözü dönmüş, hırslı istilacılar değildi. Belki o küçük ayrıcalıkları karşılığında büyük emek ve gayretlerle toplumun içerisine derinlemesine dalarak ihtişamlı bir sadelik ve aksiyoncu ruhlarıyla yaşadıkları çevreyi birer medeniyet merkezi haline getiren, gece gündüz iş başında olan kapalı ve mazbut bir sınıf idi." (Ayverdi, 1999: 168)

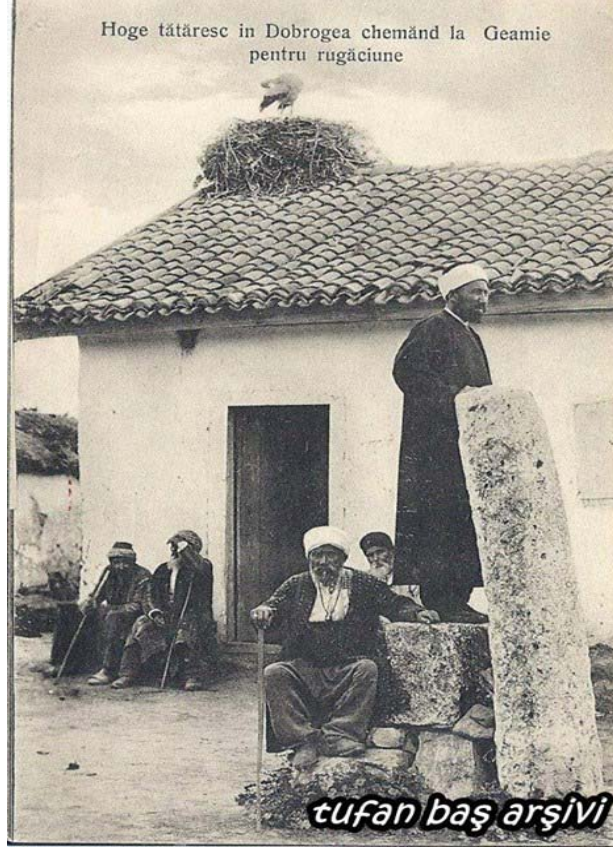
Evet, Akyazılı Sultan ve onun ardından gelenler de herhâlde, işte bu gönül erleri zincirinin birer halkası idi. Bu gaye ve iman adamları, bir taraftan orduya, ziraata, sanata hizmet ederken, şiirleri, ilahileri, türküleri, destanları ile de kültür ve imanın emrinde, cemiyeti dürtüp uyandırıp, iki baştan yakaladıkları toplulukların içini ve dışını şekillendirmek yolunda ellerinden geleni esirgemezlerdi. Akyazılı Sultan da öyleydi, Sarı Saltuk da öyleydi, Demir Baba da, Otman Baba da, Kızıl Deli Sultan ya da Seyid Ali Sultan da...

Tekkeyi ziyaret edenlerden bir başkası, Rumeli medeniyetimizin külleri üzerinde yaptığı emsalsiz çalışmalarıyla tanıdığımız Dr. Semavi Eyice'dir. "Bir zamanlar burada kendisine sığınanlara hayat bahşeden bu ocakta bir

âsitâne yani meydan evi, bir imâret ve bir türbe vardı. Gelip giden misafirlere her gün yüzlerce kurban kesilip ikram edilirdi. Yine Evliya Çelebi'nin yazdıklarından; o zamanlarda meydan evinin üstünün kurşun kaplı sivri bir çatı ile örtülü olduğunu ve içerisindeki ahşap tavanın da nakışlarla süslenmiş bulunduğunu, herhangi bir sütunu olmayan ve hiçbir desteğe dayanmayan bu tavandan 300 kandilli bir top kandilin sarktığını ve mermer döşeli mekânın ortasını bir şadırvan süslediğini öğreniyoruz. Rumeli'de kalan Türk hâtıralarının en değerlilerinden olan Akyazılı Sultan Âsitânesi, hiç kuşku yok ki mimarisi bakımından da Osmanlı tarikat yapılarının en eskilerinden ve en ihtişamlı örneklerinden biridir.” (Eyice, 1989: 303) Eyice'nin, Akyazılı Dergâhı ile ilgili gözlemleri de bu şekildedir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Osmanlı akıncı-dervişleri, gazi-alperenleri Dobruca bölgesine bu toprakların fethinden önce gelirler. Mesela Dobriç köylerinden Umur Fakih köyünde 1299 yılında yaptırılan Derviş Bey Camii, bu ilk akıncı beylerinden birine ait olmalıdır. Bu tarih mirası, bu ölümsüz hatıra 1990'lı yıllara kadar ayakta kalabilmişse de bugün “ol saltanatın yerinde yeller”. Bugün Dobriç ve çevresinde yaklaşık 50.000 Müslüman yaşamaktadır.

Dobruca'da Bir Tatar Câmii

Dobriç şehir merkezinde bugün cami olarak ayakta kalan tek Osmanlı mirası *Tekke Câmii* ve külliyesidir. Dobriç'in *Stariya Grad* yani *Eski Şehir* bölgesindeki bu yapı, ahşap evler, dükkânlar ve saat kulesiyle birlikte bir meydanda toplanmıştır. Güney Dobruca bölgesinin şirin beldesi Dobriç'in, bugün artık sadece eski şehir merkezinde kalan bu özelliğiyle geleneksel Osmanlı şehirlerinin kimliğini yaşatma mücadelesini verdiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Dobriç'in eski Müslüman Mezarlığı ve şehitliği de bu kültür mirasının bir parçası olarak aynı zamanda bir "hatıralar" mezarlığı olarak varlığını korumaktadır.

Saat Kulesi – Stariya Grad - Dobriç

Hacıoğlupazarcığı, dünden bugüne Türk dili ve kültürünün, edebiyatının da çok canlı biçimde yaşandığı/yaşatıldığı şehirlerden birisi olmuştur. Örneğin eski şiirimizin temsilcilerinden Vahdî, Hacıoğlupazarcığı'nda doğmuştu. Asıl adı İbrahim olup, öğrenimini tamamladıktan sonra mülazım, müderris ve kadı oldu. 1126/m.1714 tarihinde vefat etmiştir. Kaynaklar onun “*Mutavvel’e Şerhi, İbn Hallakânî Tarihi Çevirisi* ve Arap şairleri hakkında alfabe sırasıyla bir *Şairler Tezkiresi* yazdığını belirtiyorlar (Komisyon, 1988: 514). Klasik edebiyatımızın yetiştirdiği isimlerden asıl adı Ahmed olan şair Zîver (ö. 1760) Hacıoğlupazarcığı'ndan; Kadı Gayûrî (ö.1620) ise bu şehre bağlı Balçık'tan idi. Yakın dönemde Hacıoğlupazarcığı'nın yetiştirdiklerinden bir başka isim de şair ve yazar, dilci Mefkûre Mollova'dır. 1927 yılında Dobriç'te doğmuş, büyümüş, ilk ve ortaöğrenimini burada yapmış, üniversiteyi Sofya'da bitirmiş Türk aydınlarından birisi idi. Bir süre memurluk yapmış ve *Eylülcü Çocuk* gazetesinde çalışmış, 1954-1960 yılları arasında Sofya Üniversitesi'nde

Türkçe dersleri vermiştir. Bulgaristan Türkleri üzerinde araştırmaları bulunan Mollova, 1989 yılında Paris'e göç etmiştir. Dobriçli bir başka kültür ve sanat adamı Sabahattin Bayramov'dur. 1931 yılında Dobriç'te dünyaya gelen Bayramov, İlk ve ortaokulu Dobriç'te, liseyi Sofya'da okudu. *Halk Gençliği* gazetesinin kültür sayfasını yöneten Bayramov, bir süre Şumnu Tiyatrosu'nda görev yapmıştır. Sofya Radyosu'nun Türkçe yayınlar servisinde de çalışan Bayramov, 1990 yılında Türkiye'ye göç etmiştir. 1962 yılında yayımladığı *Adresim Şudur* ve 1966 yılında yayımladığı *Sokaklarım Çağırışımın İçinde* adını taşıyan şiir kitapları ile tanınmıştır. 1934 yılında Hacıoğlupazarıcığının *Telerig* köyünde dünyaya gelmiş olan Nevzat Mehmedov, ilkokul ve rüştiyeyi köyünde bitirmiş, Varna'da işçi okulundan mezun olmuş, ardından Sofya'da yükseköğrenim görerek radyo mühendisi olmuş şairlerdendir. 1968 yılında Türkiye'ye göç eden şair, Bulgaristan Türk Edebiyatı'nın önde gelen "çocuk şiiri" yazarlarından biridir. *Üç Beygir, Deniz, Ayı Dayı* adlı şiir kitapları yayınlanmıştır. 1938 yılında Hacıoğlupazarıcığında doğan Fevzi Kadırov, öğretmen okulunu bitirmiş, tiyatro üzerine çalışmalarda bulunmuş, çeşitli gazete ve dergilerde şiirleri yayınlanmış ve 1968 yılında Türkiye'ye göç etmiştir (TDTEA, 1997: 265, 296, 367, 408).

Şehirdeki kültürel hayatın farklı bir zemini olarak, basın-yayın alanında 1930-1940'lı yıllar arasında Hacıoğlupazarıcığında yayınlanmış *Türk Birliği* gazetesi ile özellikle Kırım Türklerinin tüm dünyadaki sesi olarak görülen ve kabul edilen Müstecib Ülküsal'ın *Emel Mecmuası*'nı anmadan geçemeyiz. 1930 yılında başladığı yayın hayatı boyunca özellikle Dobruca'daki yayın döneminde *Emel Mecmuası*'nın tüm Türk-Tatar evlerine girdiği, heyecanla takip edildiği ve okunduğu bilinmektedir. Avukat Müstecib Ülküsal, şehit Necip Hacı Fazıl, millî şair Mehmet Niyazi, öğretmen Tahsin İbrahim... gibi şahsiyetlerin kültür, millî şuurun yükseltilmesi ve teşkilatlanma alanlarında yaptıkları çalışmalar Dobruca'da

bir aydınlanma hareketini başlatmıştır. II. Dünya Savaşı nedeniyle kapanan *Emel Mecmuası*, Ülküsal'ın başında yer aldığı ve "Emelci" adıyla anılan öncü kadroların çabalarıyla 1960'tan sonra özellikle Zafer Karatay, Hakan Kırmımlı ve Saim Osman Karahan'ın gayret ve çabalarıyla yayın hayatını Türkiye'de sürdürür.

Bugün şehirde yükseköğretim adına eğitim veren; Varna Teknik Üniversitesi'ne bağlı üç yıllık bir yüksekokul; Şumnu Üniversitesi'ne bağlı bir Pedagoji Yüksekokulu ve bir Uluslararası Menicment - Yüksekokul bulunmaktadır.

Sonuç

Bugün Kuzey-Doğu Bulgaristan'da, *Dobruca* adı verilen bölgenin en önemli yerleşim merkezlerinden biri olan ve günümüzde *Dobriç* (Добрич) adıyla bilinen şehrin Türkçe kaynaklarda adı Hacıoğlu Pazarcık, Hacıoğlu Pazarı, Pazarcık, Hacıoğlupazarcığı şeklinde geçer. Komünizm döneminde bir ara adı *Tolbuhin* olmuştur. Uzun asırlar Osmanlı yönetiminde kalan Hacıoğlupazarcığı, aynı zamanda Osmanlı padişahlarından Lale Devri Hükümdarı Sultan III. Ahmet'in doğduğu şehir olarak da bilinir. Gerek Anadolu'dan bölgeye gelip yerleşen Anadolu Türklerinin ve gerekse kuzeyden gelen Tatarların bir arada uzun asırlar boyunca ortak bir Türk-İslam kültürünü yaşattıkları ve bir şehir medeniyeti inşa ettikleri Hacıoğlupazarcığı, yetiştirdiği âlimler, şairler ve sanatkârlar ile de Türk kültürünün günümüze kadar ulaşmasını sağlamış Balkanlardaki önemli yerleşim merkezlerinden birisidir.

Kaynakça

- AYHAN, Aydın (2013), *Rumeli ve Akdeniz Adalarında Türk Varlığı*, İstanbul: UKID ve TİKA Yayınları.
- AYVERDİ, Samiha (1999), *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

- ÇELTİK, Halil (2013), *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*, Ankara: Kurgan-Edebiyat.
- EYİCE, Semavi (1989), "Akyazılı Sultan Âsitânesi", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 302-303.
- İPEKTEN, Haluk vd. (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KIEL, Machiel (2016), "Hacıoğlupazarcığı", *İslâm Ansiklopedisi*, Ek-1. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 506-508.
- Mehmed Zıllıoğlu Evliya Çelebi (1976), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Tevfik Temelkuran vd. (Sadeleştiren), C. 3-4, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Mehmed Zıllıoğlu Evliya Çelebi (1980), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Tevfik Temelkuran vd. (Sadeleştiren), C. 7, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- PEREMECİ, Osman Nuri (1942), *Tuna Boyu Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- SARICA, Birsen (2019), *Bulgaristan Hacıoğlu Pazarcığı. (Dobriç) Tekke Câmii*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Bitirme Ödevi, İstanbul.
- SEZER, Musa (2019), "Dobruca Bölgesinde Üç Kaza: Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar ve Umur Fakih (XVIII. Yüzyıl Ortalarında Nüfus ve Yerleşim)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6 (16), 555-572.
- TUĞLACI, Pars (1985), *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Bulgaristan Türk Edebiyatı)* (1997), Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy (Haz.), C. 8, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YILMAZ, Mehmet Emin (2014), "Bulgaristan Hacıoğlu Pazarcığı'nda (Dobriç) Türk Mimarisinden Örnekler", *Bir Zamanlar Balkanlar 6. ve 7. Uluslararası Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri*, Samsun: Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları, 289-304.

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2020; 2(1): 25-34
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2020; 2(1): 25-34

**EDİRNE KİTABELERİNE DAİR
[TANITIM]**

Ali İhsan ÖBEK*

ÖZ: Edirne, Osmanlı Devleti'ne yüz yıla yakın başkentlik yapmış bir kültür ve medeniyet şehridir. Birçok şair ve edebiyatçı yetiştiren bu şehir, aynı zamanda Türk kültürünü pek çok açıdan çeşitlendirmiş ve zenginleştirmiştir. Kültürel, coğrafi ve edebî yönden köklü bir mirasa sahip olan bu kentte, dün de üretilmiş fakat günümüze henüz kazandırılmamış birçok sanat ve edebiyat eseri araştırmacılar tarafından incelenmeyi beklemektedir. Edirne kitabeleri de bu nadir ve müstesna eserlerden biridir.

Bildiri olarak sunulmuş bu yazıda** tanıtım maksatlı genel bir girişten sonra, Edirne kitabelerine dair ana hatlarıyla bilgi verilmiş; ardından, yazı, tür ve içerik bakımından birbirinden farklı birkaç kitabe örneği sunulmuştur. Ayrıca, millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un Edirne'deki bir çeşmeye yazmış olduğu –ve daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan– şiirine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edirne, kitabeler, Mehmet Akif Ersoy.

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: urfalihsan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2328-9989

** Uluslararası Edirne Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, 12-14 Ekim 2018, Trakya Üniversitesi Balkan Kongre Merkezi, EDİRNE.

Geliş Tarihi (Received): 31.05.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 08.06.2020

ON EDİRNE'S INSCRIPTIONS

ABSTRACT: Edirne is a city of culture and civilization and Ottoman Empire's capital city for about a thousand of years. The city produced many poets and man of letters and at the same time diversified and enriched Turkish culture in many respects. In this city that has a rooted cultural, geographical and literary heritage, a great number of works of art and literature that have been produced in the past and today are waiting for examined by researchers.

In this article, which was presented as a paper presentation formerly, after a general introduction for the purpose of description, informations about Edirne inscriptions are outlined; several examples of inscriptions differing in terms of writing, genre and content are presented. Also in the article, the poem of our national poet Mehmet Akif Ersoy, which was written for a fountain in Edirne –that has not been published anywhere before- is included.

Keywords: Edirne, inscriptions, Mehmet Akif Ersoy.

1. Kitabe:

• En yaygın ve basit tanımıyla *kitabe*, 'binaların kemerlerine, kapı üzerlerine, çeşme ve sebil gibi yapıların cephelerine konulan yazılı levha ve bu nevi levhanın yazısı' demektir. Ancak, mezar taşlarındaki yazılar da bu kapsamda olup ayrı bir önem ve ağırlığa sahiptir.

• Çeşitlilik arz etmekle birlikte kitabe, genelde karmaşık ve zorlu bir alandır. Sadece bir alanda uzmanlaşmış olmakla okunuşu ve anlaşılması zor olan, disiplinlerarası bilgi birikim isteyen özel bir alandır.

• **Tür ve nevileri:** Verdiğimiz örneklerde yeri gelince serpiştirilmiş olan tür ve nevilerine ilişkin şu kadarını söylemekle yetiniyoruz ki kitabeler; dil, üslup, imla, içerik ve istif bakımından en basitten en karmaşığa doğru çok geniş bir yelpazeye sahiptir:

- a) Arapça,
- b) Türkçe,

c) Çeşitli yazı türleriyle.

• **Kitabesi bulunan/yazılabilen yapılar:** Hemen hemen her tür yapıda kitabeyle karşılaşmak mümkündür. Bazen bir yapının birden fazla kitabesi olur. Buna göre kitabesi bulunan başlıca yapılar: *Bedesten; bina [dinî, askerî, sivil]; cami; çarşı; çeşme; dervişhane [tekke ve zaviye]; hamam; imaret; kasır; kervansaray; köprü; köşk; medrese; mezar; okul; saray; sebil; şadırvan...*

2. Edirne: Evliya Çelebi'ye göre Osmanlı'nın en büyük şehirlerindendir: İstanbul, Bursa, Edirne, Sofya, Belgrad, Budin, Saraybosna, Selânik... Diğer yandan Edirne demek, metrekare başına düşen tarihî eser bakımından Türkiye'nin bir numarası ve dünyada da yüzünün akı demektir. Osmanlıya bir asra yakın başkentlik yapmış olması, şehre tarihî doku ve zenginlik katmıştır. Bu nedenle de *menba'-ı ekâbirdir*, evliya ve şair yatağıdır.

3. Edirne ve Kitabeleri:

27

• Edirne ve Edirne'deki Yapılardan Bahseden Kaynaklar:

Genel:

Enîsü'l-Müsâmirîn,

Riyâz-ı Belde-i Edirne, [İsmen zikrettiği 98 kaynaktan yararlanmış].

Künhü'l-Ahbâr,

Lutfî Târîhi,

Naîmâ Târîhi,

Râşid Târîhi,

Tâcü't-tevârih,

Âşık Çelebi Tezkiresi,

Hasan Çelebi Tezkiresi,

Güftî Tezkiresi,

Riyâzî Tezkiresi...

Özel: [Sadece Edirne'deki kitabelere dair yazılan eserler].

F. Th. DIJKEMA, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*.

Oral ONUR, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*.

• **Edirne'deki Mimarî Eserler:**

Ahmet Badi Efendi'nin *Riyâz-ı Belde-i Edirne* başlıklı –pek yakın geçmişte Trakya Üniversitesi yayınları arasından çıkan– eşsiz eserine nazaran; bir asır evvel aşağı yukarı kayda geçen eserler [Satılan, yıktırılan, ortadan kaldırılan, yıkılmasına göz yumulan... dâhil]:

Cami	61 (15 selâtin; 46 hayır sahipleri),
Mescit	164,
Tekke/zaviye	56,
Medrese	49,
Merkat/türbe	103,
İmaret	9,
Mektep	53,
Çarşı/bedesten/arasta	4,
Han/kervansaray	24,
Han [Harap hâlde]	6,
Hamam	16,
Hamam [Harap hâlde]	19,
Sebil	13,
Havuz	10,
Çeşme	124,
Köprü	8,

Buzhane	8,
Kilise	18 [2 Ermeni, 2 Bulgar, 1 Katolik, 1 Frenk],
Sinagog	14

4. Kitabe Örnekleri [Okunuşları / Kısmen Türkçe Telaffuz]

- **1) Eski Cami** [Resimdeki sadece *mimar kitabesidir*]

Kāle'n-Nebiyy 'aleyhi's-selām: *Men bená lillâhi mescid^{en} benAllâhu lehu beyt^{en} fî'l-cenne.*

Emera bi'imāreti hâze'l-cāmi'i'ş-şerif es-sultānū'l-mü'eyyed el-mücāhid el-murābiṭ manşūbu'l-livā' kâhirü'l-a'dā' nāşirü'l-'adli ve'l-iḥsān 'alá ehli'd-dünyā' es-sultān ibnü's-sultān ğıyāşü'd-dünyā' v'ed-dīn *Muḥammed bin Bāyezid Hân* ḥalledAllâhe sultānuhu ve evzaḥa 'ale'l-'ālemīne burhānehu fī muntaşafi Şevvāl sene *sitte ve 'aşera ve şemān mi'e* [= 816]

Kāle'n-Nebiyy aleyhisselām: *İzā re'aytümü'r-recüle yete'āhedü'l-mescide feşhidü lehu bi'l-īmān.*

Teşaddá bi'imāreti hâze'l-cāmi'i'l-'azīzi mi'mār^{en} ḥasīb^{en} iftiḥāru'ş-şudūr el-Ḥāc 'Alā'ü'd-dīn dāme 'izzuhu, el-'āmil 'Ömer bin İbrāhīm.

Kitabenin işaret edilmesi gereken bazı noktaları:

a) Arapça.

b) Mensur/düzyazı.

c) Amaca hizmet etmek üzere hadis nakli: [1. Peygamber buyurdu ki: "Her kim Allah için bir mescit/cami yaparsa Allah da ona cennette bir ev inşa eder." 2. Peygamber buyurdu ki: "Bir kişinin mescit/cami yaptırma konusunda ahitleştiğini/söz verdiğini görürseniz onun imanlı/mümin olduğuna şahadet/tanıklık edin."].

d) [İnşası Süleyman Çelebi tarafınca başlatılan] Eski Cami'nin Çelebi Sultan Mehmet tarafından tamamlandığı yaygın kanı/bilgi ise de, işbu kitabeye göre "yapılması emredilmiş"tir, tamamlanmamıştır/tamamlanmış değildir.

e) Mimar: Hacı Alâettin.

f) Usta: Ömer bin İbrahim.

• 2) **Çeşme Kitabesi I:** [Ayşekadın Camii müştamilâtından]

Şāhibü'l-ḥayrāt Ḥācī Muşlı ol 'ālīhimem

Germ édüb bu āb-ı pāki buldı ecr-i uḥrevī

Böyle bir pākīze ḥayr olmaz zehī zībā eşer

Vere şāhibḥayrına Bārī şafā-yı ma'nevī

Seyr eden erbāb-ı dil şad şevḳ ile édüb du'ā

Dédiler tārīhini ḥakḳā zehī ḥayr-i kavī حقا زهی خیر قوی [1057]

Kitabeden çıkarsamalar:

a) Türkçe.

b) Manzum. Klasik şiir.

c) Konuya göre üslup [Tüm kitabelerde].

d) Çeşme, bir hayır sahibi tarafından yaptırılmıştır. Camiden çok sonra yaptırılmıştır.

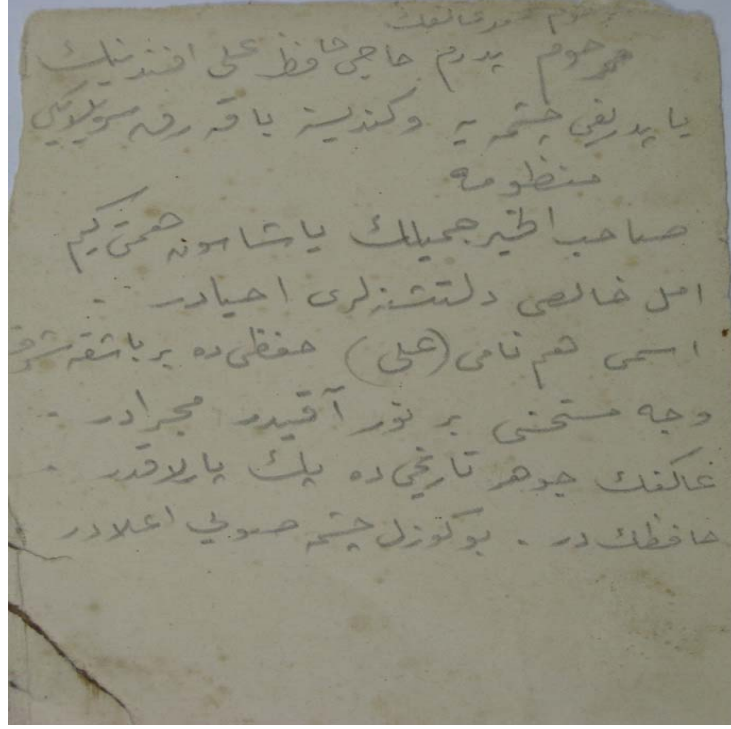
e) Yaptıran, Hacı Muslı/Musli/Muslu. [Ne var ki kitabesiyle hâlihazırda durduğu hâlde –Latin harfli– tabelanın bir köşesinde başka, diğer köşesinde bambaşka isim yazılıdır!] Oysa bu kitabenin dilinden, şiir tekniğinden... bu ismin *Muşli* olduğu kesindir. [Arapça *Muşlihu'd-dîn* kısaltması *Muşlih* ve Edirne/Rumeli ağzında *Muşli*].

f) Düz ebcet hesabı.

g) Ebcet hesabıyla düşülen tarihten, bin elli yedi [1057] yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. [Eski harflerle yazdığımız ibarelerin harf toplamı tamı tamına 1057 tarihini göstermektedir].

• 3) Çeşme Kitabesi II: [Nerede olduğu bilinmiyor]

Aşağıda belgesiyle birlikte okunuşunu ve buna dair söylenmesi gereken birkaç hususa değineceğimiz bu kitabenin varlığından bizi haberdar eden, kütüphanecilik deyince Edirne'de ilk akla gelen ağabeyimiz, çağdaş hâfız-ı kütüp Musa Öncel'e bu vesileyle minnet ve şükranlarımızı sunarız.

Merhūm Mehmed 'Ākif'in

Merhūm pederim Hacı Hāfız 'Alī Efendinin yapırdığı çeşmeye ve kendisine bakarak söylediği manzūme

Şāhibü'l-ḥayr-i cemīlin yaşasun himmeti kim

Emel-i ḥālişi dilteşneleri ihyādır

İsmi hem nāmı 'Alī hıfzı da bir başka şeref

Vech-i müstaḥseni bir nūr aqıdır mecrādır

'Ākif'in cevher-i tārihi de pek parlaqdır

Hāfız'ındır bu güzel çeşme suyu a'lādır

حافظکدر بو کوزل چشمه صوی اعلادر

[= 1312]

Kitabeden çıkarsamalar:

a) Çeşmeyi yaptıran hayırseverin –ismi yazılı olmayan– oğlunun notudur/vesikasıdır. [Ne zaman yazdığına dair bir ipucu yoktur].

b) Bu hayırseverin adı Ali'dir.

c) Hafız ve hacı da olan bu zatın mübarek/nurlu bir yüzü vardır [Bu samimi üsluptan/iltifatlardan da Mehmet Âkif'in Edirne'deki yakın dostlarından olduğu rahatlıkla tahmin edilebilir].

d) Mehmet Âkif, bir anlamda doğaçlama sayılabilecek şekilde kitabeyi söylemiştir.

e) [Sadece noktalı harflerden hesaplanacak] kitabe tarihi, Mehmet Âkif'in Edirne'de bulunduğu yıllarla [1894-6] örtüşmektedir.

• 4) Nişan Taşı Kitabesi: [Sarayıçi]

Seyâhat kıldı Hân 'Abdü'l-'azîz Evrôpa iklimin

Zehî 'Oşmâniyâna bâ'ış-i i'lâ-yı şân oldu

Ahâlî 'avdet-i şâhânesinde êtdi şehrayîn

Bu cây-i dilgüşâda işte bu seng-i nişân oldu

a) Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati dönüşünde [planlanan] Edirne ziyareti münasebetiyle yazıldığı anlaşılmaktadır.

• 5) Mezartaşı Kitabesi: [?]

Emr-i Hâk'la Fethibegzâde civân 'Abdü'l-hamîd

Çabrine vârsün Hudâ bü-y-i cinândan râyiha

Gel ziyâret eyle kabr-i pâkini lutf êt du'â

Bu civân 'Abdü'l-hamîd Beg rûhuna bir fâtiha

Anlaşıldığı kadarıyla:

a) Fethi Bey adlı bir vatandaşın Abdülhamit ismindeki oğlu.

b) Eceliyle ve pek genç yaşta ölmüş.

c) İçten ve yalın bir üslûp.

d) [Vakti saati geldiğinde ecel şerbetini içecek olan] dirilere ölümü hatırlatma ve Fatıha okuma alışkanlığı kazandırma.

•6) **İkikapılı Han Kitabesi:** [Eski Cami yakınında / *Riyâz-ı Belde-i Edirne*]

Arapça olan kitabede iki üst düzey devlet erkânınca “helâl paradan” bir milyon üç yüz bir bin dokuz yüz yirmi dirhem harcandığı belirtilmektedir:

Elfü elf [bin kere bin]; *şelâşe mi'ete elf* [üç yüz bin]; *elf* [bin]; *tis'a mi'e* [dokuz yüz]; *'işrîn* [yirmi].

Kaynakça

Ahmet Bâdi Efendi (2014), *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu (Haz.), İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları.

DIJKEMA, Fokke (1977), *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions In Edirne*, Leiden: E. J. Brill.

KARAKUYU, Mehmet (2011), “Evliya Çelebi’ye Göre 17. Yüzyılda Edirne’nin Şehir Coğrafyası ve Kültürel Hayat”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24, 124-49.

MERİÇ, Rıfki Melûl (2013), *Şehrin Hüznü: Edirne’nin Tarihî ve Mimarî Eserleri Hakkında*, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

ONUR, Oral (1972), *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul: Yenilik Basımevi.

ÖZBARAN, Salih (1978), “F. Th. Dijkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions In Edirne* (Edirne’de Osmanlı Kitabeleri [E. J. Brill], Leiden, 1977”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul: IX. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 474-5.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit (2001), *Erken Dönem Osmanlı Mimarîsinde Yazı*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2020; 2(1): 35-55
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2020; 2(1): 35-55

**GÜZ SANCISI ROMANINDA
ÖTEKİLEŞTİRİLEMİYEN AZINLIKLAR**

Yasemin ULUTÜRK SAKARYA*

ÖZ: Türk tarihi boyunca pek çok etnik gruba ev sahipliği yapmış olan bu topraklarda, Türkler dışında yaşayan gruplar, "azınlık" kavramı ile tanımlanmıştır. Bilhassa çok kimlikli bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti döneminde azınlık kavramı, etnik aidiyet bakımından değil dinî inanca bağlı, yani Müslüman ve gayrimüslim olarak yer alırken gayrimüslimler herhangi bir menfi tutum ile karşılaşmamış, kendisini "öteki" gibi hissetmemiştir. Lakin Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan siyasi olaylar, azınlık kavramında değişikliğe sebep olmuş; yalnızca Rum, Ermeni ve Yahudi halk, azınlıkları oluşturan etnik gruplar olarak görülmeye başlanmıştır. Azınlık halkın 'öteki' olarak konumlandırılması bu süreç ile ortaya çıkarken Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam etmiştir. Türk tarihinde yaşanan bu ayrışma ise toplumun aynası olan edebiyata, özelde romana tezahür etmiş, azınlık halkı ele alan pek çok eserin neşredilmesine imkân sağlamıştır. O eserlerden biri de Yılmaz Karakoyunlu'nun *Güz Sancısı* adlı romanıdır.

1992 yılında kaleme alınan romanın oldukça geniş bir şahıs kadrosu bulunmaktadır. Yazar, Türkler kadar azınlık halktan olan kişilere de yer verdiği romanında, belirgin bir sınıfsal ayrım ortaya koymaktadır. Bu ayrım, azınlıkların sıradan meslekleri icra etmeleri ve

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, e-posta: yasemin.uluturk@sbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5755-5053

Geliş Tarihi (Received): 27.05.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 03.06.2020

düşkün kimseler olmaları; Türklerin ise üst düzey yönetici, onların yakınları ve zengin kimseler olarak tasnif edilmeleri şeklindedir. Yazarın azınlık kahramanları sıradan ve menfi bir hâl üzere tasvir etmesi, kendi bakış açısının neticesidir. Lakin bu bakış açısı ve yaklaşım neticesinde ortaya çıkan sınıf farklılığı ile roman boyunca azınlıkların toplumdan soyutlanarak ötekileştirilmesi beklenirken halkın bu farklılığı pek de önemsemediği görülür. Öyle ki halk, herhangi bir etnik kimlik yahut inanç ayırt etmeksizin birbirine yardım etmekte, destek olmakta, belirli bir dayanışma ve düzen içerisinde yaşamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada *Güz Sancısı* romanında var olan söz konusu çelişki ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çelişki, Azınlık, Öteki, Bakış Açısı, *Güz Sancısı*.

MINORITIES THAT CANNOT BE MARGINALIZED IN THE "GÜZ SANCISI" NOVEL

ABSTRACT: In these lands, which have hosted many ethnic groups throughout Turkish history, groups living outside the Turks are defined by the concept of "minority". In the period of the Ottoman State, which has a multi-identity structure in particular, the concept of minority was not related to ethnicity, but religious belief, that is, as a Muslim and non-Muslim, non-Muslims did not encounter any negative attitudes, and did not feel like other. However, the political events in the last period of the Ottoman State caused a change in the concept of minority; only Greek, Armenian and Jewish people started to be seen as ethnic groups that make up minorities. While the positioning of the minority people as "other" emerged with this process, it continued after the proclamation of the Republic. This separation in Turkish history, on the other hand, has manifested in literature, in particular, in novels, and has allowed the publication of many works addressing the minority people. One of those works is Yılmaz Karakoyunlu's novel "*Güz Sancısı*".

The novel, which was written in 1992, has a very large character staff. The author reveals a distinct class distinction in his novel, which includes people from the minority as well as the Turks. This distinction is that minorities perform ordinary professions and in poverty; The Turks are classified as senior managers, their relatives and rich people. The author's portrayal of minority heroes as ordinary and negative is the result of his own perspective. However, with the difference in class resulting from this point of view and approach, minorities are expected to be marginalized by abstraction from the society throughout the novel, while the equivalence of the said difference in public is limited. So much so that the public helps, supports and tries to live in a certain solidarity and order regardless of any ethnic identity or belief. In this study, it will be tried to reveal the contradiction in the "*Güz Sancısı*" novel.

Keywords: Contradiction, Minority, Other, Perspective, *Güz Sancısı*.

Giriş

Devletlerin nüfus hareketlilikleri ve meydana gelen savaşlar neticesinde vuku bulan sınır değişiklikleri, "azınlık" kavramının ortaya çıkmasına sebep olur. İlk defa 16. yüzyılda dinî inanç bağlamında kullanılan bu kavram, 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali'nin ardından "ulus" kavramı ile ilişkilendirilir.

Devletlerin ve milletlerin atilerini yakından ilgilendiren bu kavram ile ilgili çeşitli kişi ve kuruluşlar değişik tanımlar yapmıştır; lakin bakış açılarının farklılığı, tek ve ortak bir tanımlamanın yapılmasına engel olmuştur. Kavram ile ilgili en önemli tariflerden biri, Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Türkçe Sözlük*'e aittir. *Sözlük*'te "1. Bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, ekalliyet, çoğunluk karşıtı. 2. Bir ülkede egemen ulusa göre ayrı soydan ve sayıca az olan topluluk, ekalliyet" (1998: 184) şeklinde tanımlanan bu kavram, bir nevi genelin içinde yer alan bir alt grubu temsilen varlık bulur. "Bu gibi alt gruplar aslî olarak farklı ve hakim gruba 'ait olmayan' olarak kabul edilirler. Bu nedenle onlar kültürel yaşama tam olarak katılımdan bilinçli veya bilinçsiz olarak dışlanırlar" (Türkdoğan, 1999: 22). Bu dışlanmaya geçmeden önce uzun süre "millet sistemi" ile yönetilmiş olan Osmanlı Devleti dönemindeki azınlıkların durumuna değinmek elzemdir.

Bir imparatorluk olan Osmanlı, pek çok farklı etnik ve dinî alt grubun teşekkülünden oluşan bir devlettir. Bu grupların birbirinden ayrılması ise İslam hukuku ile yönetilen devletin İslam akaidine göre aldığı kararlar neticesinde gerçekleşmiştir. Buna göre etnik kimlikleri düşünülmezsizin bütün Müslümanlar, "İslam milleti" paydası altında toplanarak birinci sınıf tebaa olarak kabul edilirken gayrimüslimler, mezheplerine bağlı ikinci sınıf tebaa olarak toplumdaki yerlerini almışlardır (Oran, 2004: 36-37). Burada dikkat edilmesi gereken husus ise "millet" kavramının 20. yüzyıla kadar "ümme" anlamında kullanılmış olmasıdır. Zira farklı etnik gruplarda yer

alan kişileri tek çatı altında toplayabilmek o dönemde ancak dinî mensubiyet ile mümkün olmuştur.

Söz konusu olan 'millet sistemi' Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı ve güç kaybettiği döneme kadar herhangi bir sorun oluşturmadan uygulanır; fakat 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali ile ortaya çıkan "milliyetçilik" akımı, tüm dünyayı tesir altında bıraktığı gibi Osmanlı Devleti'ni de oldukça fazla etkiler. Bu İhtilâl ile birlikte birçok etnik grubu topraklarında barındıran Osmanlı Devleti'nde "azınlık" olarak kabul edilen gayrimüslimler, mensup oldukları gruplar nezdinde kendi "ulus devlet"lerini kurmak için faaliyetlere başlarlar. Bu ayaklanmalar neticesinde 1812 yılında Sırp lar özerklik, 1830 yılında ise Yunanistan bağımsızlık elde eder. Söz konusu ayaklanmaların devam etmesi ihtimalinin önüne geçmek için ise 1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edilir (Kaptan, 2002: 23-24).

Ferman ile birlikte "millet sistemi"nden vazgeçilir ve gayrimüslim halka pek çok hak tanınarak onların hukuk karşısında Müslümanlar ile eşit olmaları sağlanırken azınlık statüsünden uzaklaşmalarının da önü açılmış olur. Bu haklar içerisinde dikkati çekenlerden biri, gayrimüslimlerin de devletin üst düzey görevlerine gelebilmeleridir. Bu ve buna benzer hukuki imtiyaz sağlanan gayrimüslimler, yaşanan çeşitli siyasi olaylar neticesinde hem öz benliklerini daha kuvvetli hissetmeye hem de Batılı devletlerin kışkırtmaları ile bağımsızlıkları için mücadele etmeye daha güçlü bir şekilde devam eder. Bu mücadele neticesinde Osmanlı Devleti'nin tebaası olarak yaşayan Rum, Ermeni, Yahudi, Katolik ve Protestan gibi etkili azınlıklar, söz konusu kışkırtmalarla devletin siyasi çöküşüne girdiği dönemde ayrılıkçı ve yıkıcı faaliyetlerine başlar. Kışkırtmacı Batılı güçler ise Birinci Dünya Savaşı'nın devletin yıkılması için en etkili silah olacağı kanaatindedir. Savaş esnasında pek çok cephede topraklarını savunmak durumunda kalan Osmanlı Devleti, kendi tebaası olan azınlıkların bir kısmının düşman güçleri ile iş birliği yapması neticesinde zor duruma düşer (Yalman, 1970: 328-329).

Bu sıralarda Anadolu topraklarında yükselen millî bir ruh ortaya çıkar. Anadolu'da başlayan bu direniş neticesinde azınlıkların her türlü talebi şiddetle reddedilir; fakat savaşın neticelenmesi ile imzalanan Lozan Barış Antlaşması, azınlık sorununu körükleyen önemli vakalardan biri olur. Öyle ki söz konusu millî mücadeleyle ortaya çıkan Misak-ı Millî maddelerince azınlıklar gayrimüslim olarak kabul edilirken Batılı devletler Lozan antlaşma metninde kullanılacak olan azınlık kavramının "genel" bir ifade olarak yer alması ısrarında bulunur. Toplantıya katılan Türk heyeti ise zorlu müzakereler neticesinde "Müslüman olmayan azınlıklar" ifadesinin kullanılması talebini kabul ettirir ve antlaşma metninde "azınlık" yerine bu ifadeye yer verilir (Oran, 2002: 222). Azınlık olarak kabul edilen gruplar Rum, Ermeni ve Yahudilerdir. Diğer gruplar ise Müslüman oldukları için azınlık statüsünde yer almazlar.

Cumhuriyet'in ilanından sonra ise mecliste azınlıklar ile ilgili pek çok tartışma söz konusu olur. Bu tartışmalarda kimi vekiller azınlık sorununun ortadan kalkması için mübadelenin gerekli olduğunu savunurken kimileri bu uygulamanın yanlış olacağı kanaatindedir. Buna rağmen hemfikir oldukları bir konu vardır ki o da azınlıkların ülkeye zarar verme eğilimlerinin olmasına dair düşünceleridir (Okutan, 2004: 154). Bu düşüncenin temelinde ise azınlıkların daha önce Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirmiş oldukları olumsuz tutum ve davranışlar yatmaktadır. Nitekim Rumlar, bağımsızlıkları için ayaklanan Yunanistan'ı desteklemiş, Ermeniler ise Ruslar ile iş birliği yapmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında azınlıklara karşı bakış açısı böyle iken, gerçekleştirilen uygulamalarla "ulus devlet" olma yolunda adımlar atılmaya başlanır. Bu adımlardan bazıları 1923 mübadelesi ve ekonominin millileştirilmesi için 1942 yılında uygulanan varlık vergisidir. Böylece *"kozmpolit imparatorluktan sıyrılan Türkiye, Osmanlıcılığa karşı Türk milliyetçiliğine dayandığı ölçüde, etnik öğelerini bir arada tutmasının tek yolu olan*

çoğulculuğu" (Belge, 2011: 258) reddetmiştir. Daha önce zikredilen "dışlanma" konumu / durumu ise bu reddediş ile doğrudan ilişkilidir. Zira yeni Türk devletinin kendi politikası doğrultusunda gerçekleştirmiş olduğu söz konusu uygulamalar ile azınlık kavramı "öteki" ile bağdaştırılırken azınlıkların ötekileştirilerek toplumun dışına itildiğini / dışlandığını söylemek mümkündür.

"Azınlık" ile "öteki" kavramlarının sosyal bir problem olarak gündeme taşınması ise daha önce zikredildiği gibi, Fransız İhtilali'ne dayanmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde var olan millet kavramında İslam dinine mensup olanlar ile olmayanlar arasında belirgin bir ayrım / ötekileştirme söz konusu olmamasına rağmen, İhtilâl ile birlikte gayrimüslimlerde "öteki"leşme arzusunun zuhur ettiği görülmektedir. Arzu diyoruz; zira gerçekleştirdikleri aykırı eylem ve ayaklanmalar, devletin tebaası olmaktan uzaklaşmak istediklerine yani öteki olmak istediklerine dair bir işaret olarak kabul edilebilir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra ise azınlıklara farklı bir bakış açısı ile yaklaşmakta, Osmanlı Devleti döneminde gösterilen müsamahadan kaçınılmakta ve "öteki" kavramı yüksek sesle dile getirilmeye başlanmaktadır. Burada yer alan farklılaşma ise bizden olmayan / bizim dışımızda kalan anlamında kullanılmaktadır. Peki, "biz" denilen topluluk kimdir? Ya da kimlerden oluşmaktadır? İşte bu sorular ile bir süre boğuşan Yahya Kemal'e cevap olarak Camile Julian'ın "Fransız toprağı bin yıl içinde Fransız milletini yarattı." sözünün verilmesi gibi (Kabaklı, 2008: 495), "biz"i oluşturanların etnik aidiyet ile belirlenmesinin yeni Türk devletinin azınlıklara dair bakış açısının temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

"Biz" in ortaya çıkmasından önce var olan "ben"lik kavramı ise söz konusu olan aidiyetin "tekillik" boyutundaki karşılığıdır. Kişi kendisinin varlığını toplum nezdinde benimsedikten sonra "ben"liğini bir kenara

bırakarak "biz" olma yolunda adımlar atmaya başlar. Böyle bir durumda ise artık "ben" in farklılıkları yoktur, "biz" in farklılıkları vardır. Neticede kendi benliğinden sıyrılarak kendisini toplumla bir olarak kabul eden kişi için artık yalnızca "biz" ve "öteki" vardır. Toplumun kendi bünyesinde var olan farklı kişileri "öteki" olarak nitelendirmesi ise "bizin dışında" kalmasıyla ortaya çıkmaktadır. Burada sadece toplumdan tecrit edilen kişilerin "öteki" olarak adlandırılmadığını, aynı zamanda farklı şekillerde topluma müdahil olan "öteki"lerin de var olduğunu unutmamak gerekir. Tıpkı Jean Baudrillard'ın *Kötülüğün Şeffaflığı* adlı eserinde 'öteki' olanı şöyle tarif ettiği gibi:

"Kendi irademiz yoktur ve öteki kendi irademiz uyarınca yüz yüze geldiğimiz şey asla değildir. Öteki, dışarıdan gelenin zorla girişidir, dışarıdan gelenin eksen etrafında dönüşüdür, yabancılik yoluyla baştan çıkarıcı ilktir ve yabancılığın aktarımıdır" (1995: 155).

Güz Sancısı'nda Azınlık ve Öteki

Çeşitli sebeplerden dolayı toplumda zuhur eden "öteki" bakış açısı, sanat ve edebiyata da yansımış, farklı üsluplar ile kendisini somutlaştırma imkânı bulmuştur. Edebiyatta, bilhassa romanda kendisine fazlaca yer bulan bu kavramın özünde, onu yaratan kişinin yani yazarının dış dünyaya ait olduğu gerçeği yatmaktadır. *"Roman kişilerini yaratan da, anlatan da aynı kimse"* (Forster, 1985: 96) ise yazarın içinde bulunduğu dünya, onun dışarıda gördüklerini "öteki" olarak konumlandırmasına sebep olmaktadır. Öyle ki kurguladığı dünya her ne kadar tarihî bir zemine otursa da yazar, ancak kendi kahramanlarını yaratmakta ve onlara "bizlik" ya da "ötekilik" payesi biçmektedir. Yazarın "öteki" olarak kabul ettiği kişiler ise kimi zaman kendi gibi düşünmeyen biriyken kimi zaman da farklı dine ya da etnik gruba mensup kişiler yani azınlık gruplar olabilmektedir. Bu bağlamda, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren azınlık ve öteki kavramlarının birbiriyle örtüştüğü görülen pek çok edebî eserin kaleme alındığı bilinmektedir. *"Bu romanların ortak özelliği tüm sorunları, biz-onlar ya da Doğu-*

Batı kutupluluğu içinde ele almalarıdır" (Gündüz, 2011: 438). Ayrıca bu tür romanların yazarları, genellikle azınlıkları öteki olarak tasvir ederken romanda yer alan farklı etnik grupların birbirleri ile olan iletişimlerini de olumsuz bir hava ile betimlemektedir. Bu doğrultuda ele alacağımız yazar, Yılmaz Karakoyunlu'dur. Velut bir yazar olan Yılmaz Karakoyunlu (Necatigil, 2004: 241), eserlerinde sıklıkla azınlık olan kahramanlara yer vererek detaylı tasvirler ile onları kendi bakış açısı doğrultusunda resmeder.

"*Bir hikâyeyi anlatmanın beş milyon şekli vardır*" (Stevick, 1988: 83). Öyleyse Yılmaz Karakoyunlu'nun eserlerine yansıtılmış olduğu bakış açısı, okuyucunun itibari dünyaya onun penceresinden bakmasına vesile olmaktadır. Zira "*eserin ilk kelimesinden itibaren itibarî dünyada olup biten her şeyi kulağımıza fısıldayan odur. O, hikâyesini istediği gibi sunma / anlatma ruhsatına sahiptir. (...) Bu noktada anlatıcının sahip olduğu sosyal, siyasî, kültürel, estetik kimlik; eserin itibarî dünyasındaki yeri, durumu ve imkânları son derece önem kazanmaktadır. (...) Anlatıcının sahip olduğu imkân, yetenek, tercih, zevk, kültür, onun hikâyesini şu veya bu biçim ve nitelikte anlatmasında mutlak manada belirleyici olacaktır*" (Çetişli, 2016: 103).

Bakış açısı denilen mefhum, "*roman ya da hikâyede olayların okuyucuya kimin gözünden ve ağzından ulaştığı sorusuyla ilgili bir kavramdır*" (Aytür, 1977: 38). Yılmaz Karakoyunlu'nun inceleme konumuz olan *Güz Sancısı* romanının ise yazar-anlatıcı, yani hâkim bakış açısı ile kaleme alınmış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla roman boyunca okuyucu ile paylaşılan fikir ve tah33liller, yazarın sözünü emanet ettiği anlatıcıya yani yazarın kendisine aittir denilebilir.

1992 yılında neşredilen *Güz Sancısı* romanı, 6 / 7 Eylül olaylarının yaşandığı 1955 yılını zaman dilimi olarak ele alır. Olay örgüsünü oluşturan bu olaylar ile ilgili bakış açısı ise yazarın şahıs kadrosunda tercih ettiği kişilerin tahlil ve yorumlarında ortaya çıkar. Öyle ki roman kahramanları etnik grup olarak son derece çeşitli ve kalabalıktır. Romanda tercih edilen

mekânın İstanbul olması ise etnik kimlik bakımından zengin olan şehrin şahıs kadrosu ile bütünleşmesini sağlamaktadır. Örneğin romanın ana kahramanlarından olan Behçet, Türk; Ester ise Yahudi'dir.

Behçet dışında romanda yer alan diğer Türk kahramanlar şöyledir: Hacı Kâmil Efendi, Birecikli İhsan, Adnan Menderes, Kürt Nihat, Fatımatüz Zehra Hanım, Mardinli hukuk talebesi, Celal Sahir Bey, Cemil Sati Bey, Himmet Bey, Emirdağlı Şerif Efendi, Suzan Hanım, Nemika, Harika Hanım, Cahide Hanım, Mithat Perin, Ali İpar, Haluk Recai Bey, İzzet Akçal, Fatin Rüştü Bey, Reşide Hanım, Osman Şevki Bey, Fahrettin Kerim, Fuat Köprülü, Celal Yardımcı, Muhsin Ertuğrul, Gönül Yazar, Namık Gedik ve Celal Bayar'dır.

Ester dışında romanda yer alan azınlık kahramanlar ise şöyledir: Babaanne, Ester'in annesi, Madam Rhea, Madam Katerina, Köse Yorgi, Madam Laszlo, Madam Atina, Kasap Zaven, Manav Tanaş, Bakkal Agop, Kunduracı Mihran, İğneci Armenak, Gazete bayii Agop, Madam Rhea'nın kocası Aleks, İnci Pastanesi sahibi Barba, Milletvekilleri Salamon Adato, Zahar Taver ve Aleksandır Hacopulos'tur.

"Günümüzde 'karakter' terimi bir bireyin zihinsel ve ahlâkî nitelikleri anlamına gel[mektedir]" (Eagleton, 2015: 59). Dolayısıyla azınlık ve Türk kahramanlara bakıldığında dikkati çeken birkaç husus söz konusu olmaktadır. Onlardan ilki; romanda, kurgu kişiler kadar gerçek kişilere de oldukça fazla yer verilmiş olmasıdır. Romanın 1955 yılı tarihî zemini üzerine inşa edildiği göz önüne alındığında, bu durum son derece normal karşılanmalıdır.

Diğer husus, romanda yer alan Türk kahramanların büyük bir kısmının o dönemin üst düzey yöneticilerinden, ailelerinden ya da onlara yakın olan zengin kişilerden; azınlık kahramanların ise Lozan Antlaşması ile azınlık olarak kabul edilen Yahudi, Rum ve Ermeni etnik kimliklerine sahip olan gayrimüslim kişilerden oluşmasıdır. Bu kişilerden azınlık

milletvekilleri dışında kalanların kasap, manav, iğneci, gazeteci, kunduracı gibi sıradan meslekleri icra etmeleri ve kadınlardan bir kısmının da hayat kadınlığını meslek edinmiş olmaları, hayli dikkat çekici bir detaydır. Nitekim yazarın yabancı kahramanları, düşük gelir sahibi veya düşkün kimseler olarak tasvir etmesini toplumda Türk ve azınlık kahramanlar arasında bir sınıf farklılığı oluşturma amacıyla hatta söz konusu durumdan dolayı azınlıkların toplum dışına itilmek suretiyle ötekileştirildiğini somutlaştırmaya çalışmasına bağlamak mümkündür.

Bir başka deyişle, roman kahramanları arasında etnik kimliklerin gözetilerek mesleki olarak böyle bir statü ayırımına tabi tutulup kategorize edilmiş olmaları, elbette ki -daha önce zikredildiği gibi- yazarın bakış açısı ile ilgilidir. Öyle ki yazar, azınlıkları, dönemin hükûmetinin siyasi politikaları ile değerlendirmekte, toplumda bir ayrışmanın var olduğunu âdeta kanıtlamaya çalışmaktadır. Bu uğraş ile roman boyunca azınlık kahramanlarından bir kısmını menfi olarak tasvir etmeyi, bilhassa kadınların düşük ahlaklı kimseler olduğu imajını sergilemeyi tercih eden yazarın bu tutumunun sebebinin geçmişte aramak gerekmektedir. "*Nitekim Cumhuriyet öncesinde yazılan romanlarda azınlıklar özellikle Rumlar, Osmanlı tebaası olarak görüldüklerinden dolayı onlara biraz ılımlı / olumlu olarak yaklaşmış, ama Cumhuriyet Dönemi romanlarında bu ılımlı bakış yerini Kurtuluş Savaşı'nda -Birinci Dünya Savaşı ve Balkan Savaşı da dahil- yaşanan Yunan isyanlarının / saldırılarının / istilasının da etkisiyle yerini etnik bir sorun olarak düşmanlığa bırakmıştır*" (Gündüz, 2011: 438). Dolayısıyla söz konusu tarihî sürecin gerçek hayattaki azınlıklara olan bakış açısının şekillenmesinde oldukça etkili olması, itibari bir âlem olan kurmaca dünyaya da tezahür etmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Sözelimi roman kahramanlarından olan Ester, Yahudi bir hayat kadınıdır. Babaanne, gençliğinde revülerde striptiz yapan, yaşı ilerleyince torunu olan Ester'i bu yola iterek para kazanmaya çalışan bir kadındır.

Madam Rhea, Behçet'in oturduğu dairenin sahibi olan orta yaşlı bir Rum kadındır. Eşi ölünce, Behçet'in babası olan Hacı Kâmil Efendi'ye göz koyar. Sık sık oğlunu ziyarete gelen Hacı Kâmil Efendi'ye birkaç defa birliktelik teklif eder. Her defasında reddedilir; fakat en sonunda bu durumu Behçet'e itiraf eder ve "*Eğer Hacı Kâmil Efendi bir daha gelirse, kimsenin gözünün yaşına bakmadan koynuna girerim*" (Karakoyunlu, 2009: 29) diyerek düşüncesini ifşa eder. Madam Atina ise randevu evi işleten "*...Tataola'dan getirdiği kıvrak Rum kızlarında, kendi ırkının mükemmel hususiyetini pazarlayan*" (Karakoyunlu, 2009: 64) başka bir Rum kadındır. Bir diğer olumsuz tasvir edilen kişi ise Manav Tanaş'tır. Türklerden hoşlanmayan Tanaş, Behçet'in kendisinden "*yaptığı alışverişlerden yüklü kâr etmek için küçük kurnazlıklar göster[ir]*" (Karakoyunlu, 2009: 63-64). Behçet ile Tanaş'ın şu diyalogundan onun güvenilir biri olmadığı anlaşılmaktadır:

"-Hesabınıza yazayım Behçet Bey; hepsini toptan alırsınız..."

-Hayır! Ödeyeceğim.

-Ne fark eder ki Doktor?

-Size güvenmiyorum Mösyö Tanaş...

-Buna açıksözlülük değil, düpedüz hakaret derler Behçet Bey.

-Haklısın Mösyö Tanaş. İsterseniz sepetinizi geri alabilirsiniz.

-Estağfurullah Paşam..." (Karakoyunlu, 2009: 64)

Ayrıca Behçet'in evini arayan Fatimetüz Zehra Hanım'ın Manav Tanaş ile konuşması sırasında "*Manav Tanaş'ın, biraz zalim, biraz alaycı sözleri[nin] yaşlı kadını bir bıçak gibi keskinleştir[mesi]*" (Karakoyunlu, 2009: 142), Tanaş'ın güvenilir biri olmasının yanında, zalim ve ukala biri olduğunu da yazarın yorumlarında ortaya çıkarmaktadır.

Örneklere olduğu gibi halkın olumsuz bir hâl üzere tasvir edilmesinden başka, azınlık milletvekilleri ile ilgili de çeşitli menfi söylemler söz konusudur. Onlardan biri, Celal Bey ile Salamon Adato arasında gerçekleşen konuşmada, tüm azınlıkları kapsayan bir genellemeden

bahsedilmesi şeklinde zuhur olur. Lakin bu bahis diyalogda değil, yazarın Celal Bey'in ruhsal tasvirini gerçekleştirdiği satırlarda görülmektedir. Şöyle ki, yaşanan siyasi gelişmeler ve Başvekil Adnan Menderes'in dikkat çekici söylemleri, azınlık milletvekillerinin endişelenmesine sebep olur. Bu durumun mahiyetini öğrenmek için Celal Bey ile görüşen Salamon Adato, Celal Bey'den istediği yanıtı almak için bir süre bekler. Celal Bey ise ona izahat yapacak durumda değildir. Ne dese, Salamon Adato'yu ikna edemeyeceğini bilmektedir. Zira "*karşısındaki adam, İstanbul azınlık ahlakını yakından tanımış bir küll yutmaz[dır]*" (Karakoyunlu, 2009: 96). Burada hem Salamon Adato kurnaz biri olarak yansıtılmış hem de İstanbul'da yaşayan azınlıkların ahlakı ile ilgili olumsuz bir hissiyat oluşturulmaya çalışılmıştır.

Azınlık kahramanların görüldüğü gibi menfi bir konumlandırmaya tabi tutularak ötekileşmeye doğru itilmesine sebep olan bir başka yaklaşım ise dönemin üst düzey yöneticilerinin azınlık halk ile ilgili yaptıkları sert söylemlerde ortaya çıkmaktadır. Sözelimi bir eylül günü mecliste konuşma yapan Demokrat Parti lideri ve Başvekil olan Adnan Menderes, konuşması ile sadece mecliste bulunanları değil tüm halkı tedirgin eder. "*Menderes kürsüde asabi tavırlar içinde adeta kükre[r ve] 'Türkiye'yi bir avuç insandan ibaret Osmanlı kalıntısı sananlar, yakında günlerini görecektir. (...) Hiç kimse, beş yüz yıllık müsamahanın bir gün kükremeyeceğinden emin olamaz...*" (Karakoyunlu, 2009: 95) diyerek âdeta azınlıklara karşı bir meydan okuma içine girer. Menderes'in bu tavrı sonrasında çıkan gazeteler ise son derece açık bir şekilde azınlık karşıtlığını desteklemektedir. O gazetelerden birini eline alan Salamon Adato gazete manşetini görünce şaşırır. Manşet şöyledir: "*Menderes Ağzlarının Payını Verdi...*" (Karakoyunlu, 2009: 99)

Netice itibariyle burada zikredilen azınlık karşıtı tasvir, tahlil, ayrılıkçı söylem ve tutumların hem yazarın hem de dönemin yöneticilerinin bakış açıları ile ilgili olduğu unutulmamalıdır. Nitekim yazarın roman kahramanları arasında oluşturduğu Türk-azınlık, zengin-fakir, üst düzey-alt

düzey, ahlaki-gayriahlaki gibi farklılıkların, toplum nezdinde karşılığı son derece sınırlıdır. Yani halk, bu gibi bağları ikincil olarak görmekte, dil, din ve gelenek farklılıklarını göz ardı ederek birbirine yaklaşmakta, toplumsal bir düzen ve dayanışma içerisinde yaşamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu durum, romanda dikkati çeken bir başka husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sözgelimi roman, Demokrat Parti'nin İstanbul'da düzenlemiş olduğu bir sünnet merasimi ile başlar. Merasime yerli-azınlık ayırt etmeksizin bütün halk katılır. "*Sünnet kervanını alkışlayan çevre insanları, caddeyi doldurmuştu[r]. Renk renk elbiseleri, yağlı genç yüzleri, ayrı ayrı dilleriyle canlı bir kalabalık, ortak kültürün hamurunu yoğur[maktadır] (...) Doğu ve Batı kültürününün tam kaynaşmadan, fakat birbirini zorlamadan birlikte sürdürdüğü bu müsamaha sahnesi*" (Karakoyunlu, 2009: 13-14) ise ortak kültürün meydana getirilmesinde her bireyin önemli olduğu ve kültürler arası etkileşimin yanında, farklı kültüre gösterilen saygının da toplumda var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Ortak kültürün yanında inanç ve kaderin de bu topraklarda beraber oluştuğunu ortaya koyan örnek ise Madam Rhea'nın kendi inancı ile İslam inancını tek bir anlayış ve histe bütünleştirdiğini anlattığı cümlelerde görülmektedir. Rum asıllı olan Madam Rhea, Ester ile sohbeti esnasında Behçet'in babası Konyalı Derviş Hacı Kâmil Efendi'nin kendisini götürdüğü mekânlardan bahsederken Eyüpsultan'da bulunan Bahariye Mevlevihanesi'ni de zikreder. Oraya gittiği vakit hissettiği duyguları şöyle anlatır:

"-Ben bu gururu Eyüp'te, Bahariye'de hissettim... Tam kavrayamadığımız bir teslimiyet idrakiyle, amacını anlayamadığımız isyanı bir arada görmek mümkündür. Bahariye Mevlevîhanesi'nin avlusuna kadar girdim. Her anında bir başka nefes, bir başka mızrap sedasıyla ürpermişim. Bir de dönüp kendi gönül sahama bakınca, zevk ve vicdan yoluyla bütünleştiğim tek bir varlığın

parçası olduğumu hissettim. İslam'ın vahdet dediği şey budur işte..."
(Karakoyunlu, 2009: 102)

Kültürün ve inancın birlikte hemhâl olduğu ve aynı kaynaktan beslendiğini gösteren ifadeler ise halkın yaşadığı ev ve mahalle özelinde somutlaşmakta, inancın her insanda farklı tezahür etmesine rağmen hiçbirinin bir diğerinden farklı olmadığı, türbenin de kilisenin de aynı amaca hizmet ettiği şu cümleler ile açıkça ortaya konulmaktadır:

"Azınlık mahallelerinde Müslüman evleri, bir halvoethaneye benzer. Tevekkül, tecelli, hulul orada her duygunun, her düşüncenin, hatta her eşyanın dokusuna işlemiştir. Burada nurun rengi yoktur; aksettiği her aynada bir başka çehreye bürünür. Bazen bir kemalin eşiğine, bazen bir visalin ehline benzer..."

İnsanlar, kendi halinden çok başkalarıyla meşgul olmayı bir hayat tarzına dönüştürmüş, her cihete yönelecek bir vahdet terbiyesi kazanmıştır. Günahların yargılanmasından bıkmış bu terbiyenin ilhamında, zan ve tahmin değil, sadece çare aranır. İster türbelerde, ister kilise mihraplarında olsun, yakılan her mumun duasında, mahallenin ortak kaderi eritilir"
(Karakoyunlu, 2009: 99-100).

Benzer bir tasvire ise Salamon Adato'nun katıldığı bir cenaze merasiminde, cenazenin kabristana doğru götürüldüğü sokağın anlatımında rastlanmaktadır:

"(...) Bu sokağın kaderi, flütle çalınmış bir hicaz peşreve benzerdi. Her dinden, her imandan insanın kendini biraz şeytan, biraz ermiş göstermeye meraklandığı akşam fasıllarındaki ortak ahlâkın seslerini taşıyordu"
(Karakoyunlu, 2009: 110).

Alıntıda yer alan flüt, Batı'yı; hicaz peşrev ise Doğu kültürünü temsil etmektedir. Doğu ve Batı kültürünün musiki alanında sentezlenerek İstanbul'da bulunan bir sokağın tarif edilmesinde kullanılması, ortak kültürün somutlaşması adına oldukça manidardır.

Aynı zamanda burada vefat eden kişinin bir Türk, cenazeye katılan kişilerden birisinin de Yahudi Salamon Adato olması, kültürler arası iletişimin var olduğunu gösteren bir başka örnek olarak karşımıza çıkar. Bu kişi, 1942 yılında dönemin hükûmeti tarafından uygulanan varlık vergisinden kurtulması için Salamon Adato'nun yakın bir akrabasını kendi evinde saklamış ve Salamon Adato'nun da siyasete girmesine vesile olmuştur. Bir Türk'ün Yahudi birine göstermiş olduğu bu yakınlık ve yardım, halk arasında var olan bir yardımlaşma ve dayanışmayı işaret etmektedir. Ayrıca çeşitli meslekleri icra eden halkın birbirinden etnik farklılık ayırt etmeksizin alışveriş yapması, birbiri ile sohbet etmesi ve birbirini koruyup kollaması da düzen içinde bir dayanışmanın var olduğunu göstermektedir. Örneğin romanda sıklıkla ismi zikredilen Madam Rhea dışarı çıktığı bir gün önce Osmanlı Bankası'na uğrar, sonra Hachette'ten *Burda* mecmuasını alır, Foto Süreyya'nın vitrinini seyrederek, köprüyü geçtikten sonra Nimet Tuhafiye Mağazası'na gidip alışveriş yapar, mağazanın sahibi olan Nimet'le Hacı Recep'e gidip su muhallebisi yer (Karakoyunlu, 2009: 112-113).

Rum bir kadının Türklere ait olan dükkânlardan alışveriş yapması, hatta dükkânlardan birinin sahibesi ile başka bir Türk'ün dükkânına gidip orada tatlı yemesi, toplumda kendiliğinden meydana gelmiş olan düzeni somutlaştırmakta, bu düzenin aslında bir dayanışma neticesinde ortaya çıktığını göstermektedir. Sözelimi roman kahramanlarından Balkan lokantasının şefi olan Emirdağlı Şerif Efendi, annesinin vefat haberini alır. Ve o üzüntü ile kendisini içkiye verir. Gecenin ilerleyen saatlerinde bulunduğu mekândan çıkarak sarhoş bir hâlde sokakta dolaşmaya başlar. Onu gören Köse Yorgi, Emirdağlı olduğunu anlar ve hemen yanına giderek onu eve götürmek istediğini söyler. Zira "*mahalle esnafından birini düşkün durumda görmek, meslek ahlâkına karşı işlenmiş ayıp[tır]*" (Karakoyunlu, 2009: 148). Yorgi, Emirdağlı'nın annesini kaybettiği için içtiğini öğrenince üzülür

ve onu kendi dükkânına taşır. Arkadaşı Galatasaraylı Konstantin'e durumu anlattıktan sonra onu evine götürmek için harekete geçerken "*Hadi be Konstantin! Çabuk ol... Sabah temizleriz. Emirdağlı'yı kaçırmayalım. Anası ölmüş garibin...*" (Karakoyunlu, 2009: 149) diyerek karşısındaki kişiye insani bir bakış açısı ile yaklaştığını ve yardımlaşma duygusunun etnik grup gözetmediğini ispat eder.

Yorgi ile Konstantin'in bu çabası esnasında ne yaptığını bilmeden oradan uzaklaşan Emirdağlı, randevu evi işleten Madam Atina'nın evinin önüne gelir ve kapıyı yumruklar. Apartmanın kapıcısı olan Nihat ve oğlu, önce onu uyarır, gitmediğini görünce de şiddete başvurarak göğsünü tekmelemeye, hayalarına vurmaya başlar. Bu sırada sokaktan geçmekte olan Madam Rhea ile Behçet, Madam'ın Emirdağlı'yı görmesi ve Bahçet'i uyarması ile arabalarını durdurur ve Emirdağlı'yı arabaya alır. Madam, Emirdağlı'ya vuranlara "*Eli kırılacaklar. Hiç insafları yok mu bunların?*" (Karakoyunlu, 2009: 151) diyerek beddua etmeye başlar ve onu kendi evine götürür. O gece orada kalan Emirdağlı, uyandığında göğsünde tülbende sarılmış ezilmiş bir et parçası olduğunu görür ve geceyi hatırlayarak utançtan başını kaldırıp da Madam'ın yüzüne bakamaz. Madam'ın gösterdiği şefkat karşısında hayrete düşer ve uzanıp elini öpmek ister. Bu esnada aralarında geçen şu konuşma, -Yorgi ile olduğu gibi- insani değerlerin her türlü sıfat ve kimlikten üstün olduğunu göstermesi bakımından önemlidir:

"-Allah senden razı olsun Madam!
-Git şimdi evine yat, uyu... Ben akşama sana çorba getiririm.
-Afyon'a gidiyorum Madam! Dönünce ben de sana kaymak getiririm.
(...) Masanın üzerinde cüzdanı vardı. Açtı, desteden birazını sayıp uzattı:
-Yola gidiyorsun; ihtiyacın olabilir...
Emirdağlı işte o zaman çözüldü:

-*Bak Madam! Böğrüm şimdi ağrımaya başladı işte...*" (Karakoyunlu, 2009: 160-161)

Kahramanları arasında Emirdağlı'nın bulunduğu bir başka durum ise 6/7 Eylül olaylarının patlak vermesinin ardından gerçekleşir. Yaşanan olumsuz havanın sonrasında vuku bulan yağma ve şiddet eylemleri sırasında sokakta bulunan Emirdağlı, kıyıda köşeden bir yol bulup dükkânına gitmeye çalışırken İnci pastanesinin önünde İhtiyar Barba'yı görür. Barba, bütün gücünü tüketmiş ve dükkânının önünde yüzü gözü kan içinde yığılıp kalmıştır. Onu bu hâlde bırakmayan Emirdağlı, dükkânın içine çeker ve "*Burada kal Barba! Dışarıda ezerler seni...*" (Karakoyunlu, 2009: 199) diyerek ona yardımcı olur. Ardından kendi dükkânına doğru gitmek için tekrar sokağa yöneldiğinde Yorgi'nin bir köşeye çekilip dövüldüğünü fark eder. Bu sefer de ona yardıma koşan Emirdağlı, yakaladıklarına gözü dönmüş bir şekilde vurmaya başlar ve Yorgi'yi kurtarır. Kendi dükkânına geldiğinde ise her yerin yağmalandığını, vitrinin tuzla buz olduğunu görür ve bir köşeye çekilip ağlayacak gibi olduğu anda yağmacıların apartmanlara yönelmekle ilgili yaptıkları konuşmayı işitir. Bunun üzere eline geçirdiği satırla apar topar Madam Rhea'nın apartmanına koşar ve Madam'ın kapısı kırılmış olan evine girdiğinde onu hayli hırpalanmış, elbiseleri yırtılmış ve darp edilmiş bir hâlde bulur. Yanında bulunan Hacı Kâmil Efendi'nin saldırganlar ile boğuşmaya devam ettiğini görünce kendisi de eline ilk geçen saldırganı yakalar ve pencereye götürerek boynunu dışarı uzatır. Orada bulunan diğer saldırganları, yakaladığı kişinin boynunu kesip aşağıya atmakla tehdit eder. Bunun üzere saldırganlar oradan uzaklaşır. Madam Rhea, saldırganların ardından koşarak Emirdağlı'ya sarılır ve ağlamaya başlar. Onu bir koltuğa oturtturarak satırı eline veren Emirdağlı, kim gelirse vurması telkininde bulunur. Madam sakinleştiğinde ise ona daha önce vermiş olduğu kaymak sözü aklına gelir ve tebessümle "*Bu sabah döndüm.*"

Sana kaymak şekeri getirdim..." (Karakoyunlu, 2009: 201) diyerek Madam'ın gerginliğini bir nebze de olsa almaya çalışır.

Burada önce Yorgi'nin ve Madam Rhea'nın Emirdağlı'yı, sonra da Emirdağlı'nın İhtiyar Barba ve Yorgi'yi, daha sonra da Kâmil Efendi ile birlikte Madam Rhea'yı koruması, kollaması ve düştükleri zor durumlarda birbirlerine yardımcı olmaları, aynı mahallede yaşayan azınlık ve Türk halkın birbirine olan destek, yardımlaşma ve dayanışmasını göstermektedir.

Bir başka yardımlaşma örneğine ise Fatimetüz Zehra Hanım ile Manav Tanaş arasında rastlanmaktadır. Yağmacıların dükkânları ve evleri tarumar ettikleri o günlerde Manav Tanaş da yaşanan trajediden kendisini kurtaramaz. Dükkânına saldıran yağmacılar, kepenkleri kırdıktan sonra vitrin camını aşağı indirir, tezgâhtaki meyve ve sebzeleri talan ederler. Kasaya yöneldiklerinde para bulamayınca bir köşeye sinen Tanaş'ı görürler ve paranın nerede olduğunu öğrenmek için darp etmeye başlarlar. İçlerinden biri hızını alamaz ve eline geçirdiği bir makasla onu sünnet etmek ister. Bu sırada kendi dükkânında saldırganlar tarafından dövülüp sandalyeye bağlanmış olan İğneci Armenak'ı kurtarmaya çalışan Fatimetüz Zehra Hanım, Armenak'ın iplerini çözdükten sonra Manav Tanaş'a da zarar vereceklerini düşünerek Tanaş'ın dükkânına gider. Saldırganların onu sünnet etmek üzere olduklarını görünce elindeki makas ile onları tehdit eder ve Tanaş'ı kurtarır. Daha önce kendisine iyi davranmayan birine yardım eden Fatimetüz Zehra Hanım, "*Bu dayak sana yeter, efendi. Paranı aldım. Yarın ortalık sakinleşince getiririm. Hatırladın mı? Bir gün sana söyleyecek bir çift sözüm var demiştim. Şimdi söylüyorum: Sen utanmaz birisin... Ama dersini böyle almamalıydın..."* (Karakoyunlu, 2009: 205) diyerek kötü niyetli biri olduğunu düşündüğü kişiye dahi merhametli davranıp yardımseverliğini âdeta ispat eder.

Fatimetüz Zehra Hanım'ın yardım ettiği bir başka kişi ise Madam Katerina'dır. Saldırganların uğramadıkları kapı, yağmalamadıkları dükkân

bulunmazken Madam Katerina'nın dükkânında her şey yerli yerindedir. Bu durumu gören Behçet, şaşkınlığını gizleyemez ve sebebini sorar. Madam ise dükkânın temizlik işlerini yapan Fatımetüz Zehra Hanım'ın dükkânını koruduğunu, sopalarla dükkânı tarumar etmek için gelenlere karşı eline aldığı iri halkalı bir zincir ile karşılık verdiğini, saatlerce dükkânın kapısında durup beklediğini anlatır ve ona duyduğu minneti şöyle dile getirir:

"Biliyor musun Zehra, eğer babam senin kadar cesur olabilseydi, biz şimdi Rusya'da olurduk. Bolşeviklerin daha ismini duyar duymaz yola çıkmıştık..."
(Karakoyunlu, 2009: 213)

Behçet ise Madam Katerina'nın iyi olduğunu görünce sokağa yönelir ve sevdiği kadın olan Ester'i bulmaya çalışır. Sokaklardan birinde, gözü dönmüş kişilerin bir kadına saldırdığını gören Behçet, kadını kurtarmak için yanlarına gittiğinde onun Ester olduğunu fark eder. Sokakta bulunan yağmalanmış bir dükkândan eline geçirdiği şamdanı alarak adamlara vurmaya başlar. Bu sırada aralarından kurtulan Ester ise sevgi ile baktığı Bahçet'e *"Sen ne güzel adamsın Behçet! Seni hiç unutmuyacağım..."* (Karakoyunlu, 2009: 208) diyerek kaçıp gider.

Netice itibariyle Türklerin azınlık halka, azınlıkların ise Türklere yardım ettikleri, içlerinde buldukları durum her ne olursa olsun birbirlerine merhamet ile yaklaştıkları, etnik kimliği önemsizleştirerek "öteki" değil hep birlikte "biz" olmaya çalıştıkları görülmektedir. Yazarın ötekileştirmeye çalıştığı azınlıklar ise bu birlik ile "ötekileştirilemeyen" azınlıklar olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

Sonuç

Öteki, toplumdan topluma, dünden bugüne değişmekte olan bir kavramdır. Genellikle kendi gibi olmayana ya da düşünmeyeni tarif ederken kullanılan bu kavram, Osmanlı Devleti döneminde uzun bir süre Müslüman-gayrimüslim tebaa ayırımında görülmüştür. Toplumsal sınıflandırmadaki mevcut olan bu yaklaşımda, öteki olarak kabul edilen

gayrimüslimlere menfi bir tutum sergilenmezken Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan gelişmelerin tesiri ile azınlık ve etnik kimlik kavramı üzerinden bir ötekileşme/ötekileştirme ortaya çıkmıştır. Bu durum neticesinde azınlık olarak kabul edilen etnik gruplara bakış değişmeye başlamış, bu değişim Cumhuriyet ile birlikte yeni Türk devletinde de kendisini son derece fazla hissettirmiştir. Toplumda var olan söz konusu ayrışmanın edebiyata, özelden romana tesiri ise yazarının bakış açısı doğrultusunda tezahür etmektedir.

Bu bağlamda ele aldığımız *Güz Sancısı* adlı romanda, Türk kadar azınlık kahramana da yer veren yazar, onları çeşitli şekillerde sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma, azınlık kahramanların sıradan meslek sahipleri ya da düşkün insanlardan oluşması ve menfi bir bakış açısı ile tasvir edilmiş olmaları ile ortaya konulmuştur. Böyle bir tasnif neticesinde halk arasında kutuplaşmanın oluşması beklenirken meydana getirilen bu sınıflandırmanın toplum nezdinde karşılık bulmadığı, halkın etnik kimlikleri bir kenara bırakarak yardımlaşma, dayanışma ve düzen içerisinde yaşamaya çalışmış olduğunu gösteren örnekler ile somutlaşmaktadır. Azınlıkların söz konusu değerlendirmeler ve tasvirler ile ötekileştirilmeye çalışıldığı; fakat "ötekileştirilemediği" görülen romanda, aynı zamanda toplumsal bir yakınlığın varlığına da nişane olan bu örnekler, yazarın kendi içerisinde çelişkiye düştüğüne işaret eder. Bu çelişki ile birlikte yazar okuyucuyu yalnızlığa terk etmiş ve azınlıklara bakış açısının menfi / müspet olma durumunu muallakta bırakmıştır. Söz konusu belirsizlikte ise okuyucu, kendi kanaatini kendisi belirleyecektir.

Kaynakça

- AYTÜR, Ünal (1977), *Henry James ve Roman Sanatı*, Ankara: DTCTF Yayınları.
BAUDRİLLARD, Jean (1995), *Kötülüğün Şeffaflığı*, Emel Abora, Işık Ergüden (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
BELGE, Murat (2011), *Tarihten Güncelliğe*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- ÇETİŞLİ, İsmail (2016), *Metin Tahlillerine Giriş 2*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- EAGLETON, Terry (2015), *Edebiyat Nasıl Okunur*, Elif Ersavcı (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- FORSTER, Edward Morgan (1985), *Roman Sanatı*, Ünal Aytür (Çev.), İstanbul: Adam Yayınları.
- GÜNDÜZ, Osman (2011), "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, (s. 399-544), Ankara: Grafiker Yayınları.
- KABAKLI, Ahmet (2008), *Türk Edebiyatı*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- KAPTAN, Eyüp (2002), *Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu*, İstanbul: Harp Akademileri Yayınları.
- KARAKOYUNLU, Yılmaz (2009), *Güz Sancısı*, İstanbul: Doğan Kitap.
- NECATİGİL, Behçet (2004), *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- OKUTAN, M. Çağatay (2004), *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ORAN, Baskın (2002), *Türk Dış Politikası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORAN, Baskın (2004), *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- STEVÍCK, Philip (1988), *Roman Teorisi*, Sevim Kantarcıoğlu. (Çev.), Ankara: GÜ Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (1998), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1999), *Etnik Sosyoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- YALMAN, Ahmed Emin (1970), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul: Rey Yayınları.

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2020; 2(1): 56-79
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2020; 2(1): 56-79

**KRİTİMÜ, GİRİTİM BENİM: TARİHSEL ZORUNLULUĞUN
KIYISINDA BİREYSEL TRAJEDİLER**

Ayşe Nur ÖZDEMİR*

ÖZ: XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için parçalanma yüzyılı olmuştur. Her alanda gerilemenin devam etmesi, savaşlarda alınan ağır yenilgiler toprak kayıplarını da beraberinde getirmiştir. Farklı coğrafyalarda yaşayan milyonlarca Türk kaybedilen topraklardan Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin eyaletlerinden olan Girit Adası da bu topraklardan biridir. Bununla birlikte cephelerde alınan yenilgiler, adada Hristiyan tebaa tarafından başlatılan ayaklanmalar, onların Yunanistan ile birleşme teşebbüsü ve 1912 yılında Balkanların neredeyse tamamına yakınının elden çıkması adadaki Müslümanları olumsuz bir yönde etkilemiştir. Nihayetinde 1923 yılında Türkiye-Yunanistan arasında yapılan zorunlu göç ile adada kalan son Müslümanlar da adadan ayrılmıştır.

Toplumsal olayların, değişmelerin edebiyata yansımaları kaçınılmazdır. Türk-Yunan mübadelesi de son çeyrek yüzyılda Türk edebiyatını besleyen önemli kaynaklardan ve birçok romana konu olmuştur. Sabâ Altınsay'ın *Kritimu Giritim Benim* isimli romanı bunlardan biridir. Kendisi de mübadil bir aileden gelen Sabâ Altınsay'ın otobiyografik özellikler taşıyan romanı, bir ailenin mübadele öncesinde ve mübadele ile birlikte hayatlarının nasıl değiştiğine odaklanır. Bu makalede, okuyucuya, Girit'teki güç dengelerinin

* Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: aysenurozdemir@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1555-7824

Geliş Tarihi (Received): 29.05.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 21.06.2020

kademeli şekilde değişimi, bir azınlık durumuna gelen Girit Müslümanlarının can ve mal güvenliğini kaybetmesi ve onların adadan ayrılmasıyla ilgili kimi tarihî hikâyeler sunan *Kritimu* isimli roman, bazı izlekler bakımından ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kritimu Giritim Benim*, Sabâ Altınsay, roman, Türk-Yunan mübadelesi, göç.

KRİTİMU, GİRİTİM BENİM: INDIVIDUAL TRAGEDIES ON THE EDGE OF HISTORICAL NECESSITIES

ABSTRACT: The 19th century has been the period of dissolution for Ottoman Empire. The period of regression in all areas and defeats in wars has also brought about territorial losses. Hence, millions of Turkish who were living different territories started to migrate to Anatolia. The Island of Crete which depends as a province on Ottoman Empire was one of these territories that sending its citizens to Anatolia as well. Besides, the defeats in fronts, uprisings started by Christian citizens in island and their desire for annexation of island by Greece and almost completely loss of the Balkan Peninsula in 1912 affected in a negative way Cretan Muslims there. Eventually, the rest of Muslims in island left right after the population exchange agreement signed between Turkey and Greece in 1923.

57

It is inevitable that social events and changes are reflected in literature. The Turkish-Greek population exchange is one of the important sources that enriches Turkish literature in the last quarter century, it has also been the theme of many novels. The novel *Kritimu* (My Crete) by Sabâ Altınsay is one of these novels. Sabâ Altınsay who is also a member of an exchanged family, focuses on, how a family's life changed before and during the population exchange in her novel, which has some autobiographical features. In this article, the novel titled *Kritimu* which delivers some historical stories to the readers concerning the gradually change of power balances in the Island of Crete, the loss of safety of life and property of Cretan Muslims who become a minority and Muslims' departure from their home town will be dealt with in terms of various themes.

Keywords: *Kritimu Giritim Benim*, Sabâ Altınsay, novel, Turkish-Greek population exchange, immigration.

Giriş

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından, Osmanlı Devleti içinde yaşayan azınlıklardan olan yaklaşık bir milyon Rum,

Yunanistan'a göç eder. Aynı şekilde Osmanlı'nın Balkanlarda aldığı yenilgiler sonrasında da Balkanlardan Anadolu'ya göçler başlamış ve uzun bir süre de devam etmiştir. Büyük Zafer'in ardından 30 Ocak 1923 yılında yapılan Lozan Konferansı'nda Türkiye ve Yunanistan arasında "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavele ve Protokol" imzalanarak birçok insanın kaderini değiştirecek olan mübadele yürürlüğe konulmuştur. 19 maddeden oluşan Mübadele Sözleşmesinin 1. maddesi Türkiye'de bulunan Ortodoks Rumlarla, Yunanistan'da bulunan Müslüman Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu göçe tabi tutulacaklarını ve göç edenlerin Türk ve Yunan makamlarının izni olmadıkça geldikleri ülkelere yerleşmek amacıyla geri dönemeyeceklerini bildirir. Böylece dil ya da etnik kökene bağlı olmayan, "din" esasını göz önünde bulunduran zorunlu bir yer değiştirme yapılmıştır. Bununla birlikte Batı Trakya'daki Türkler ile İstanbul'daki Rumlar mübadele kapsamı dışında tutulmuştur. Sözleşmenin 5. maddesi uyarınca "mübadele kapsamına giren kişilerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecektir." 8. maddeye göre ise mübadiller herhangi bir vergiye tabi olmaksızın, cemaat taşınır malları da dâhil, her türlü mallarını yanlarında götürebilecektir. Taşınır mallarını götüremeyecek olan mübadiller, bunları yerinde bırakacak ve yerel makamların dökümünü yaparak değerini bildirecektir. Bu mübadele kapsamında 1923-1930 yılları arasında Yunanistan'dan Türkiye'ye 463.534 kişi gelmiştir (Bozdağlıoğlu, 2014).

Mübadele'nin gönüllülük esasıyla değil zorunlu olması, dil ya da etnik kökene bakılmaksızın "din" esasına göre yapılması her iki ülkeyi ve mübadilleri etkilemiş; psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle mübadillerin doğup büyüdüğü topraklardan ayrılması, dilini bilmedikleri yeni topraklara yerleşmeleri uyum sorunu yaşamalarına neden olmuştur. Ayrıca mübadele'nin uygulanması kolay olmamıştır. Göçün zorunlu tutulmasından dolayı zaten

dramatik olan bu eylemin duygusal boyutta yarattığı etki, kuşaklar boyunca mübadillerin aşamayacakları travmalara dönüşmüştür. Göç, yalnızca bedenlerin yer değiştirmesi değildir; duygular ve soyut değerler de bu süreçte önemli darbeler alır (Arı, 2017: 6).

1. Mübadelenin Edebiyata Yansıması

Böylesine önemli bir hadisenin sanata ve edebiyata yansıması da kaçınılmazdır. Türk edebiyatında mübadele konusunu ele alan romanların özellikle 1990'lı yılların sonlarında giderek yoğunlaştığı söylenebilir. Oysa Yunan edebiyatında mübadeleden hemen sonra olayla ilgili roman, kısa öykü, anı kitabı ve araştırma yayımlanmıştır. Herkül Millas, bu tutum farklılığının nedeninin, Yunanistan ve Türkiye'nin izlemiş olduğu farklı siyaset ve yaklaşımların bir sonucu olduğunu belirtir. Şöyle ki Yunan toplumu mübadeleyi askeri bir yenilginin sonucu şeklinde değerlendirirken Türkler ise askeri bir zaferin getirisi olarak görmüşlerdir. Ayrıca Türkiye'den Yunanistan'a göç eden Rumlar ülke nüfusunun neredeyse %20'sini, antlaşma sonucu Anadolu'ya gelen Türkler ise nüfusun ancak %3.8'ini oluşturmaktadır. Dahası, Türkiye'ye göç kontrollü bir uygulama sonucu gerçekleştirilirken Rumlar, Anadolu'dan büyük bir kargaşa içinde ayrılmışlardır. Dolayısıyla mübadele Rumlar tarafından daha trajik ve dramatik olarak algılanmıştır (Millas, 2005).

Konunun irdelenmemesinin nedenlerinden biri de Türk mübadillerin çoğunun köylü olması ve okuma yazma oranı düşüklüğünden mütevellit bir yazar çıkaramamaları da olabilir. Zira Yunanistan'daki ilk roman ve öyküler, bu trajik olayı deneyimleyen mübadiller tarafından yazılmıştır (Millas, 2005).¹ Yunanlıların bu durumu ulusal bir felaket olarak algılaması, pek çok

---

¹ Herkül Millas, Türk romanındaki bu gecikmeyi bir avantaj olarak değerlendirir. Yunanlı yazarlar, mübadeleyi bizzat yaşayan kimseler olarak eser ile aralarına mesafe koyamamışlardır. Oysa Türkiye'de göç romanları ikinci ve üçüncü kuşak yazarlar tarafından kaleme alındığı için daha simgesel, soyut ve nostaljiktir. Yazarlar hem eserle aralarına mesafe koyabilmişler hem de son yıllardaki akademik

belgenin, araştırma kurumunun ve yayının ortaya çıkmasını sağlar. Bunun doğal bir sonucu olarak mübadele, erken bir dönemde edebiyata da yansır. Türkiye’de ise mübadele son yıllara kadar yok sayılmıştır. Türkler geride bıraktıkları topraklara ait anıların korunması konusunda Yunanlılar kadar duyarlı olmamıştır (Millas, 2007).²

Bu trajik deneyime eğilen ve çoğu mübadil bir aileden gelen, büyüklerinden dinledikleri hikâyeleri tarihî gerçeklere de bağlı kalarak kurgusal bir düzlemde aktaran yazarların amacı, yaşanan acıları dile

---

çalışmaların bilgi birikiminden yararlanmışlardır (Millas, 2005: <http://www.herkulmillas.com/tr/hm-makaleleri/kitaplardaki-makaleler/186-tuerk-ve-yunan-edebiyatnda-muebadele-benzerlikler-ve-farklar.html> Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2020).

² <http://www.herkulmillas.com/tr/hm-makaleleri/kitaplardaki-makaleler/185-tuerk-edebiyatnda-nuefus-muebadelesi-metinlerin-arkasndaki-fslt-1egeyi-gecerken.html> (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2020). 1990’lı yıllardan itibaren mübadele konulu pek çok roman ve hikâye yazılmıştır. Ayrıca bu roman ve hikâyeler üzerine çeşitli makaleler kaleme alınmış ve tez çalışmaları yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Millas, Herkül (2005), “Türk ve Yunan Edebiyatında Mübadele Benzerlikler ve Farklar”, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk Yunan Zorunlu Mübadelesi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları; Bilgi, Levent (2006), *Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu’ya Zorunlu Göçler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul; Ercan, Sibel (2006), *Yaşar Kemal, Ahmet Yorulmaz ve Sabâ Altınsay’ın Eserlerine Lozan Mübadelesi’nin Yansıması*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul; Millas, Herkül (2007), “Türk Edebiyatında Nüfus Mübadelesi – Metinlerin Arkasındaki Fısıltı”, *Ege’yi Geçerken 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları; Ay, Ferudun (2011), *Yaşar Kemal’de Göç Olgusu (Bir Ada Hikâyesi I Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Bir Ada Hikâyesi II Karıncanın Su İçtiği, Bir Ada Hikâyesi III Tanyeri Horozları)*, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul; Sakallı, Fatih (2015), “Bir Mübadele Romanı: Hasret”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 4 (11), 19-34; Ayata, Yunus (2015), “Türk Romanında Nüfus Mübadelesi Sorunu ve Bir Mübadele Romanı Olarak Mor Kaftanlı Selanik”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 39 (1), 21-56; Doğruyol, Harun (2016), *1990 Sonrası Türk Romanında Türk-Yunan Mübadelesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa; Doğan, Abide, Üstün, Koray (2016), “Türk-Yunan Mübadelesinin Türk Romanına Yansıması: Savaşın Çocukları/Girit’ten Sonra Ayvalık, Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı, Girit’ten Cunda’ya ve Hasret Romanlarında Mübadele”, *Turkish Studies*, 11 (20), 141-160; Arı, Kemal (2017), “Türk Roman ve Öyküsünde Mübadele”, *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 1 (1), 5-28; Bağcı, Müberra (2018), “Türk Romanında Nüfus Mübadelesi”, *Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 193-199; Aypak, Ayhan (2019), *Türk Edebiyatında Girit Mübadelesini Anlatan Romanların Tema Bakımından İncelenmesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

getirmek, aslında tarihe not düşmektir. Zira yapılan antlaşmalar, atılan imzaların yanında bir de bireylerin hayatında açılan yaralar, yaşanan trajediler söz konusudur. İşte roman, bu yönüyle yazarlar için bir arınma yolu, geçmişin travmatik etkilerinden kurtulmanın bir aracı durumuna gelir. Sabâ Altınsay'ın *Kritimu* romanını da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

2. Terk Edilen Topraklar: *Kritimu*

Nüfus mübadelesini konu alan romanlardan birisi de Sabâ Altınsay'ın³ ilk baskısı 2004 yılında yapılan ve ilk romanı olan *Kritimu Giritim Benim'* dir. Roman tarihî bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Altınsay, romanında, büyükbabası İbrahim Yarmakamakis (mübadeleden sonra Altınsay soyadını almıştır) ve ailesini merkeze alarak, 1897-1923 yılları arasında Girit Adası'nda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinin zayıflaması sonrasında yaşananları daha ziyade Müslümanların gözünden vermeye çalışır. Romanın sonuna eklediği "Sonsöz"de büyükbabası ve ailesinin mübadeleden önce Küçükkuşu, sonra ise Çanakkale'ye yerleştirildiklerini bildiren yazar, romandaki olayların ağırlıklı olarak tarihsel olaylardan devşirildiği gibi kahramanlarının da reel kişiler olduğunu vurgular. Bununla birlikte yazar, ailesinden Girit'i dinleyerek büyümediğini, romandaki bir sahneyi babasından dinlediği bir hikâye üzerine hayli değiştirerek kurguladığını ve görece az olan bilgi ve dinlediklerinden hareketle siyasi tarihin bireysel bir çerçevede aktarılmasına aracılık etmek istediğini belirtir (Andaç, 2005: 22). Esasen yazarın yaptığı tarihin kurguya dayalı olarak bir yeniden yazımıdır; tarihten farkı ise insani yöne, bireylerin

---

³ 1961'de Çanakkale'de doğan Sabâ Altınsay, ortaöğrenimini TED Ankara Kolejinde, lise öğrenimini Bornova Anadolu Lisesinde ve lisans eğitimini Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesinde tamamlamıştır. *Kadın Öykülerinde İstanbul* adlı antolojide "Kedi" isimli öyküsü ve *Unser Istanbul, Junge türkische Literatur* adlı antolojide Almanca olarak "Kimsecik" isimli öyküsü yayımlanır. Yazarın *Benim Hiç Suçum Yok* isimli ikinci romanı yine Can Yayınları tarafından yayımlanmıştır (Yazarın hayatına dair bilgiler romanın girişinden alınmıştır).

yaşantısına, duygularına, sosyal hayatlarına yer vermesidir. Ayrıca yazar, 1997-2004 yılları arasında kaleme aldığı roman için uzun araştırmalar da yapar. Özellikle vakıfların, derneklerin, akademisyenlerin konuya gösterdikleri ilginin artması, tarih bilincinin gelişmesi, internet aracılığıyla bilgiye hızlı bir şekilde ulaşımın sağlanması onun romanı yazdığı süreçte işini kolaylaştırır. Bu süreçte bazı belgelerin eski yazıyla ve Arap harfleriyle olması en büyük engeli teşkil etmiştir. Katıldığı kurs ile bu engeli de aşmaya çalışır. Konuya tamamen hâkim olana kadar üç yıl boyunca hiçbir şey yazmaz. Tarihin belleğindeki insandan, bireylerden yola çıkan bu serüven yazarın kendine ulaşmasıyla son bulur (Andaç, 2005: 19-20).

Kritimu Giritim Benim sadece mübadele konusunu değil, mübadele öncesini de ele alan romanlardan birisidir. Aşağıda, söz konusu sürecin kurguya dayalı olarak nasıl ele alındığı çeşitli temalar etrafında gösterilmeye çalışılacaktır.

2.1. Giritli Hristiyanların Yunanistan'a İltihak Mücadelesinin Romana Yansıması

Girit Adası yüzyıllar boyunca farklı devletlerin idaresinde yönetilmiş, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Roma, Bizans, Arap devletleri, Venedik ve son olarak Doğu Akdeniz'de egemenlik kurmak isteyen Osmanlı Devleti adayı hâkimiyeti altına almıştır. Bununla birlikte Rus tahrikleri, Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçi duygular, Osmanlı Devleti'nin bozulan idaresi, Giritli Hristiyanların Osmanlı yönetimini istememesi, Rumlar tarafından kurulan Heteria Cemiyeti'nin propagandası uzun yıllar devam edecek olan ayaklanmaları başlatır. Osmanlı bu ayaklanmaları bastırmaya muvaffak olsa da Yunanistan'a 1864 yılında yedi adanın verilmesi üzerine adada yaşayan gayrimüslimler Girit'in Yunanistan'a katıldığını ilan ederler (1866). Bunun üzerine hükûmet, Girit halkına birtakım imtiyazlar tanır; ancak adadaki huzur âdeta tekrar sağlanmamak üzere bozulmuştur,

ayaklanmalar devam eder. 1878’de Rumlara tanınan haklar genişletilir, fakat Rumlar birkaç yıl sonra tekrar Yunanistan’la birleşmek üzere isyan başlatırlar. Osmanlı’nın aldığı önlemler, adadaki hoşnutsuzluğun, karışıklığın önüne bir türlü geçemez. Avrupalı devletler 1897’de Girit’in muhtariyetini ilan ederler. Böylece Girit, Osmanlı hâkimiyetinde tarafsız ve muhtar bir vilayet hâline gelir. Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya, adada Türk askerî kuvvetinin bırakılmasının tam muhtariyet esasları ile bağdaşmayacağını belirterek Türk askerlerinin yavaş yavaş azaltılarak adanın tamamıyla boşaltılması gerektiğini bildirirler. Giritli Hristiyanların Osmanlı’dan ayrılma arzusu Balkan Savaşı’nın ardından 1913 yılında gerçekleşir, Londra ve Bükreş Antlaşmaları ile Girit Adası Osmanlı Devleti’nin elinden çıkmış olur (Tukin, 1996).

Girit’te yaşanan bu sancılı sürecin kimi yönlerinin kurmacanın imkânlarıyla aktarıldığı *Kritimu*’da Girit, âdeta romanın kahramanlarından biri gibidir. Yazarın kendisi de siyasi tarihle sosyal tarihi üst üste getirmek amacıyla Girit’i ve romanın başkahramanı İbrahim’i aynı anda kurguladığını belirtir (Andaç, 2005: 20).

Romanda, Müslümanlar için “belirsiz bir geleceğe uzanan toprak”lar olan Girit’e yazar, tasvirleriyle âdeta farklı bir görüntü ve can verir: “*Girit, yeşili kısındırarak kadar yeşil, kırmızıyı utandıracak kadar al, sarıdan daha sarı, ışıktan daha ışıktı; şahaneydi.*” (Altınsay, 2011: 55) Bu rengârenk tabloda farklı kimlikler bir arada yaşamaktadır. İbrahim’in babası kuyumcu Mustafa Efendi’nin taslağını çizdiği kemer toka üzerinde yaptığı çalışma ile Girit’te yaşayan Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki ilişki özetlenir. Bu modelde yüzleri birbirine dönük iki ejderhanın alevden dilleri birbirine karışıp kenetlenmekte, böylece tokenin iki ucu kavuşmaktadır. Tokadaki dört kenarı da girintili çıkıntılı olan zemin ilk bakışta Girit’i andırmaktadır. Nun harfine benzeyen ejderhalar tam karınlarından birleşecekken gözyaşı

şeklinde bir boşlukla birbirlerinden ayrılmaktadır. Yine de onları ağızlarından uzanan alevler birleştirmektedir. Alevden dilleriyle birbirilerine tutunurken beraberce yanıyor, tükeniyor görüntüsü oluşturmaktadırlar (Altınsay, 2011: 141). Bu tokadaki figürler, adadaki gerilimli ve bütünleşmiş sosyal ilişkinin sembolik bir anlatımı olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, roman boyunca hayatlarına değinilen iki farklı grup arasındaki mücadelenin ve kader birliğinin de bir ifadesidir.

Bu gerilimli ilişkiye boyutlar kazandıran roman, romanın başkahramanı olan kuyumcu İbrahim'in dükkânının önünde bulunduğu kâğıdı okuyarak 1897 yılında Girit'in muhtariyetinin ilan edildiğini öğrenmesiyle başlar. Bu ilanda Osmanlı'nın adadan askerlerini ve memurlarını çekeceği, vali seçemeyeceği, yeni Girit valisini Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya devletlerinin atayacağı ifadeleri vardır. Tarihsel olaylara koşut kurgulanan romanın zamanını, 1897 yılından itibaren Giritli Hristiyanların ayaklanmaları, Yunanistan ile birleşme mücadeleleri oluşturur. Böylece tarihsel olaylar, kurmacanın üzerine inşa edildiği arka planı da sağlar.

Romanda anlatılanlara göre uzun yıllar Girit'te huzur içinde yaşamış olan ada halkı, süreklilik kazanan ayaklanmalar nedeniyle tedirgindir. Osmanlı askerinin adadan ayrılması ise Giritli Müslümanların kendilerini savunmasız hissetmesine yol açar ve kaygı dolu yıllar geçirmelerine neden olur. Roman kişilerinden kunduracı Koçinebeto Ahmet Efendi, "21'den beri ayaklanır bunlar, sen bilmezsin. Ben çocukmuşum o zaman. Senin baban daha doğmamış. 830'da ayaklandılar, 41'de ayaklandılar, 66'da ayaklandılar. Sayısını sorsan kendileri bile bilmez. 78'de Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra da döküldüler ortaya 'ilhak' diye. Ne zaman Osmanlı yenilse bunlar çıkar, ille de ilhak isteriz derler." (Altınsay, 2011: 21) diyerek âdeta tüm ayaklanmaların bir dökümünü yapar ve içini rahatlatmaya çalışır; ancak bildiride de belirtildiği gibi

Osmanlı askerlerini ve memurlarını adadan çeker. Bu durum Osmanlı'nın otoritesinin ve gücünün sorgulanmasına neden olur: *"Bunlar durmadan 'iltihak' diyorlar ya, Osmanlı ne diyordu? Neden bu hallerine izin veriyordu? Âliydi madem?"* (Altınsay, 2011: 24). Kendilerini savunmasız hisseden Müslüman halkın duyguları farklı şekillerde dile getirilmeye devam eder. Romanın ilerleyen bölümlerinde İbrahim'in Girit'e kızı Fatma'yı görmeye gelen Yüzbaşı Mersin'le yaptığı sohbette bu defa doğrudan Abdülhamit'e olan sitemi dikkat çeker: *"Burada Müslümanların yarasıdır Yüzbaşım. Biz bekledik durduk, Abdülhamit kılını kıpırdatmadı. İttihatçılara güvendik; ilk heyecan, galeyandan derken o da bitti. Kaldık işte böyle."* (Altınsay, 2011: 173). Bununla birlikte yazar, Rumların geçmiş ayaklanmalarına yer yer değinir, halka yansıyan sonuçlarıyla ilgili bilgiler verir. Örneğin 96 İsyanı'nın ardından Pire'den ve Selanik'ten bin beş yüz askerin gelmesiyle Girit can pazarına dönmüştür. Köylerden, kazalardan gelip şehirlere sığınan insanlar sokaklarda, camilerde, tekkelerde yatıp hasta olmuş, aç kalmışlardır. Hastalıktan ölmeyenler ise kurşunlanmışlardır (Altınsay, 2011: 24). Sadece Müslümanlardan değil Hristiyan ailelerden de çok canlar ve kayıplar verilmiştir (Altınsay, 2011: 29).

Bu netameli ortamda, kendini güvende hissetmeyenlerse çoktan göç fikrini aklına koymuştur. Gromozokis Hasan'ın İzmir'e göç edeceğini öğrenen kuyumcu Mustafa Efendi onu vazgeçirmeye çalışır; ancak Hasan *"Sanırsın şimdi karar verdim? Sanma! 96 kıyametinden beri aklım kesiyor bunu. Bekledim, bakalım ne olacak, bakalım Osmanlı ne diyecek? Dedi işte, gördünüz. İster miyim? Evimi barkımı, kazandığımı koyup da..."* (Altınsay, 2011: 33) diyerek doğduğu topraklara veda etme zamanının geldiğini belirtir. Mustafa Efendi'nin tek dileği ise Girit'te doğdukları gibi yine Girit'te huzur içinde ölmektir. Mustafa Efendi gibi Girit'ten ayrılmayı göze alamayanlar endişelidir; çünkü *"[g]öç, sadece gideni değil, kalanı da peşinden sürük[lemektedir]"* (Altınsay, 2011: 35). Mustafa Efendi'nin endişesi göçün

devam edeceği gerçeğinin farkında olduğunu gösterir. Ona göre, birlikte hareket etmek önemlidir. Ya topluca gidilmeli ya da topluca kalınmalıdır. Gazeteci Kalyoncuzade Hüseyin Aziz Bey kahvede toplanan Müslümanlara yakında ellerinden silahlarının da alınacağı haberini verir. Bu haber hepsini endişelendirir. Mustafa Efendi bu haberle âdeta yıkılır, fenalaşır. Bu, romanda Türk topluluğunun bir mensubu olan Mustafa Efendi'nin kalbine ağır gelen ilk vakadır. Durum daha da kötüleştikçe Mustafa Efendi hızlı bir şekilde çöker ve içinden geçirdiği huzurlu ölüme kavuşur.

Romanda, Hristiyanlar arasında Girit'in Yunanistan'a ilhakı düşüncesini yerleştirenlerden birisi de Trimartiri Kilisesi'nde vaaz veren Metropolit'tir. Acı çeken Hz. İsa ile Girit arasında benzerlik kuran Metropolit, Girit'in Yunanistan'a kavuşmak için tuttuğunu söyler. Ayrıca kocasını sevmeyen bir kadına benzetir Girit'i. Kocasını Girit'e gün yüzü göstermemiştir, Girit yağız bir delikanlıya "istiklal aşkı" çekmektedir. Bu benzetmelerle Girit'in kocası ile Osmanlı, yağız delikanlı ile Yunanistan imlenir. Tekrar Hz. İsa benzetmesine dönen Metropolit, Girit'in Hz. İsa gibi yeniden dirilerek kurtulacağını, Yunanistan'a kavuşacağını belirtir. Bu vaazıyla kalabalığı etkisi altına alır. Rumlar, artık acı çeken, âdeta yanan Girit'i kurtarmanın, onu özgürlüğe kavuşturmanın yollarını düşünmeye başlar. Girit'te ayaklanmaları destekleyen ve kışkırtan bir diğer unsur ise yabancı basındır. Romanda aydın tipinin simgesi olan gazeteci Kalyoncuzade Hüseyin Aziz Bey ile Doktor Ragıp arasında geçen konuşmalarda 96 İsyani'nda özellikle İtalya ve İngiliz neşriyatında Osmanlı askerinin sokaklarda katliam yaptığına dair haberler çıktığına, aynı şekilde İngiliz basınında da kışkırtıcı haberler yapıldığına dikkat çekilir.

Girit'e muhtariyetin verilmesinin ardından 1898'de vali olarak Yunan kralının oğlu Prens George'un atanmasıyla Girit Adası, Osmanlı Devleti için artık kaybedilmiş olarak telakki edilmeye başlar. Prens George'un

atanmasıyla birlikte adaya bir süre huzur hâkim olsa da Rumların Yunanistan'a bağlanma istekleri devam eder. Özellikle Prens George'un hukuki danışmanı Venizelos, adanın bir an önce Yunanistan'a ilhakı için ayaklanmalar başlatır ve Prens'e karşı muhalif bir hareket de doğar (Ünsal, 2009). Prens George ve Venizelos arasındaki bu mücadelenin romana da yansıdığı görülür. Venizelos, Prens'in Yunanistan ile birleşme konusunda yavaş hareket ettiğini düşünmektedir ve Seriso köyündeki Hristiyanları kilisede toplayarak bir vaaz verir, halkı Prens'e karşı silahlandırmaya çalışır. Siyaseti yakından takip eden Doktor Ragıp bu iki mühim zat arasındaki fikir ayrılığını en başından fark etmiş ve bir ihtilal beklemektedir. Aziz Bey, bu ihtilalin en çok Müslümanlara zarar vereceğini düşünerek üzüntüsünü dile getirdiğinde Osmanlı'dan hazzetmeyen Ragıp Bey, Girit'in bağımsızlığını istediğini belirterek Hüseyin Bey'i şaşırır: *"Birbirlerine karşı ihtilal yaparlarsa ben tam istiklal cenahında kalırım Aziz Bey! Ne Osmanlı'yı ne Yunanistan'a iltihakı istiyorum artık. Zira biri veya öteki fark etmez. Kim kimin tebaasıysa tahakküm edecektir diğerine. Girit'in hürriyeti diyorum ben, hepimizin hürriyetidir!"* (Altınsay, 2011: 105) Torunu Azize'nin isteğiyle onu Seriso köyüne gezmeye götüren Mustafa Efendi, bu toplantıya denk gelir ve kızgın kalabalığın elinden Venizelos'un araya girmesiyle kurtulurlar. Yaşlı adam bu durumdan dolayı çok üzülür ve o gece kalbine yenik düşer. İbrahim için ilk eşi Cemile ile başlayan kayıplar babasının vefatıyla devam eder.

Venizelos'un kilisede yaptığı konuşmadan etkilenen Rumlardan birisi de Meletyos'tur. Venizelos'un sözlerinden etkilenen Meletyos, İbrahim'i davet ettiği bir akşam yemeğinde bunu açığa vurur. Öyle ki Meletyos, evine davet ettiği misafirine asıl Giritli olanların Rumlar olduklarını söyleyerek geceyi tatsız bir şekilde noktalar ve hükûmet konağını basacaklarını haber vererek evlerinden çıkmamalarını tembihler. Meletyos'un İbrahim'e haber verdiği şekilde yapılan hükûmet baskını Zaimis'in başa getirilmesiyle sonuçlanırken Meletyos da ayaklanma sırasında öldürülen Rumlardan olur.

Bu darbeden sonra ise mecliste azaları bulunan Müslümanların istek ve taleplerinin hiçbir önemi kalmamıştır. Mecliste tartaklanan Müslüman azalar, taleplerini Rus, İtalyan, Fransız ve İngiliz temsilcilerden oluşan Konsoloslar Heyeti'ne sunarak sorunları aşmaya çalışırlar. Girit'in iç işlerinin farklı devletlerden oluşan bir heyet tarafından çözülmeye çalışılması, adanın fiilî olarak yabancı bir heyet tarafından yönetilmesi Osmanlı Devleti'nin Girit'i kaybettiğinin bir diğer göstergesidir.

Hristiyanların örgütlenmesi ve silahlanmasına karşılık ise Türkler Hanya'daki Bektaşî dergâhında bir araya gelerek neler yapabileceklerini konuşup karara bağlamaya çalışır. Kendilerini Osmanlı tarafından terk edilmiş hisseden Müslümanlar Bektaşî dergâhının dedesi Kezalik Mustafa Baba'nın önderliğinde bir araya gelmekten bile umutlanırlar; çünkü kendilerini çok çaresiz hissetmektedirler: *"Fena, çok fena oldu hallerimiz. Başiboş kaldık. Sahipsiziz. Ne memur var ne asker. Mebuslarımızın eli kolu bağlı. Her şeyden ümidi kestik. Bizi duyan yok. Bari birbirimizi duyalım. Ondan çağırdım sizi. Gelin akıl birliği edelim"* (Altınsay, 2011: 164-165). Bu toplantıda yapılan durum değerlendirmesinde Müslümanların sorunları ortaya dökülür: Mülk alıp satmada zorlanmaktadırlar. Doğanlar ve ölenlerin kaydını yazdıramazlar. Göçenlerin malları para etmemektedir. Seçimlerde söz sahibi değillerdir. Birçok köyden haber alamamaktadırlar. Gazetelere iyi gözle bakılmamakta, matbaalar sürekli kapatılmaktadır. Bu çaresiz durumu aşarak sorunları çözmek amacıyla Bektaşî dedenin önderliğinde "Cemaat-i İslamiyye" adıyla birlikte hareket etmeyi planlarlar.

Öte yandan yazarın, tarihî gelişmeleri ve ada insanlarının hayatlarını etkileyen önemli olayları anlatmak için kullandığı çeşitli tekniklerle fiilen kaybedilen Girit'in resmîyette de kaybedilmesi adım adım aktarılır. Örneğin, İbrahim'in ikinci eşi Fatma'nın okuma yazma öğrenme çabalarının nesnesi olan gazete haberleri ile dönemin olayları aktarılır. Osmanlı'ya karşı

Balkanlarda meydana gelen ittifak, Girit'te Hristiyan Rumlar tarafından öldürülen Müslümanlar, Balkanlardaki kayıplar gazete haberleri olarak romana yerleştirilir (Altınsay, 2011: 209). Nihayetinde Balkanların kaybedildiği haberi de gazete vasıtasıyla romanda verilir (Altınsay, 2011: 216).

Osmanlı Devleti'nin Balkanları kaybetmesi Hristiyanlar tarafından coşkuyla kutlanır. Uzun yıllar birlikte yaşamış olan Giritliler arasındaki uçurum daha da artmıştır. Giritli Rumlarla birleşmek üzere Selanik'ten, Pire'den, Atina'dan gelenlere Bulgarlar, Arnavutlar da eşlik eder. Osmanlı'nın Girit'i Yunanistan'a bırakması için âdeta bir gösteri başlar. Bu olay üzerine Anadolu'ya göç edenler olduğu gibi kalanlar da dikkat çekmeden yaşamının yollarını ararlar. Cemaat-i İslamiyye'de bir araya gelen Müslümanlar, Anadolu'ya göç etmek isteyenleri önce vazgeçirmeye çalışır; ikna edemediklerinde ise yardım etmek üzere para toplayıp, mallarını şimdi satmamaları kalan yakınlarının üzerine yapmaları şeklinde tavsiyeler verir. Bununla birlikte kalanlar da ellerindeki bağları, toprakları yok pahasına satarak geçinmeye çalışırlar. Birbirinin acısını, sevincini paylaşan Giritliler yerini gitgide birbirine düşman olan Giritlilere bırakır. Osmanlı'nın Girit'i verdiği haberini alan Hristiyanlar, Hünkâr Camisi'nde mevlit okutulurken toplanan Müslümanlara baskın düzenleyerek silahsız ve savunmasız olan, kadınların ve çocuklarından da aralarında bulunduğu kalabalığa saldırırlar. Bu olay, Rumlar ve Türkler arasındaki bağların tamamen koptuğunun en somut örneklerinden biri olur.

Yazar, Girit'in Yunanistan'a bırakılmasının ardından zamanda ileriye giderek Anadolu'da Yunanlara karşı kazanılan zaferleri verir. Türklerin Girit'te hayatlarını dikkat çekmeden idame ettirmesi İbrahim ve ailesinin merkezde olduğu olaylarla verilirken Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'de Yunan ordusunun Kütahya'da ağır yenilgiye uğraması ve

savaştan kaçan Yunanlıların Midilli, Rodos ve Girit'e sığınarak bozgunculuk yapmaları Giritli Müslümanların hayatını daha çekilmez hâle getirir. Aynı şekilde Giritli Hristiyanlar da asayişin bozulmasından rahatsızdır. Tüm bu gelişmelerin üzerine hem Müslümanların hem de Hristiyanların çok sevdiği, Girit'teki her bir evin kendinden saydığı, düğünlerde kemençe çalan, kimsesiz Çakalı'nın öldürülmesi iki halk arasında kurulan bağın kopuşunu hızlandırır. Hiç kimseye kötülüğü dokunmamış olan Çakalı'nın cenazesinde son kez bir araya gelen Giritliler, bir gencin söylediği türkü⁴ ile âdeta Çakalı'nın öldürülüşüne isyan ederler. Aynı zamanda, bütün dünya mücadelesine, toprak için yapılan savaşlara rağmen insanın "yeri yurdu"nun sadece mezar olduğunu aktaran bu türkü, yaşananların nafileliğine ve anlamsızlığına dönük bir eleştiri gibidir:

*"Yer bulamam gayri ben, iki âlem arasında
Yerim yurdumdur diye bir mezarım kaldı bana
Bir mezarım kaldı bana..."* (Altınsay, 2011: 260)

2.2. Çok Kültürlülük

Altınsay, Hristiyanlarla Müslümanların uzun yıllar huzur içinde yaşadıklarına, birbirlerine karşı hoşgörülü olduklarına, acılarını ve sevinçlerini paylaştıklarına, birbirlerinin bayramlarını kutladıklarına, ölülerine saygı gösterdiklerine, aynı sokakta karşılıklı dükkânlarda çalıştıklarına çeşitli olaylarla değinir. Hanya'nın iç sokaklarından biri olan Kanevaro'da "bakırcının çekici, lokumcunun kaynayan kazanı, sahafın kitap sayfalarının, tütüncünün kâğıt tomarlarının hışırtısı, zahirecinin çuvaldan çuvala buğday devşirmesinin, yağcının terazi kefelelerinin, çuhacının makasının, fırıncının tepsisinin çıkardığı sesler" birleşir (Altınsay, 2011: 24). Bu sokakta Hristiyanlarla Müslümanlar gergin zamanlarda atışır, çok seyrek dövüşür,

---

⁴ Bu türkü, Tahmişzade Mehmet Macit'in *Girit Hatıraları* adlı kitabından alınmış ve yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

kısa zaman içinde de yatışılar, gönül almaları çok kolaydır (Altınsay, 2011: 25). Esnafın soluklandığı mekân da birdir. Bektaşî olan Abdala Musa'nın kahvesi cümle Giritlilerin kavgasız gürültüsüz bir arada olduğu; farklı aidiyetlerin, dinlerin, kültürlerin, dünya görüşlerinin buluştuğu sembolik bir mekândır. Burada bir araya gelen esnaftan biri diğerine ters bir laf edecek olsa hemen birisi yetişip aralarını bulur, tatsızlığa son verir. Meydandaki bu kahvede “*üç masa ileride Hristiyanlar Girit'in Yunanistan'a iltihakını tartışırken, yan masada, Türkler, Osmanlı'nın fesata son vermek için daha ne beklediğini konuşurlar*” (Altınsay, 2011: 31).

Gromozakis Hasan'ın Anadolu'ya göçeceğini öğrenen Mustafa Efendi, onu vazgeçirmek için komşulukla devlet işinin başka olduğunu vurgular; çünkü ölülerini gömecekleri mezarları Hristiyan komşuları ile birlikte açmışlar, kederlerini onlarla paylaşmışlardır. Yapılacak olan göç, geride kalan Giritlilerin eksilmesi demektir. Etnik kökenleri ve inançları farklı olsa da aynı dili konuşan halk ezan seslerinin kilise çanlarına karıştığı Girit'te âdeta ortak bir kültür, farklı dinî, etnik, siyasi kimliklerden meydana gelen bir doku oluşturmuştur. Her iki taraf da düğünlerde yapılan hazırlıklara katılmakta, okunan farklı duaları dinlemekte, vefatlarda birbirlerine baş sağlığı dilemektedirler. Daha çok ortak edimlere odaklanan Altınsay'ın mübadele konusunu ele alan diğer yazarlardan önemli bir farkı, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında doğacak olan aşk ve evlilik gibi ilişkilere yer vermemesidir. Okur, romanın aşk temi üzerine inşa edileceği ve bu aşkın Müslüman ve Hristiyan kişiler arasında doğacağı beklentisi içerisine girmesine rağmen yazar, dikkatleri farklı bir yöne çevirir; büyükbabası İbrahim'in nezdinde Girit'ten kopuş sürecini ve doğduğu, büyüdüğü topraklardan kopan insanların hiç dinmeyecek olan özlemini dile getirir.

Bu çoğulcu coğrafyada yetişmiş olan İbrahim'in annesi Azize Hanım, Osmanlı askerlerinin adadan ayrılışını limanda izleyip eve döndükten sonra üzüntüden ağlarken olanları sorgular. Azize Hanım'a göre ada halkı iyi komşuluk ilişkileri geliştirmiş, adada huzurla yaşamaktadır:

"... Neyi paylaşamazlardı ki? Giritlilerin hepsi aynı sayılırdı üstelik. İşleri, âdetleri benzerdi. Mübarek ayda tas tas aşure, Paskalya zamanı sepet sepet yumurta göndermiyorlar mıydı birbirlerine? Şurada, dip dibe evlerde, bir kap çorba uzatsan karşı pencereden uzanıp alacak kadar yakın evlerde, geçinip gitmiyorlar mıydı?" (Altınsay, 2011: 45)

Yazar, romandaki Hristiyanların temsilcisi durumuna getirdiği Hrisula ile, onların kültürel durumlarını aktarır. Hrisula, İbrahim'in eşi Cemile ile çok yakın arkadaştır, Müslümanların iyi insanlar olduğunu düşünmektedir. Gelen tabağı boş çevirmeyen, Paskalya zamanı komşularına sepet sepet yumurta dağıtan Hrisula, düğün zamanı düğün evine, vefat eden olduğunda taziye evine yemekler gönderir. Cemile ve İbrahim'in düğününe kocası Meletyos ile katılan Hrisula harem kısmında oynayan kadınlara eşlik ederken Meletyos da İbrahim ile hora oynar. Bir kapışmayı, bir meydan okumayı andıran, bıçakların da katıldığı bu oyunda İbrahim ve Meletyos ile aslında Türkler ve Rumların ilişkileri sembolik şekilde anlatılır. Meletyos, Hrisula'nın aksine Girit'te Hristiyan mutluysa Müslümanların mutsuz olduğunu, işlerin hep ters işlediğini düşünür. Meletyos'a göre Girit, Hristiyan Rumlara aittir. Böylesi önemli günlerde bir olunması, hoşgörünün sürdürülmesi, birbirlerinin kültürlerine saygı göstermeleri huzurun bozulmasına kadar sürer. Meletyos'un Hükûmet Konağı'na yapılan baskın sırasında öldürülmesinden sonra İbrahim'in evine gelerek acısını ilk Müslümanlarla paylaşan Hrisula, sonrasında eve kapanarak kimseyle görüşmez. Buna rağmen, katılmasa da, eskiden olduğu gibi oğlu aracılığıyla düğünlere, taziye evlerine yemek göndermeye devam eder.

Ancak birbirlerinin acılarını, kederlerini paylaşmaları Girit'te artan tehlikeler nedeniyle durma noktasına gelir. Bu karşılıklı tevazu ve dayanışma, iyi günde de kötü günde de birbirlerinin yanında olma konusundaki hassasiyet, adadaki siyasi dengelerin değişmesiyle, kışkırtıcı olayların gelişmesine paralel şekilde ortadan kalkar. Çok kültürlülüğün ve farklılıklara rağmen uzlaşabilme geleneğinin yerini artık etnik, siyasi ya da dinî kimliğe bağlı ayrışmalar alır.

2.3. Kimlik Sorunu/Aidiyet Duygusu

Kimlik sorunu ya da aidiyet duygusuyla ilgili refleksler de romanın odaklandığı konular arasındadır. Müslümanların adaya aidiyet bilinci o denli gelişmiştir ki Anadolu topraklarını kendi memleketleri olarak görmemekte ve tırmanan gerilime rağmen adadan ayrılma konusunda tereddütler göstermektedir. Örneğin, Gromozokis Hasan'ın İzmir'e göç edeceğini öğrenen Mustafa Efendi, hâlâ Osmanlı'dan yana ümitlidir ve Hasan'ı kalması için ikna etmeye çalışır: *“Osmanlı bulacaktır bir hal çaresi. İki çapulcuya pabuç mu bırakacağız kendi memleketimizde? Sen ne yer içersin orada, dilini bile bilmezsin. Burada kim olduğun belli, ya orada kimsin?”* (Altınsay, 2011: 36)

Romanda “Kim daha çok Giritli?” noktasında bir çekişmenin de Türkler ve Rumlar arasında yaşandığı görülmektedir. Romanda aydın tipinin örneği olan Kalyoncuzade Hüseyin Aziz Bey ile Doktor Ragıp Bey arasında geçen diyalogda, Girit'e muhtariyet verilmesinin sonuçları üzerine tahminler yürütülür. İkisinin de aidiyet ve kimlik noktasında farklı bakış açıları ve anlayamadıkları noktalar vardır. Zira Doktor Ragıp Bey Girit'in hem Müslümanlara hem de Hristiyanlara ait olduğu görüşündedir:

“Giritli Hristiyanlar, istiklallerini temin için ayaklanıyorlar, öyle diyelim. Toprağımı müdafaa diyelim. Fakat kimin toprağıdır bu, rica ederim? Bizim de değil midir? Hristiyan-Müslüman, hepimiz başka başka yerlerden gelip

yerleştik Girit'e. Kim daha çok Giritlidir, nereden biliyorlar?" (Altınsay, 2011: 100)

Ancak istiklali tahdit eden Osmanlı, verdiği sözleri tutmamıştır. Dolayısıyla Doktor Ragıp Bey'e göre bir defa istiklalini eline alan zümrenin artık o mıntıkada başkasını istemeyeceği aşikardır. Hüseyin Aziz Bey de içinde buldukları durumu devamlı sorgular: *"Manzara her gün değişiyor. (...) Cihan nereye gidiyor, Girit nereye gidiyor, bizler kimiz, onlar kim, siz de söylediniz ya, Giritli kim?" (Altınsay, 2011: 102).*

Millî Mücadele zamanında Anadolu'ya geçen Ragıp Bey, İbrahim'e gönderdiği mektupta hürriyet meselesi üzerine düşüncelerini dile getirir. Onun bakış açısının çok değişmediği, ancak duruma empatiyle farklı bir boyut kazandırdığı görülür. Şu an Anadolu'da istiklali için savaştan Türkler ne kadar haklı ise istiklali için Girit'te Osmanlı ile savaştan Hristiyanlar da o kadar haklıdır gözünde. Arada kalanların kaderi ise "ölüm"dür ve hür bir millet olmanın bedeli çok ağırdır.

Roman kişileri arasında aidiyet ve sahiplenme konusundaki bu çekişmelerden en şiddetli olanıysa İbrahim ile Meletyos arasında görülür. Romanda Müslümanlarla bir arada yaşamak istemeyen Hristiyan tipinin temsilcisi Meletyos'a göre asıl Giritliler Hristiyanlardır:

"(...) Ölürüz de dönmeyiz. Giritliyiz biz!' Sesi yüksek çıkıyordu.

Bıyıklarını çekiştirirken, 'Sanki biz değiliz,' dedi İbrahim.

Meletyos geri çekilip şöyle bir süzdü İbrahim'i. 'Değilsiniz!' diye bağırdı.

Sesi daha da yükselmişti." (Altınsay, 2011: 144-145)

Romanın başkahramanı olan İbrahim de adadan ayrılmak ve kalmak, kendisini Girit'e ait hissetmek ve ona yabancılaşmak gibi aidiyetle ilgili açmazları yaşamakta ve içsel bir mücadele yürütmektedir. Buna bağlı olarak tanık olduğu bazı olaylarla ruhunda dönüşümler yaşar. Osmanlı'nın adadan askerini çekmesiyle yaşadıkları endişeler, tereddütlerini ve iç çatışmalarını

derinleştirir. Bunun yanı sıra kaybettiği insanlarla birlikte ruhundan bir parça da âdeta ölür. İlk değişimi kızları Azize'yi doğururken ölen Cemile ile yaşar. Adadaki Hristiyanların Yunanistan'a katılma girişimleri sırasında yaşananlar acısını artırır. Bektaşî dergâhında toplanarak çözüm arayışına girdiklerinde dergâhın dedesine sığınmak isteği ve aklından geçenler, Girit ile girdiği mensubiyet ve aidiyet mücadelesini yansıtır: *"Seni istemeyen ve kendini senden esirgeyen bir toprakta gönlüne ıssızlık düşüyor, yabancı oluyorsun; ağırına gidiyor. Hengâmenin ortasında dönüp dönüp sadece kendine rastlıyorsun. Yalnızlık bu m'ola ki tekim sanıyorsun? Mahşer yerinde ıssızlık bu dedem!"* (Altınsay, 2011: 169). Girit'te istenmiyor oluşları Müslümanların gururlarını kırmaktadır. Ruhunda derin iz bırakan ikinci olay ise ikinci eşi Fatma ile ilk çocuklarının doğumundan sonra verdikleri mevlitte caminin Hristiyanlar tarafından basılmasıyla yaşanır. Osmanlı'nın Girit'i verdiği haberini alarak coşan kalabalık camide toplanan Müslümanlara baskın düzenler. Bu esnada İbrahim'in arkadaşı Piçiriko öldürülür. Mevlit okutarak Müslümanları topladığı ve öldürülmelerine neden olduğu için kendini suçlayan İbrahim, tıpkı Cemile'nin ölümünde yaşadığı gibi cinnet getirir. İbrahim üçüncü kırılmayı ise Girit'ten ayrılacağı an yaşar. Gemiye bindirilmek üzere adı okunduğunda ruhu içinden çıkarak Girit'in üzerinde yükselir. İbrahim ruhunu bedenine sokmaya çalıştığında ise ruhunun öldüğünü fark eder. Ruhunu Girit'te bırakarak âdeta boş bir bedenle ailesiyle birlikte Bahr-i Cedid gemisine binerek Anadolu'ya doğru yol alır. Bütün gelgitlerine rağmen ait olduğu toprak ve kültürden kopan, geçmişle bütünleşen her türlü insani deneyimi, toplumsal ve bireysel kimliğini oluşturan ilişkileri geride bırakan İbrahim'in trajedisi, tıpkı adadaki diğer Müslümanlar gibi, ruhsuz bir bedenle başladığı bu yolculukta doruk noktasına ulaşır. Bu tarihsel, travmatik ve trajik zorunluluk, bağrında yetiştikleri toprağın yabancı durumuna gelen diğer mübadiller gibi onun ruhunu da orada bırakmıştır.

2.4. Mübadele ve Göç

Altınsay, on bölümden oluşan romanın sadece son bölümünü mübadeleye ayırmıştır. Söz konusu bölüme kadar Girit'in Yunanistan'a iltihak süreci, bu süreçte Giritli Müslüman ve Hristiyanların ilişkilerinin değişimi, birçok tema çerçevesinde işlenmiştir. Mübadele haberi Ragıp Bey'in Anadolu'dan İbrahim'e gönderdiği mektupla bildirilir. Ankara'nın Türkleri Misak-ı Millî sınırları içerisinde toplamak istediği, aynı şekilde Anadolu'daki Rumların da Yunanistan'a göçmek üzere kıyı kentlere yığıldığı haberini veren Ragıp Bey, bir arada ve sulh içinde yaşamının istiklal fikrine zıt olduğunu, artık Girit'ten ayrılma vaktinin geldiğini bildirir; İbrahim'e mübadele emri verilmeden mallarını ellerinden çıkarmalarını tavsiye eder. Haber kısa sürede yayılır ve endişeli bir bekleyiş başlar. Girit dehşet içindedir. Yine köylerden yola çıkan Müslümanlar şehirleri doldurur. Yollarda ölmeyip sağ kalanlar şehirlerde hastalanmaya ve ölmeye başlar. Lozan'dan çıkan karar halka Aziz Bey aktarır:

“Türk topraklarında yerleşmiş Rum-Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren başlayarak mecburi mübadelesine girişilecektir.” (Altınsay, 2011: 263)

Romanda yaratılan gerçeklik atmosferi, bundan sonraki kısımlarda da göç/mübadele ekseninde tarihe benzer ve koşut şekilde kurulur. Anadolu'yu hiç bilmeyen Giritli Müslümanlar sakin olmaya çalışmakla birlikte belirsizliğin doğurduğu endişe sebebiyle tedirgindir. 1923 yılının Ekim ayında Ankara'dan birbiri ardına haberler gelir. Mübadele imar ve iskân vekâleti kurulur. Gemi ile Anadolu'ya nakledilecekleri, mal ve mülklerinin değerinin komisyon tarafından belirleneceği, biçilen değere göre Anadolu'da ev verileceği yönünde bilgiler halk arasında yayılmaya başlar. Ancak Müslümanlar endişelidir ve Ankara'nın bu işi başaracağına akılları yatmaz:

“Mallarının bu zamanda para etmeyeceği, buradakinin oradakini tutup tutmayacağı, yolculuk, hastalar, yaşlılar, tek kelime Türkçe bilmeyişleri, ‘oralaların’ havasının suyunun yabancılığı, hepsinin omuzlarına devasa bir yük gibi biniyor, eziyordu.” (Altınsay, 2011: 266-267)

Kurulan komisyonda iyi derecede Rumca konuşanlar vardır ancak Girit Rumcası daha farklı olduğu için anlaşmaları zor olur. Giritlilerin tarla dediğine onlar arazi; çift dediğine zeytinlik diyerek değer biçerler. Giritlilerin kimi kelimelerde “ç” diye çıkardıkları sesi peltek bir “t” ile söylemeleri, durumu iyice anlaşılmaz kılar. İbrahim az da olsa Türkçe bildiği için Hilal-i Ahmer kuyruklarında yardımcı olmaya çalışır. Varlıklı kişilerin Anadolu’da gidecekleri yeri rüşvetle tayin etmeye çalıştığı görülür.

İbrahim, ailesini alarak kaleye çıkar ve Girit’i son kez tüm aile izleyip ata topraklarıyla ve geçmişleriyle vedalaşır. Sadece doğup büyüdüğü toprakları değil, tüm anılarını arkasında bırakmayı kabullenen İbrahim, ölümlerini bırakmayı bir türlü kabullenemez. Babası, annesi, Cemile ve Piçiriko’nun mezarlarını geride bırakacak olmak onu son derece rahatsız eder. Fatma’nın önerisiyle mezarları, dünyadan elini eteğini çekmiş, hiç kimse ile görüşmeyen Hrisula’ya emanet etmeyi düşünür. Hrisula’nın teklifini kabul etmesiyle İbrahim bir nebze de olsa rahatlar.

İbrahim ailesiyle limana inip sırasını beklerken Anadolu’dan gelen Rumlar da Hanya’ya ayak basmıştır. Türkçe konuştukları, Rumca bilmedikleri için bu defa Giritli Müslümanların çektikleri çileyi onların çektiklerini görürler. Bu mahşeri kalabalıkta komisyonlara evlerinin, dükkânlarının anahtarlarını teslim edenler sandallarla gemilere taşınmaktadır. İbrahim’in Girit’e karşı son sözleri *“Girit mi bizim gurbetimiz, Türkiye mi? Bilmem, ah bilemem.”* (Altınsay, 2011: 303) olur. Romanın sonunda, Müslümanları almak için gelen gemi Girit limanından ayrılırken İbrahim’in çocuklarından biri *“Ben şimdi, Türkçe mi rüya göreceğim anne?”* sorusunu sorar.

Sonuç

Türkiye ve Yunanistan arasında 1923 yılında imzalanan ve uygulamada ve sonrasında her iki ülke için de ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutta travmatik etkiler yaratan mübadele, Türk edebiyatını besleyen önemli kaynaklardandır. Böylesi travmatik bir olayın etkilerinin geç de olsa Türk romanına yansımaları 1990'lı yılların sonunda olur. Konuyu ele alan yazarların çoğu ikinci, üçüncü kuşak mübadillerdir. Ata topraklarından kopmanın acısı yeni yeni dile getirilirken yazarlar kurmaca yoluyla tarihi âdeta yeniden yazarlar. Bu noktada yazarların kimi mübadele sonrası değişen hayatlara odaklanırken kimi terk edilen topraklarda yaşananları işler. Kimi yazarlar da nehir romanlar hâlinde mübadele öncesi ve sonrasını ele alır.

İncelenen romanda kendisi de mübadil bir aileden gelen yazarın mübadeleden ziyade Giritlileri mübadeleye götüren süreci, bir ailenin etrafında gelişen olaylarla, sosyal yaşamdaki değişmelere odaklanarak ele aldığı görülür. Romanı kaleme almadan önce uzun yıllar araştırma yapan, tarihî belgeleri okuyan Altınsay'ın başarılı bir kurmaca metin ortaya koyduğu söylenebilir. Özellikle Girit'e muhtariyet verilmesi, tekrarlanan ayaklanmaların Giritli Müslümanlara etkisi, nihayetinde Yunanistan'a bırakılan adada Müslümanların değişen yaşamı ve kaygılarına odaklanılmıştır. Hristiyan ve Müslümanların uzun yıllar huzur içinde yaşayıp ortak bir kültür oluşturdukları vurgulanırken artık Girit'te istenmediklerini düşünen Müslümanların aidiyetlerini sorguladıkları görülür. Doğdukları topraklarda ölmekten başka bir dileği olmayan bu insanların göçe zorlanması ise yüreklerinde ve ruhlarında bir daha tamiri mümkün olmayan yaralar açmıştır.

Kaynakça

ALTINSAY, Sabâ (2011), *Kritimu Giritim Benim*, İstanbul: Can Yayınları.

- ANDAÇ, Feridun (2005), "Sabâ Altınsay: Kritimu'da Siyasi Tarihle Sosyal Tarihi Üst Üste Getirmeye Çalıştım", Sabâ Altınsay ile Söyleşi *Hürriyet Gösteri*, 266, 18-22.
- ARI, Kemal (2017), "Türk Roman ve Öyküsünde Mübadele", *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, I (1), 5-28.
- BOZDAĞLIOĞLU, Yücel (2014), "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 9-32.
- MİLLAS, Herkül (2005), "Türk ve Yunan Edebiyatında Mübadele-Benzerlikler ve Farklar", <http://www.herkulmillas.com/tr/hm-makaleleri/kitaplardaki-makaleler/186-tuerk-ve-yunan-edebiyatnda-muebadele-benzerlikler-ve-farklar.html>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2020).
- MİLLAS, Herkül (2007), "Türk Edebiyatında Nüfus Mübadelesi – Metinlerin Arkasındaki Fısıltı", <http://www.herkulmillas.com/tr/hm-makaleleri/kitaplardaki-makaleler/185-tuerk-edebiyatnda-nuefus-muebadelesi-metinlerin-arkasındaki-fsilt-1egeyi-gecerken.html>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2020).
- TUKİN, Cemal (1996), "Girit", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 85-93.
- ÜNSAL, Emin (2009), *Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2020; 2(1): 80-98
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2020; 2(1): 80-98

MEHMET HİLMİ'NİN BATI TRAKYA'DA YAYIMLANAN GAZETE YAZILARININ YANSIMALARI

Chousein MECHMET*

ÖZ: Lozan Antlaşması sonrası Batı Trakya Türklerinin basın yayın hayatında büyük ölçüde hareketlilik ve çeşitlilik görülmektedir. Öğretmen ve gazeteci kimliğiyle öne çıkan Mehmet Hilmi, Batı Trakya'nın teşkilat yapılanmasına katkı sağlamış yerel bir aydın profili sergiler. Lozan sonrası dönemde Mehmet Hilmi, Batı Trakya Türklerinin ilk dernek ve birlik teşekkülü olan "İskeçe Türk Gençler Yurdu"nun kurucuları arasında yer almıştır. Diğer yandan da Mehmet Hilmi, çıkardığı gazeteler ile basın camiasında adını duyurmuştur.

Mehmet Hilmi gerek kendi başına gerek arkadaşlarıyla beraber pek çok gazete ve derginin çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu gazetelerden biri, başyazarlığını yürüttüğü ve 1924 yılında yayımlanan *Yeni Ziya* adlı gazetedir. Batı Trakya Türklerinin ilk Türkçe gazetesi olan *Yeni Ziya*, Mehmet Hilmi isminin geniş çevrelerce duyulmasını sağlamıştır. Bunun ardından yayın hayatı kısa olan *Yeni Yol* ve *Yeni Adım* adlı gazetelerle de Mehmet Hilmi, Türkiye'deki değişimlerin destekçisi olmuştur. Harf inkılabına ve ona bağlı olarak eğitim sistemindeki aksaklıklara gazete yazılarıyla karşılık veren Mehmet Hilmi'nin, Batı Trakya'ya sığınan muhafazakâr yazarların görüşlerine de inkılap yanlısı söylemlerle mukavemet göstermesi beraberinde çeşitli tartışmalara yol açmıştır.

* Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, e-posta: houseyin.mehmet@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1348-4177

Geliş Tarihi (Received): 30.05.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 25.06.2020

Batı Trakya Türklerinin içine düştüğü sosyo-politik ikilemin, aynı zamanda kimlik ve aidiyet tartışmalarının gözlemlenebileceği bir dönemi resmeden bu yazılar bütünü, makalemizin konusunu teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Batı Trakya, Mehmet Hilmi, *Yeni Adım*, ideolojik tartışmalar.

REFLECTIONS OF THE MEHMET HİLMİ'S COLUMNS IN WESTERN THRACE NEWSPAPERS

ABSTRACT: After the Treaty of Lausanne, there is a great deal of activity and diversity in the media life of Western Thrace Turks. Mehmet Hilmi, who stands out with his teacher and journalist identity, displays a local intellectual profile that has contributed significantly to the organizational structure in the Western Thrace society. In the post-Lausanne period, Mehmet Hilmi was among the founders of the "Xanthi Turkish Youth Land", the first association and union organization of the Western Thrace Turks. On the other hand, he made a name for himself with the newspapers he published in the press life.

Mehmet Hilmi contributed to the publication of many newspapers and magazines both on his own and with his friends. One of these newspapers is *Yeni Ziya*, an editorial published in 1924. *Yeni Ziya*, the first Turkish newspaper of Western Thrace Turks, ensured the name of Mehmet Hilmi to be heard by large circles. After that, Mehmet Hilmi became the supporter of the changes in Turkey in *Yeni Yol* and *Yeni Adım* during their short publishing life. He led to many debates by building a revolutionist discourse against conservative writers, who had taken shelter in Western Thrace, with his articles that educational system is discussed as linked to the alphabet reform.

Our paper's subject is the writings that depict a period in which the visible discussions on the socio-political dilemma of Western Thrace Turks take place, as well as identity and belonging.

Keywords: Western Thrace, Mehmet Hilmi, *Yeni Adım*, ideological debates.

Giriş

Türk-Yunan ilişkilerinde 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması önemli bir dönüm noktasıdır. Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında sorunlar olmasına rağmen, Türkiye ile yakın ilişkiler ve siyasi iş birliği geliştirmek niyetinde olan Venizelos seçim zaferinden sadece on bir gün sonra, yani 30 Ağustos 1928'de Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü

(Aras) Bey'e ve Başbakan İsmet İnönü'ye mektup göndermiştir. Mektubunda Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı herhangi bir toprak talebi bulunmadığına inandıklarını belirtmiş, dolayısıyla mübadeleden kaynaklanan ekonomik ve teknik sorunların çözülmesinden sonra her iki devletin Türk-Yunan dostluk ve saldırmazlık antlaşmasını imzalayabileceği işaret edilmiştir.

Venezelos'un iktidara gelmesi akabinde Türk ve Yunan hükümetlerinin Batı Trakya Türklerinin kaderini etkileyecek yeni bir antlaşma için müzakereler başlattıkları bir dönemde, kâğıt üzerindeki hükümler kolayca çözülmüş gibi görünse de uygulama noktasında ciddi ayrışmalar 1930 yılına değin sürecek güvensizlik ortamının doğmasına yol açmıştır (Gürel, 1993: 37).

İşbu noktada Batı Trakya Türklerinin basın-yayın faaliyetlerinde kayda değer nitelikte hareketlilik ve çeşitlilik göze çarpmaktadır. Bu anlamda basın-yayın faaliyetlerinin ilkinin temsilen Mehmet Hilmi, *Yeni Ziya*, *Yeni Yol* ve *Yeni Adım* gazeteleriyle öncü bir rol oynamıştır.

Mehmet Hilmi, 1902 yılında Dedeoğaç'ın Sofulu ilçesine bağlı Babalar köyünde dünyaya gelmiştir. Balkan Harbi'nde köyü ve ailesi tarumar edilince geriye kalan köylüyle Dimetoka'ya bağlı Ahriyanpınar köyüne yerleşmiş, ilkokulunu da burada ikmal etmiştir. Balkan Harbi'nin devam ettiği süreçte kendisini himaye eden aileyle birlikte Uzunköprü'ye göç etmiştir. Savaşın bitiminde Edirne Valisi Hacı Adil Bey'in gösterdiği ilgi ve alakayla Edirne Lisesinin gececi kısmına yerleştirilmiştir. Daha sonra Edirne Muallim Mektebine geçmiş ve buradan başarıyla mezun olmuştur (Ali, 2015: 26).

İskeçe'nin Yenice bucağında belirli bir süre öğretmenlik yapmış, ardından İskeçe merkezde görevini sürdürmüştür. Anadolu'dan gelen

göçmenlerin okula yerleştirilmesiyle okul kapanmış, belirli bir süre işsiz kalmış ve tütün işçiliği yapmıştır (Ali, 2015: 26).

Öğretmen ve gazeteci kimliğiyle öne çıkan Mehmet Hilmi, Batı Trakya toplumunun teşkilat yapılanmasında öncü rol oynamış, diğer yandan da basın hayatında çıkardığı gazeteler ile adını duyurmuştur. Daha önceleri Selanik'te çıkan *Yeni Ziya* gazetesinin yayını durdurmasını, mübadele sonrasında faaliyetini İskeçe merkeze almasını fırsat bilerek imtiyaz hakkını üstlenir. 1924 yılında İskeçe Tütün Amele Kulübü binasında çıkarttığı bu gazete, Lozan sonrası Batı Trakya'nın ilk gazetesi olma özelliğini taşımaktadır (Ali, 2015: 28).

Yeni Ziya gazetesi işçilik, muhteva ve mahiyetini aşarak, Yunanlıların Türk halkına yaptıkları hileleri, reva gördüğü muameleyi cesurca dile getiren, coşkulu ve heyecanlı bir dille azınlık haklarını savunan bir gazeteye dönüşmüştür. Aşırı milliyetçi yazılar bulunduğu gerekçesiyle mahkeme kararıyla *Yeni Ziya* gazetesinin yayını durdurulmuş ve Mehmet Hilmi 1925 yılı başlarında tutuklanarak Limni Adası'na sürgün edilmiştir (Ali, 2015: 27).

Mehmet Hilmi ve arkadaşları bu olay üzerine 1926'da *Yeni Yol* isminde bir gazete daha çıkarmış, fakat kısa bir süre sonra bu gazete de farklı gerekçelerle aynı sona mahkûm olmuştur. Gazetecilik faaliyetlerine devam eden Mehmet Hilmi, 1927 yılında *Yeni Adım* gazetesini çıkarmıştır. Cumhuriyet dönemi devrimlerinin yılmaz savunucusu olarak nitelediği bu gazete, Batı Trakya Türklerinin birçok konuyu yakinen takip ettiği ve tartıştığı bir odak noktası hâline gelmiştir.

Yeni Adım gazetesinde çıkan yazılar sonrası Mehmet Hilmi yine Yunan hükûmeti tarafından Kithira Adası'na sürgün edilmiştir. Baskılar karşısında yılmadığı, hatta çalışmalarını daha da hızlandırdığı için son olarak da Larissa'ya gönderilmiştir (Ali, 2015: 27).

Mehmet Hilmi, 1931'de yakalandığı apandisit krizi neticesinde ameliyata alınmış, bütün çabalara rağmen kurtarılamayarak 29 yaşında

hayata gözlerini yummuş ve İskeçe'ye defnedilmiştir. *Yeni Adım* gazetesini Mehmet Hilmi'nin vefatı üzerine Bahri Raşit devralmış, 1930 yılına kadar yayımlanmaya devam ederek 253 sayı çıkmıştır (Eren, 1995: 162).

Mehmet Hilmi'nin Gazeteciliği ve Gazetecilik Çerçevesindeki Görüşleri

Mehmet Hilmi'ye göre *Yeni Adım*, Batı Trakya Türklerinin dili ve sesidir. Batı Trakya Türkleri her neyi istiyor ve söylüyorsa *Yeni Adım* da onu seslendirmektedir. Mehmet Hilmi yalnızca bu halkın refahına, mutluluğuna, ilerleme ve gelişimine yönelik çalışmak gayesinde olduklarının altını çizmektedir (Erdem, 2009: 5).

Mustafa Kemal'e derin hürmet besleyen Mehmet Hilmi'nin *Yeni Adım*'da çıkan bir yazısı onun savunduğu ilkeleri ve düşünce yapısını açıklar mahiyettedir:

“Değil yalnız Türkiye’de, dünyanın her tarafında her Türk ferdi, milletinin attığı adımlardan aynı derecede emin olduğu gibi, onları kalbinin en ateşli bir imanı ile, iradesinin bütün kuvvetiyle benimsiyor, takip ediyor... Bugün Kazan Türkleri’nden, Kafkas ellerindeki milletdeşlerimizden, Türkistan içindeki kardeşlerimizden başka bütün Acem ve Afgan milletleri Türkü bir numune olarak kabul ediyorlar... Bilhassa bu cihet, Türk milletinin, Türk inkılâbının diğer milletlere numune olması, her milletin Türkün yürüdüğü yolu bir zevkle, bir takdirle takip etmesi biz Garbi Trakyalı Türklere kıymetli dersler veriyor. Biz de Türküz. Bizim de aynı hislerimiz, aynı emellerimiz, hayata karşı aynı aşklarımız olduğu gibi, bizim de bu yeniliklere, yürüyüşlere, bu inkılâp esaslarına ihtiyacımız vardır. Garbi Trakyalı Türk de her taraftaki Türk gibi bunlara bigane kalmamıştır ve kalamaz. İlk hareketlerin Asya ortalarına kadar sızan cereyanları ve o kadar uzak ufuklara kadar yayılan akisleri, Garbi Trakya gibi yakın bir yere geçemez mi? O kadar uzaklardan görülen hakikat güneşi, bizim muhitimizden görülemiyor mu? Biz de medeniyet ve hayat ihtiyaçlarının verdiği tesirler altında değil miyiz? İşte

bütün bunlar Garbi Trakyalı Türkü, Türkün ilminin ortaya attığı yeni yollara aşık etti..." ("Türk İnkılâbı ve Garbi Trakya Türkleri", 1929: 1).

Mehmet Hilmi, Türk dünyasında birtakım yeniliklerin baş gösterdiğini, Batı Trakya Türklerinin de geride kalmayarak bu yenilik ve ilkeleri yakalamaları gerektiğini savunmaktadır ("Metin İman ve Sarih Vaziyet İsteriz", 1929: 1). Bunu hedef bilen gençlere büyük görev düştüğünü belirtir ("Gençlere Ehemmiyetli Vazifeler Düşüyor", 1928: 1), yılmak bilmez bir azim ve inançla inkılapların düşmanı olan cehalete karşı teyakuzda olmalarını salık vermektedir ("Türk İnkılâbı ve Garbi Trakya Türkleri", 1929: 1).

Ona göre "millet aşkı" her şeyin önündedir. Bu uğurda çıkacak engelleri aşmanın en esaslı yolu denge unsurudur ("En Ehemmiyetli Mi'yar", 1929: 1). Böylesi bir bilinç ve donanımla yeni neslin teşekkülü ancak umut vadedebilir ("Gümülcine Gençleri", 1929: 2). Bu düşüncelerle Mehmet Hilmi Gümülcine ve İskeçe'de Türk gençlik teşkilatlarının kuruluşuna öncülük etmiştir. İskeçe Türk Gençler Yurdu (1927), Batı Trakya Türk azınlığının ilk derneği olma özelliğini taşımaktadır (*İskeçe Türk Birliği, Batı Trakya Türklerinin Dernekler Tarihi 1*, 2003: 17). Mehmet Hilmi yeniliklerin kaçınılmaz ve elzem olduğunu, Latin alfabesine geçmenin ise ilerlemeleri yakalamak için öncelikli sayılması gerektiğini savunmaktadır ("Latin Rakamlar", 1928: 2). Yeni harfler kabul edildiği takdirde, okuyup yazmaktan mahrum köylü kalmayacaktır. İşte bu sebeple Türk dünyasının kabul ettiği yazı, Batı Trakya'da da öğretilmelidir ("Yeni Türk Yazısını Niçin Alıyoruz", 1928: 1).

Batı Trakya gibi bir bölgede halkı aydınlatmak için bu son derece önemlidir. Hatta kadınlar da bu yolda geri kalmamalıdır ("Vali Bey Hep Aynı Şeyi Söylüyor", 1928: 1). İlim ordusuna başka memleketlerde ne kadar ihtiyaç varsa, aynı orduya burada da misliyle ihtiyaç vardır ("Muallimlik En Şerefli Meslektir", 1929: 1).

Ne var ki bölgedeki müftüleri, kimi dinî yetkilileri, Yüzellilikler'i ve firarileri içine alan muhafazakâr kesim, dinî sakıncalar ileri sürerek 1928 yılının Eylül ve Ekim aylarından itibaren söz konusu yeniliğin karşısında yer almışlardır (Erdem, 2012: 165). Bu karşıtlığın sözcülüğünü *Yarın* gazetesi yapmıştır (“Latin Harflerini Kabul Etmenin Manası”, 1929: 1). *Yarın* gazetesi Son Osmanlı Şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi'nin çıkartmış olduğu bir gazetedir (Öksüz, 2006: 97-106).

Yarın gazetesi, Türklerin Müslüman olmalarından itibaren Arap harflerini kullanmış olmalarından dolayı, bu alfabenin tercih edilmesinin her Müslüman cemaatin görevi olduğu bilinciyle yayın yapan bir gazetedir. Bu gazetenin İskeçe, Gümölcine, Dimetoka ile Dedeoğaç müftü ve cemaat reislerinin imzasıyla, Batı Trakya'da yeni Türk alfabesine geçilmesi aleyhinde bir beyanname yayınlaması ve desteklemesi Mehmet Hilmi'nin tepkisini çeker. Halkın görüşlerini temsil eden yayın organının *Yeni Adım* değil, *Yarın* gazetesi olduğunun belirtilmesine karşın Mehmet Hilmi “*Bu şahısların emelleri cahil halkın terinden iki yudum emmek*” notunu düşer (“Yeni Harfler ve Hocalar”, 1928: 1). Gitgide daha sert bir üslup takınarak medreseleri ve verilen eğitimi şu şekilde tanımlar:

“Beşeriyetin en büyük belaları olmak üzere medrese köşelerinde hazırlanan yavrular, düşünelim ki yarın en büyük belaların da hedefleri olacaklardır... Lakin bugün vaziyet hiç de dünkünü andırmıyor.

Dünkü medreselerin yerlerine bugünkü medrese namını taşıyan tembelhaneler, dünkü hakiki ilim adamları olan müderrislerin yerlerine bugün müderris namı taşıyan tembeller kaim olmuştur. Eskiden terakki ocakları olan bugünkü örümcekle medreseler, -milletlerin, izmihallerini hükümetlerin inkırazlarını, medeniyetlerin- hazırlamaktan başka ne yapıyorlar?” (“Acı Yaralar Dertler”, 1927: 1).

Mehmet Hilmi devamlı olarak medreselere ve medrese zihniyetine karşı çıkmaya devam etmiş, “Vakıflarımız Mahvoluyorlar... Cemaat

Sandalyesinin Menfaatperest Aşıkları Uyuklaya Uyuklaya, Bütün Vakıflarımızı Mahvedecek, Sandalyelerinin Pahasına Onları Kurban Verecekler” (1928: 1), başlıklı yazısında ise medreselerde okutulan/okunan ilmin, asıl hayatta karşılığı olmadığını anladığından beri insanların çocuklarını medreselerden aldığını yazmıştır. Burada yetişenlerin istisnasız insanlık için zararlı ve belalı bir karaktere bürüneceğinin de altını çizmiştir.

Mehmet Hilmi Yeni Adım gazetesindeki “Baba Nasihati” adlı yazısında şu görüşleri öne sürer:

“Bu memleketin bir bataklık içinde sürüklenmesi hocaların eseridir. Bugün hiçbir Hoca yoktur ki, millete bugünün ihtiyacından olan mevadî telkin etsin, ona bir çare gösterebilsin. Garbi Trakya içinde Gümülcine de şu kadar, İskeçe de bu kadar başı sarıklı hoca bulunuyor. Türk vakıflarının varidatı veya Türk ahalisinin cehaleti sayesinde bir tahtakurusu gibi hazırdan geçiniyorlar. Ve Avrupa hükümetlerinin ellerinde esir bir halde bulunuyorlar. ‘Din âlimiyiz’ diye ortaya çıkan koca sarıklı tenbeller, bugüne kadar milletin parasını yer, varidatını kemirir, ruhuna afyon akıtılırken acaba Müslümanların bu hallerinin nereden geldiğini düşünüyorlar mı? Bu ak kafalı kara belaların en birinci vazifeleri yine İslâmlar arasına nifak sokmak, şapka giyenleri, keman çalanları, çalışanları tekfir etmek, milleti sersem bir hale sokarak onu soymaktır. Hangi hoca köylü ‘Hasan Dayının’ çoluğu çocuğu ile didinerek çıkarmaya çalıştığı tütüne yardıma gitti? Hangi hoca, vaaza çıktığı bir köyün camiinde cahil köylüye;

- Köylüler, mektep yapınız! Mektepsiz milletlerin başında dinsizlik rüzgârı eser. Allah mektepte, ahret mektepte, dünya mektepte öğrenilir.

Bugün bunları yapacak halkı böyle iyi yollara sevk edecek tek bir hoca dahi gösterilemez. Bugün hocaların vazifesi kendi, ekmek menbalarını köreltmemek kasdıyla milleti cahil bırakmaktır. Mekteplerden dinsiz insan çıktığını söyleyerek halkın gözünü kör etmeye çalışırlar. Bugüne gelinceye kadar geri kalmamızın sebebi hep hocalardır. Zavallı cahil Müslüman zanneder ki, dünyada en doğru adam, en iyi adam cüppe ile sarığın altındadır. Bu sarıklılardan hangisi bu din için ölmüştür? Hangisi milleti için tehlikeye

göğüs germiştir? Ramazanda hoca beslemekle, müslümanlığımıza bir dirhem sevap katamazsınız. Yalnız çoluğunuzun çocuğunuzun boğazından keserek hazırcılara verdiğiniz paranın cezasını sadaka vermek, zekât vermek, hazırcı beslemek herkese mahsus değildir. En zengin tanınanlarımızdan, en fakir olanlarımıza kadar, sadakaya muhtacız. Zekâta ihtiyacımız var.

Hangimiz bankaya, sarrafa, bakkala olan borcumuzu ödeyebiliyoruz? Karılarımızın entarilerinin hacz edildiği bu günlerde hoca beslemek tam manasıyla sersemliktir. Allah bize niçin hocalara 'ekmek' vermediniz? demeyecek. Fakat "Niçin mektebe gidip de benim kitabımın içinde gösterilen şeyleri kendiniz öğrenmediniz, ben bu dini, bu kitabı hocalara değil herkese gönderdim" diyecek. Dün ağızlarına baktıkta ne kazandık? Hep bu yoldan gidersek hem indillahta, hem de bu dünyada en büyük günahları işleyenlerle beraber olacağız." (1927: 1).

Tanzimat'la birlikte süregelen mektep–medrese çatışmasının tezahürleri Türkiye'deki gelişmelere yüzü dönük olarak yaşayan, kültürel bağlamda kendi etrafındaki tarihî ve siyasi seyri anlama çabası güden Batı Trakya Türk toplumu için de geçerlidir. Bu tartışmalar neticesinde günümüze değin gelen farklı anlayışların ilk nüveleri bu tarihten itibaren irtibatlandırılarak şekillenecektir.

Mehmet Hilmi gazetesinin neredeyse her sayısına bu tartışmaları taşımayı vazife bilerek medreselerin "körelmiş fikirlerinden" bahsetmektedir.

Türkiye'deki rejim yanlısı aydın tabakayı örnek alan Mehmet Hilmi, *Yeni Adım* gazetesinde "Hocalara Sakın Bir Şey Koklatmayınız!" isimli makalesinde dönemin imam, vaiz ve müderrislerini "...Bu güne kadar hangi hocadan, hangi vakit bu millet bir istifade gördü? Bugün artık hocaya verilecek para haramdır. Çınarların altında, cami kapılarının önünde, medreselerin köşesinde 'filan şapka giydi gâvur oldu. Filan yazı yazdı dininden çıktı' demiyorlar mı? Bu sene Garbi Trakya köylerinin hiçbirisinde bir vaiz yer bulamamalıdır. Cenneti,

cehennemi evdeki ninelerimiz de anlatıyorlar. Abdesti, namazı herkes bilir. Bunun için hoca beslemeğe hacet yoktur." diyerek eleştirmektedir (1930: 3-4).

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yeniliklerin çoğu, Batı toplumundaki modernleşmeyi baz almıştır. Bu sebeple birçok uygulama ve yenilikler Batılılaşma merkezli yürütülmüş, din faktörünün rolü toplumda sınırlandırılmıştır (Subaşı, 2004: 117-118).

Mehmet Hilmi'nin Yazılarının ve Faaliyetlerinin Batı Trakya'daki Yansımaları

Batı Trakya Türkleri bulunduğu coğrafyanın yerlisi olmakla beraber Türk örf ve geleneklerine son derece bağlı, Osmanlı devletinin devamı ve bakiyesi niteliğini bariz şekilde taşımaktadırlar. Dinine son derece bağlı yaşayan bu toplumun kimliğini korumasında din faktörünün ne kadar önemli olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu anlayıştan hareketle Mehmet Hilmi'nin "*Hocalara sakın bir şey koklatmayınız ve memleketin bir bataklık içinde sürüklenmesi hocaların eseridir.*" ("*Baba Nasihati*", 1927: 1) gibi ifadeleri toplumu ikiye bölmekten başka bir işe yaramamıştır. *Yeni Adım* gazetesindeki "*Gençlik Himaye İster. Memlekette Türk Gençlerini Mahalle Kahvehanelerinden, Meyhanelerinden Kurtaracak Gençlik Müesseseleri Açmak ve Açılanlara Yardım Etmek Lazımdır. Yoksa İstikabelen Ölüyüz, Halen Ölü Bulduğumuz Gibi...*" başlıklı yazısında Mehmet Hilmi'nin "*İskeçe gençlerinde derin bir uyumsuzluk ve inkârcı bir ahlâksızlık vardır. Ahlâkları zayıf, ya mahalle kahvelerinde veya meyhanelerde veya bataklıkta. Gençlere gereken terbiye okullarda verilmemiştir. Okullardaki terbiye ana ve babasından aldığı aynı dayakla ve zorbalıkla öğretilmektedir*" (1927: 3-4) şeklindeki sözleri, azınlık insanının dine olan ihtiyacını göstermekle birlikte hocalar hakkında bu tür sözlerin sarf edilmesi, bize göre yazarın bir çelişki yumağı içinde bulunduğunun bariz bir göstergesidir. Yalnız yeni değerlere önem verip mevcut değerleri inkâr veya reddetme, geçmişten gelen değerlerin önemsenmemesi eğitimde kabul görmez. Bununla birlikte yalnız geleneksel

değerlerle yetinip yeni değerlerin inkârı durumunda ise eğitimin yeni kuşaklar üzerinde bir etki yaratması da beklenemez (Koçer, 1974: 67).

Mehmet Hilmi'nin medreselere ve dine karşı olumsuz sözlerine Mustafa Sabri de mukabele etmiş, böylelikle Türklük–Müslümanlık tartışmalarının önü açılmıştır.

Mustafa Sabri *Yeni Adım* yazarlarının Türkiye'deki yenilik yanlısı politikaları izlemek istediğini, Batı Trakya'nın farklı şehir ve mahallerinde onca bina bulunmasına karşın mektep için yer bulunamamasında asıl maksadın başka olduğunu vurgulamaktadır (Sabri, 1927: 3). Mustafa Sabri Mehmet Hilmi'nin medrese karşıtlığında, dinî temellere mukavemet eden bir art niyet taşıdığını belirten yazılar yazmıştır. Çünkü ona göre din; toplumsal olarak kurulu bu dünyanın gerçekliğini, günlük hayatlarını yaşamakta olan insanların arasını muhafaza eden mukavim bir unsurdur (Berger, 1993: 77).

Batı Trakya Türk toplumunun daha ilk yıllarında pozitivist bir anlayışla medreselere ve dine saldırı karşısında kendisini bulması şaşkınlık yaratmıştır. Hatta toplum gitgide kendini ve benliğini korumaya alarak yine dine, dinî değer ve normlara sahip çıkmada bütünlük sağlamıştır.

Yunanlı yazarın da belirttiği gibi 1919 ila 1939 yılları arasında eğitimin "Yenilikçiler" ile "Muhafazakârlar"ın çatışmasından ibaret olduğu görülmektedir. Kavganın nedeni politiktir. Bir taraf yeniliği benimserken diğer taraf eski harflerle öğrenim yapma hevesindedir. Bu sorunlar 1970 yılında çözülmüş gibi görünse de sorunların günümüze kadar geldiği görülmektedir. "Yenilikçiler" in daha çok şehir bölgesinde kasabalarda yaşadığı, Türkiye ile daha yakın ilişkilerde bulunduğu, "Muhafazakârlar" in ise dağ bölgelerinde barındığı ve Türkiye ile ilişkiler kurmada geciktiği görülmektedir. Bu politik ayırım kendisini eğitim ve öğretimde de öyle belirginleştirmiştir ki, Yenilikçiler yeni harfleri ve tatil gününün Pazar

olmasını benimserken, Muhafazakârlar ise eski usulde direnip tatil günlerinin Cuma olmasını istemişlerdir (Askuni, 2006: 83-84).

1928 yılında kabul edilen Harf inkılabı bir kültür değişimiydi. Mustafa Sabri bu değişimin farkındadır. O, *Yarın* gazetesindeki ("Latin? Harflerinin Dine Zararı Var mı?", 1928: 1) başlıklı yazısında bu konuya değinmiş ve Latin harfleriyle birlikte halkın kültüründen uzaklaşacağı inancını taşımıştır. Yeni harfleri kabul etmeyişi ve eleştirmesinin nedeni, *Kur'an*'ın unutturulmasına yol açabileceği düşüncesidir. Yani, Türkiye'deki inkılap hareketlerinin halkı dinden uzaklaştırdığı inancı burada kabul edilmek istenmemiştir.

1876 yılında devletin resmî dilinin Türkçe olduğuna ve devlet hizmetine gireceklerde Türkçeyi bilmek gibi bir niteliğin gerekliliğine dair hüküm konması, Latin harflerinin kabulünün zeminini hazırlamıştır (Okumuş vd., 2006: 267). Şerif Mardin'e göre, "*Latin alfabesinin kabulü, dilin Arapça ve Farsça sözcüklerden temizlenmesi, Türk kültürünün odağını İslâmiyetten uzaklaştırma girişiminin diğer bir yüzüydü.*" (2002: 231).

Harf inkılabı uygulaması ile birlikte azınlık eğitiminde de kavgalar alevlenmiş ve halk Muhafazakâr-Yenilikçi diye ikiye ayrılmıştır. Böylece okullar ayrılmış; köyler, mahalleler parçalanmıştır (Özgüç, 1974: 58). Bu çatışma o kadar ileriye gitmiştir ki mezarlıklar bile ayrılmıştır.

Mustafa Sabri *Yarın* gazetesinde "Şapkalı Türkler ve Müslüman Kabristanı" başlıklı makalesinde şöyle diyordu: "*Gayri Müslim Türklerden bundan sonra ölümler katiyen İslam kabristanına defin olunmayacaktır. Bunu böyle bilerek kendilerine mahsus kabristan tedarik etsinler.*" (1928: 1). Bunun yanında, Osmanlı Devleti'nde yenileşme dönemi ile başlayan Modernist İslamcılar hareketi karşısında Mustafa Sabri doğrudan doğruya modernizme cephe almıştır.

Tartışmaların neşvünema bulduğu bu dönemlerde Batı Trakya Türk toplumunda, Osmanlı eğitim sistemi geçerliliğini aynen korumaktadır.

Özellikle *Yeni Ziya* ve *Yeni Adım*'ın sahibi Mehmet Hilmi'nin gerek medreselere gerekse dine hakarete varan yazılar yazması inkılapların benimsenmesini daha da geciktirmiştir. Mehmet Hilmi'nin hatası, gereken hazırlığı yapmadan okul açmaya heveslenmesidir. Yukarıda da değindiğimiz gibi yazılarında mektepler açılın demektir; fakat nasıl olacağını ve bunu kimlerin yapacağını belirtmemektedir.

Konuya açıklık getirmesi bakımından tam da bu noktada Mümtaz Turhan, Tanzimat anlayışının içine saplandığı buhranı sıralarken, elde yetişmiş talebe veya hoca yokken açılan okulların başarılı olamadığını söylemektedir. Aynı zamanda, yeniyi iyice yerleştirmeden, onu cemiyete hakikaten faydalı bir unsur hâline getirmeden eskiyi yıkmamanın sadece felakete sebep olacağını da belirtmiştir (Turhan, 2010: 177).

Söz konusu tartışmalara bir de Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1961'de yazdığı günlükler gözüyle bakacak olursak, bakınız neler söylüyor:

"Hakikat şu ki biz sadece abeste ısrar ettik. Küçük emr-i vâkileri inkılâp ve ilerleme sandık. Din derslerinin, Arapça ve Acemcenin mektep programlarından kimsenin haberi olmaksızın çıkarılması gibi. Arkasından dil inkılabı, arkasından münevver enfasyonu ve bütün bir konformizm. Kadrosuzluk. Dışarıya bol adam gönderememek.

...

"Din meselesi ihmal edilmeyecekti. Kanalize edilecekti. Biz halkımızı kendi elimizle cahil kuvvete teslim ettik. Dini bir cenaze gömme meselesi yaptık. Türkiye Müslümandır; bu hakikati unuttuk. Laikliğimizi ilân ettik; fakat laik olmadık. Gizli ate'lik yaptık ve en sersem, yani her şeyi tesadüfe bırakarak. Bu suretle münevver köksüz kaldı. Her şeyi, yerine yenisini koymadan zedeledik.

.... Osmanlı'nın beynelmileli birdenbire yeni bir beynelmilel aramağa başladı. Köy enstitüleri köylü ile devleti birbirinden ayırdı. Yavaş yavaş biri kendi hayatını yaşayan ve kendisi kalmak isteyen, öbürü muhitini beğenmeyen, ya da sola kaçan, yahut da kazanç imkânı arayan iki zümre

peydalandı. Münevver aşırı fikirlere, inkâra alıştı, yahut konformist oldu. Halk maziye döndü..." (Enginün ve Kerman, 2013: 326).

Batı Trakya'da bu tartışmalar sürgit devam ederken, eğitim konusunda yeterli sayıda öğretmenlerin nasıl karşılanacağı, ova ve dağ bölgelerinde mekteplerin kimler tarafından idare edileceği fikri üzerinde durulmamıştır. Mehmet Hilmi, *İnkılâp* gazetesindeki "İctimaî Yaralarımızdan" başlıklı yazısında bu konuyu şöyle dile getirmiştir:

"Bizim için bu memlekette yeni muallim yetiştirmek bugün için kâbil değil. Gidip Türkiye'de bir muallim mektebinde okuyup bilâhare burada icrâ-yı sanata gelecek talebemiz yok. Ciddi işler, hakikî dertlerimizle uğraşacak harice talebe göndermeyi ve bu sûretle memleketimize muallim yetiştirmeyi düşünecek bir müessesemiz de mevcûd değildir. Mevcûd muallimlerin ellerinden çıkan yarım yamalak talebeler ertesi gün muallim oluyorlar. Demek oluyor ki yeni muallimler eskilerden daha az bilgili ve kâbiliyetli olmakla mektepçilik her gün biraz daha kuvvetten düşüyor. Bir muallim cemiyeti, mevcûd muallimlerin bilgilerine bilgi katabilir." (1930: 1).

Bu minvalde 1927'de açılan Türk Gençler Yurdu (İskeçe Türk Birliği) ile 1928 yılında kurulan Ümit Spor Kulübü (Gümölcine Türk Gençler Birliği) ve son olarak 1936 yılında kurulan Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği'nin faaliyetleri ve oynadıkları roller gençlerin kültürel kalkınmasına ve yenilikleri benimsemesine dönük olmuştur.

Batı Trakya'nın muhafazakâr gazetecilerinden Mustafa Hilmi'ye göre, birçok ilkokulda din dersi kaldırılmış ve temel İslâm bilgileri öğretilmez hâle gelmiştir. Mustafa Hilmi "İrfan Müesseselerimizin Acıklı Hali" başlıklı yazısında, devletin de bu işi görmezden gelerek körüklediğini söyler. Aynı zamanda bu yazıda, azınlık mekteplerinin ehliyetsiz kişilerin ellerinde olmasının yalnız din, ahlâk cihetinden değil, ilim, irfan sanat ve ticaret noktasında yarının Müslümanlarına karşı bugünün insanlarını ağır mesuliyetler altında bıraktığını ekler. Yazı, Hilmi'nin mekteplerde din

aleyhtarlığı yapıldığına ve bu şekilde çocukların zehirlendiğine dair tespitleriyle ilerler (1936: 1-2).

1934 yılından itibaren azınlıklardan Türkiye'ye kitlesel göçler tekrar başlayınca Türk hükûmeti, göçün sebeplerini anlamak üzere Atina Elçiliği memurlarından M. Recep'i görevlendirmiş ve ayrıntılı bir rapor hazırlamasını istemiştir. Raporunda göçü doğuran faktörler anlatılırken; *"köylerde okul ve öğretmen yetersizliği nedeniyle çocuklarını eğitememeleri, din adamı yetersizliği dolayısıyla dinî törenlerinin yapılamaması, okullarda Latin harfli Türkçe ile mi yoksa Arap harfli Türkçe ile mi eğitim-öğretim yapılması noktasında halk arasında çıkan ihtilafa"* dikkat çekilmektedir (Öksüz, 2006: 75-77).

Batı Trakya Türk toplumunun içinde bulunduğu eğitim durumunu anlamak için Mustafa Hilmi'nin *Müdafâ-i İslâm* gazetesinde yayımlanan "Mektep ve Medrese-4" başlıklı yazısındaki şu ifadelerine de göz atmak gerekir:

"Balkan harbine kadar Medreselerin yokluğu Garbi Trakya'da olmamıştır. Çünkü buradan bir talebe İstanbul'a gidip tahsilini tamamlardı. Türkiye'de medreselerin kapanmasıyla bu durum tamamen değişmiştir. Medreselerin bugünkü haline göre, kendilerinden yalnız imam yetiştirmekten başka bir faide beklemek aldanmak olur. Bu memlekete lazım olan muallimdir. Mekteplerden muallim yetişmesine imkân olmayınca bu boşluğu dolduracak ve bu ihtiyacı karşılayacak olan müessese yine medreselerdir. İyi yetişmiş bir muallim imam olabilir. Ancak her imam muallimliği ifa edemez. Bugün ise medreseden yetişen talebe içinde muallimliği yapacak kimse bulunmuyor. Çünkü muallimlik için lazım olan ulumu saire –her nedense– medreselerde gösterilmemektedir. Bu kabahat ise hiç şüphe yok ki, Medreselerde, evkaf komisyonlarında ve müftülerdedir. Bugün buradaki medreselerin hali/boş kimi yıkılmış kimi de yıkılmak derecesine gelmiş, 4-5 eve sahip olan bir adamın sokakta kalmasına benzer onun böyle sokak ortasında kalması o evlerin enkazından kendisine bir tek ev yapmaya akıl erdirememesi neticesi ve yine kendi kabahatidir. İşte vaziyet budur." (1935: 1).

Tanzimat döneminden beri devam eden okullaşma süreci, Batı'nın pozivist düşünce sisteminin benimsenmesine neden olmuştur. Medreselerin kapatılıp yerine, yeni ve modern eğitim kurumları açılmadığı için yüksek din adamları yetiştirmenin kökü kurutulmuştur. Aydın kadronun dinden soyutlanmasının nedeni, 1950'lere kadar Türkiye'de hemen hemen hiç din âliminin yetişmemesi şeklinde önümüze çıkmaktadır (Türkdoğan, 2004: 688). Batı Trakya'da da durum bundan çok farklı değildir. Birçok yerde kadro ve alt yapı yetersizliği görülmektedir. Maddi imkânsızlıklar sebebiyle eğitim öncelikleri geri plana atılmıştır. Halk arasında baş gösteren ihtilaflar nevezuhur infialler doğurmuştur.

Sonuç

Mehmet Hilmi kısa yaşamında Batı Trakya basın-yayın hayatında adından söz ettirecek birçok gayrete imza atan, teşkilatçılık faaliyetleriyle de öne çıkan verimli bir yazardır. Gazete yazılarındaki üslubundan edebî yönünün son derece güçlü, aldığı eğitimin sağlam bir alt yapısı olduğunu söylemek mümkündür. Mehmet Hilmi düşüncelerini kimi zaman heyecanla, kimi zaman da pervasızca dile getirmekten geri kalmamış, mahkûmiyet ve sürgünlere rağmen yazdıklarının arkasında durmuştur.

Türkiye'de aldığı eğitim gereği, Türkiye'deki gelişmelerin yakinen takipçisi olmuş, bu yeniliklerin Batı Trakya'ya taşınmasıyla ancak refah düzeyi yüksek bir toplum modeli yakalanabileceğini savunmuştur. Öğretmenlik mesleği yanında, siyasi tarafı ağır basan, gençlere rehber niteliğinde mücadeleci bir tavır sergilemesi ve teşkilat faaliyetlerine ağırlık vermesi bu açıdan anlamlıdır. Böylelikle düşüncelerinin sadece teorisini değil, pratiğini de icra etmiştir.

Mehmet Hilmi'nin yazılarının çerçevesi reformları destekler mahiyettedir. Bu reformların uygulanmasına dönük yazılarıyla gündemi belirlemiş, kendisine karşı çıkan gazete temsilcilerini ve yazarlarını hararetle eleştirerek yeni tartışmalar başlatmıştır.

Yunan devleti 1923-1930 yılları arasında Batı Trakya Türklerinin anavatan olarak benimsediği Türkiye'deki kimlik tartışmalarına gözünü çevirmiş ve bu tartışmalara dayanarak azınlığı birbirine düşürmeye çalışmıştır. Yine Yunan devleti *Yeni Adım* ve *Yarın* gazeteleri etrafında dönen bu tartışmalara halkın dikkatinin çekilmesini fırsat bilerek, bu ayrışmadan yararlanmak suretiyle imza koyduğu antlaşmaları hiçe saymıştır. Öte yandan büyük bir devletin vatandaşı olmanın özgüveniyle yaşayan Müslüman-Türkler, bir anda azınlık statüsüne düşmeleri sonucu, yaşadıkları psikolojik travma nedeniyle yeterince örgütlenememişlerdir.

Batı Trakya Türk toplumunun ekonomik açıdan düştüğü zafiyet, beraberinde kültürel düzeyin düşmesine, aralarındaki birlik ve beraberlik ruhunun zedelenmesine yol açmış, nihayetinde Yunan devletinin antidemokratik uygulamalarına topluca bir mukavemet gösterilemez olmuştur.

Bugüne bugün Batı Trakya'da yeni yasalar ve kararnameler eşliğinde baş gösteren kimlik ve alt kimlik merkezli bölünmelerin, tartışma ve ayrışmaların temelinde aslında bu gazetelerde yankı bulmuş tartışmaların derin izleri ve yönelimleri yatmaktadır. Bu tartışmalar neticesinde halk, bir yandan ekonomik sıkıntıyla mücadele ederken, diğer taraftan da eğitimin nasıl olacağını düşünmeye başlamış, enerjisini bu alanlarda tüketerek hukuki statüsünü geçerli ve muhkem kılacak asli konulardan uzak kalmıştır.

Kaynakça

ALİ, Rahmi (2015), *Batı Trakya'da Türk Edebiyatına Gönül Verenler*, Ankara: Bengü Yayınları.

ASKUNİ, Neli (Νέλλη Ασκούνη) (2006), *Η Εκπαίδευση της Μειονότητας στη Θράκη, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, [Í Ekpedefsi tis Mionotitas sti Thraki / Trakya'daki Azınlığın Eğitimi]*, Atina: Aleksandria Yayınları.

- BERGER, Peter L. (1993), *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Ali Coşkun (Çev.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- ENGİNÜN, İnci, KERMAN Zeynep (2013), *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERDEM, Nilüfer (2009), "Mehmet Hilmi'ye Göre Batı Trakya Türklerinin 1930 Türk-Yunan Dostluğundan Beklentileri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 15-16, 1-30.
- ERDEM, Nilüfer (2012), "Mehmet Hilmi'nin 'Yeni Adım Gazetesi'nde Batı Trakya Türklerinin Yeni Türk Alfabesi'ne Geçmesi İçin Verdiği Mücadele", *T.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 157-177.
- EREN, Halit (1995), *Batı Trakya Türkleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.
- GÜREL, Şükrü Sina (1993), *Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- İskeçe Türk Birliği (2003), *Batı Trakya Türklerinin Dernekler Tarihi 1*, Ksanthi (İskeçe).
- KOÇER, Hasan Ali (1974), *Eğitim Sorunlarımız Üzerine İncelemeler ve Düşünceler*, Ankara: Şafak Matbaası.
- MARDİN, Şerif (2002), *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler 3*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mehmet Hilmi (1927), "Acı Yaralar Dertler", *Yeni Adım*, 1-2.
- Mehmet Hilmi (1927), "Baba Nasihati", *Yeni Adım*, 1-2.
- Mehmet Hilmi (1927), "Gençlik Himaye İster. Memlekette Türk Gençlerini Mahalle Kahvehanelerinden, Meyhanelerinden Kurtaracak Gençlik Müesseseleri Açmak ve Açılanlara Yardım Etmek Lazımdır. Yoksa İstikabelen Ölüyüz. Halen Ölü Bulduğumuz Gibi...", *Yeni Adım*, 3-4.
- Mehmet Hilmi (1927), "Vakıflarımız Mahvoluyorlar... Cemaat Sandalyesinin Menfaatperest Aşıkları Uyuklaya Uyuklaya, Bütün Vakıflarımızı Mahvedecek, Sandalyelerinin Pahasına Onları Kurban Verecekler", *Yeni Adım*, 1-2.
- Mehmet Hilmi (1928), "Gençlere Ehemmiyetli Vazifeler Düşüyor", *Yeni Adım*, 1-2.

- Mehmet Hilmi (1928), "Latin Rakamları", *Yeni Adım*, 1-2.
- Mehmet Hilmi (1928), "Vali Bey Hep Aynı Şeyi Söylüyor", *Yeni Adım*, 1-2.
- Mehmet Hilmi (1928), "Yeni Harfler ve Hocalar", *Yeni Adım*, 1-2.
- Mehmet Hilmi (1928), "Yeni Türk Yazısını Niçin Alıyoruz", *Yeni Adım*, 1-2.
- Mehmet Hilmi (1929), "En Ehemmiyetli Mi'yar", *Yeni Adım*, s. 1-2.
- Mehmet Hilmi (1929), "Gümülçine Gençleri", *Yeni Adım*, s. 1-2.
- Mehmet Hilmi (1929), "Metin İman ve Sarih Vaziyet İsteriz", *Yeni Adım*, 1-2.
- Mehmet Hilmi (1929), "Muallimlik En Şerefli Meslektir", *Yeni Adım*, 1-2.
- Mehmet Hilmi (1929), "Türk İnkılâbı ve Garbi Trakya Türkleri", *Yeni Adım*, 1-2.
- Mehmet Hilmi (1930), "Hocalara Sakın Bir Şey Koklatmayınız!", *Yeni Adım*, 3-4.
- Mehmet Hilmi (1930), "İctimaî Yaralarımızdan", *İnkılâp*, 1-2.
- Mustafa Hilmi (1935), "Mektep ve Medrese-4", *Müdafa-i İslâm*, 1-2.
- Mustafa Hilmi (1936), "İrfan Müesseselerimizin Acıklı Hali", *Müdafa-i İslâm*, 1-2.
- Mustafa Sabri (1927), "Cevaba Değeri Yok Ama...", *Yarın*, 3-4.
- Mustafa Sabri (1928), "Latin? Harflerinin Dine Zararı Var mı?", *Yarın*, 1-4.
- Mustafa Sabri (1929), "Latin Harflerini Kabul Etmenin Manası", *Yarın*, 1-2.
- OKUMUŞ, Ejder vd. (2006), *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme*, İstanbul: Özgü Yayınları.
- ÖKSÜZ, Hikmet (2006), *Batı Trakya Türkleri*, Çorum: Karam Yayınları.
- ÖZGÜÇ, Adil (1974), *Batı Trakya Türkleri*, İstanbul: Kutluğ Yayınları
- SUBAŞI, Necdet (2004), *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- TURHAN, Mümtaz (2010), *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (2004), *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2020; 2(1): 99-112
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2020; 2(1): 99-112

BALKAN ÇİÇEKLERİ ROMANININ YAPISI VE ANLAMI ÜZERİNE

İsmail Alperen BİÇER*

ÖZ: Balkanlarda Türk edebiyatı, Türklerin XIV. yüzyılda bu coğrafyaya adım atmalarıyla birlikte teşekkül etmiş; zaman içerisinde de hemen her türde eserler verilerek bir edebî gelenek oluşturulmuştur. Genelde Balkanlarda, özelde ise Bulgaristan'daki Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden biri şair, yazar ve gazeteci kimliğiyle tanınan Mehmet Behçet Perim'dir. *Balkan Çiçekleri* ise şiir, hikâye, piyes, fıkra gibi pek çok türde eser veren yazarın 1938'de yayımlanan ilk romanıdır. Yapı ve izlek açısından ilk dönem Türk romanlarıyla benzerlik gösteren ve özellikle Namık Kemal'den izler taşıyan eserin teması aşktır. Ancak bu tema, vatan sevgisi ve millî bilinci güçlendirme düşüncesiyle yoğrularak işlenmiştir.

Biyografik yöntemle metin çözümleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, yazarın biyografisi ana çizgileriyle sunulmuş; *Balkan Çiçekleri* adlı roman içerik özelliklerinin yanı sıra şahıs, zaman, mekân, dil ve üslup gibi yapı unsurları bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, roman, Mehmet Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri*.

---

* Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkçe Öğretimi, Uygulama ve Araştırma Merkezi, e-posta: iabicer@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2207-1083

Geliş Tarihi (Received): 26.05.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 22.06.2020

ABOUT THE FRAMEWORK OF THE NOVEL *BALKAN ÇİÇEKLERİ* AND ITS MEANING

ABSTRACT: Turkish literature in the Balkans was formed when the Turks stepped into this geography in the 14th century; a literary tradition was created by giving almost all kinds of works over time. One of the important representatives of Turkish literature in the Balkans, especially in Bulgaria, is Mehmet Behçet Perim, who is known for his identity as a poet, writer and journalist. *Balkan Çiçekleri* (*Balkan Flowers*) is the first novel of the author, published in 1938, who gave many kinds of works such as poetry, story, play, and column. The theme of the work, which has similarities with the first examples of the Turkish novel in terms of structure and theme, and especially carries traces from Namık Kemal, is love. However, this theme was handled with the idea of strengthening the love of homeland and national awareness.

In this study, text analysis method is used with biographical method, and the biography of the author is presented with its main lines. In addition to the content features of the novel named *Balkan Çiçekleri*, it has been also examined in terms of structure elements such as person, time, place, language and wording.

Keywords: Turkish literature, novel, Mehmet Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri*.

Giriş

VII. asırdan itibaren yazıyla takip edilen Türk dili, tarihî süreç içinde geniş bir coğrafyaya yayılmış; bu yayılmayla birlikte Orta Asya ve Anadolu'da olduğu gibi Balkan coğrafyasında da güçlü ve köklü bir edebiyat teşekkül etmiştir. Balkanlarda Türk edebiyatının inkişafı XIV. asırda Türklerin bu bölgeye adım atmalarıyla olmuştur. Balkanlardaki Türk edebiyatı, ifade etmek gerekir ki "güdümlü" bir edebiyattır. Zira XIX. asırdan itibaren Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyeti zayıflamış, devam eden yıllarda ise Türklerin anadilleri yasaklanmış; isim değiştirmeye varan müdahalelerle Türkler, sürgüne ve göçe zorlanmışlardır. Ayrıca bu dönemde Türkçe eserler toplatılmış ve imha edilmiştir (Buttanrı, 2005: 43).

Tüm yaşananlara rağmen dillerini, kültürlerini ve edebî geleneklerini muhafaza eden Balkan Türkleri, şiir, hikâye, roman, piyes türlerinde eserler

vermişlerdir. Özellikle 1930'lu ve 1940'lu yıllarda Balkanlarda eser veren edebî şahsiyetlerin mesleki durumları öğretmenliktir. Bu yönleriyle onlar, yeni nesillerin “gelenekten kopmamaları” ve “millî varlıklarını korumaları” adına çocuk şiirleri kaleme almışlardır (Buttanrı, 2005: 44). Her ne kadar Balkanlarda süreli yayınların da etkisiyle gelişerek öne çıkan edebî tür şiir olsa da hikâye ve roman türlerinde eserler de kaleme alınmıştır. Bu eserlerin hemen hepsinde ele alınan başlıca konuları *vatan sevgisi, köklere ve geleneklere bağlılık, göç, sürgün* olarak ifade etmek mümkündür.

Şair, romancı ve fıkra yazarı olmasının yanı sıra gazeteci kimliğiyle tanınan Mehmet Behçet Perim, Balkanlardaki Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden biridir. Kendisini “Bulgaristan’daki Türklerin davasına adanmış” (Vardar, 2017: 90) ve onları, kaleme aldığı eserler ve çıkardığı gazetelerle bir idealde birleştirmeyi gaye edinen yazar, yaklaşık yetmiş yıllık ömründe şiir, hikâye, roman, piyes, fıkra, hatıra türlerinde eserler vermiş çok yönlü bir edebî şahsiyettir. Biyografik yöntemle metin çözümleme yönteminin kullanıldığı bu çalışma, Balkan edebiyatı araştırmalarına katkı sunmanın yanı sıra Mehmet Behçet Perim’i biyografik açıdan ana çizgileriyle tanıtmayı ve yazarın *Balkan Çiçekleri* adlı romanını yapı ve içerik bakımından incelemeyi amaçlamaktadır.

1. Ölçsüz Yurtsever: Mehmet Behçet Perim¹

Mehmet Behçet Perim, 1896 yılında Selanik’e bağlı Nevrekop kasabasının Şatovça köyünde dünyaya gelir. O yıllarda Selanik’e bağlı olan kasaba, bugün Bulgaristan sınırları içinde; Yunanistan-Bulgaristan sınırının

---

¹ Hayatı ve eserlerine dair bilimsel anlamda ciddi çalışmalar olmayan Mehmet Behçet Perim ve eserleri hakkında 2015-2016 yıllarında Kırklareli Üniversitesinde Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü bünyesinde “Bir Bulgar Göçmeni Gazeteci, Yazar ve Şair Mehmet Behçet Perim’in Külliyyatının Oluşturulması” adıyla bir araştırma projesi yapılmıştır. Bu proje kapsamında yazar, biyografik açıdan ana çizgileriyle tanıtılmış; eserleri tespit edilmiş ve daha ziyade tanıtma niteliği taşıyan değerlendirmeler yapılmıştır. Yazarın hayatı hakkındaki bu kısım, söz konusu projenin verileriyle üretilen bir makaleden istifade edilerek kaleme alınmıştır.

20 km kuzeyindedir (Kiel, 2007: 54). Hayatının ilk yıllarına dair yeterli bilgi bulunmayan yazar, ortaöğrenimine Drama İdadisinde başlar; ancak bu dönemde patlak veren Balkan Savaşı yüzünden eğitimini tamamlayamadan İstanbul'a gider. İstanbul'da yaşanan "zorlu günlerin" ardından eğitimini tamamlamak arzusuyla Edirne'ye gelir ve Edirne Sultanisine kaydolur. Yazar, burada öğrenimine devam ederken I. Dünya Savaşı başlar. Bunun üzerine orduya katılmak için İstanbul'a gelir ve İhtiyât Zâbitleri talimgâhında görevlendirilir (Vardar, 2017: 91).

Savaşta daha etkin bir biçimde görev almak isteyen Mehmet Behçet, Genelkurmaya Çanakkale veya Kafkas cephelerinde görevlendirilmek istediğini bildiren dilekçeler yazar. Talebine karşılık verilen yazar, Kafkas Cephesi'ne sevk edilir ve burada "üç buçuk yıl bölük komutanı olarak görev yapar" (Vardar, 2017: 91). Kafkas Cephesi'ndeki görevinden bir yıl sonra İran'a gönderilen yazara iki görev verilir. Bunlardan ilki Teşkilât-ı Mahsusa üyeliği, diğeri ise Enver Paşa'nın talimatıyla Tebriz'de *Ahali*² adında bir gazete çıkarmaktır. İran'daki görevinin sona ermesiyle Edirne'ye dönen yazar, İran'da "üç nüsha" çıkardığı *Ahali* gazetesini yayımlamaya devam eder (Vardar, 2017: 91).

Yunan askerlerinin Trakya'yı işgali üzerine gazetecilik faaliyetlerine Anadolu'da devam etmek isteyen yazar, yolculuğu esnasında Uzunköprü tren istasyonunda Yunan askerlerinin saldırısıyla yaralanır; bir süre Kırklareli ili Kofçaz ilçesi Taştepe köyünde saklanır. Yaşadığı baskı ve uğradığı saldırı sonucunda Anadolu'ya geçmeyi başaramayan yazar, Bulgaristan'a geçer ve faaliyetlerine çıkardığı *Ahali*, *Koca Balkan* ve *Tuna Boyu* gazeteleriyle devam eder. Bulgar istihbarat birimleri tarafından oldukça sıkı bir biçimde takip edilen yazar, 1927'de "sahte bir pasaportla" Türkiye'ye

---

² *Ahali* gazetesinin sosyal, kültürel, siyasi bakımdan önemi hakkında daha geniş bilgi için bk. Doğruöz, V. Türkan, Işım, Burçin (2015), "Milli Mücadele Döneminde Bulgaristan'da Yayımlanan Ahali Gazetesi (1920-1922)" *Osmanlıdan Cumhuriyete Sosyo-Kültürel Siyasi Yansımalar*, İstanbul: Derin Yayınları, 487-511.

gelir; Edirne'ye yerleşir. Burada *Vakit* ve *Milliyet* gazetelerinin Trakya muhabirliklerini yapar. 1929'da işsiz kalan Mehmet Behçet, tekrar Bulgaristan'a döner. Burada uğradığı suikasttan kurtulur; bir kez daha Türkiye'ye gelir. Önce *Lüleburgaz Özdilek* gazetesinde, sonra ise Tekirdağ'da bir bankada çalışır (Vardar, 2017: 91).

1936 yılında Mehmet Behçet'in devletle olan münasebeti başlar; 1939-1942 yılları arasında Hatay-Antakya Emniyet Müdürlüğü Siyasi Şube Şefliği, 1942-1947 Süveydiye (Saman Dağı) Nahiye Müdürlüğü, 1947-1949 Harbiye Nahiye Müdürlüğü, 1949-1951 Bedivye Nahiye Müdürlüğü görevlerinde bulunur. Son görevi İzmir Savunma Müdürlüğü'nden emekli olan yazar, 22 Aralık 1965 tarihinde İzmir'de hayatını kaybeder (Vardar, 2017: 91-92).

Mehmet Behçet'in oğlu M. Ertuğrul Perim, "mücadeleye âşık" olan babasını düşünce dünyası ve kişilik özellikleri bakımından şu ifadelerle tanıtır: *Tükenmez bir enerji sahibi, ölçüsüz bir yurtsever, inkılaplara yürekte bağlı olan bir Atatürkçü ve örnek bir idareci* (Perim, 1966: 629-632). Gerçekten de hayatı mücadele etmekle geçen yazar, gücünü ve vaktini Türklük için sarf etmiş; bu ülkü uğrunda fikirleriyle ve kalemiyle etkin bir rol üstlenmiştir. *Göçmen Ahmet* (1939), *Adam Düştüğü Yerden Kalkar* (1935), *Eski Yapraklar* (1942), *Geçit Ver Kamçı* (1958), *Vatan Yollarında* (1923), *Sofya Hatıraları* (1949) adlı eserleri gibi *Balkan Çiçekleri* romanı da yazarın bu bilinçle kaleme aldığı bir edebî eserdir.

2. Maceralı Bir Aşkın Romanı: *Balkan Çiçekleri*

Mehmet Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* adlı eseri 1938 yılında, İstanbul'da Akın Basımevi tarafından 13 cm x 19 cm kâğıt ölçülerinde "Maceralı Bir Aşkın Romanı" alt başlığıyla basılmış, 147 sayfadan müteşekkil bir romandır. Herhangi bir sunuş, ön söz, epigraf yahut içindekiler kısmı ihtiva etmeyen bu eser, Romen rakamlarıyla numaralandırılmış 17 bölümden oluşmaktadır. Kronolojik açıdan *Balkan Çiçekleri*, yazarın yayımlanan altıncı eseridir; ancak ilk roman denemesidir.

Balkan Çiçekleri'nin kaleme alındığı dönemin öne çıkan özelliği, toplumsal çatışmaları ve bu çatışmaların birey üzerindeki etkilerini ele alan hikâye ve romanların miktar bakımından fazla oluşudur. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda kaleme alınan eserlerde birtakım siyasi ideolojiler öne çıkar; yazar fikirleriyle okuyucuyu bilinçlendirmek/yönlendirmek amacı taşır. Bu yönüyle eserlerde sanat/edebiyat, görüşleri ifade etmeye yarayan bir vasıta olarak görülür. *Balkan Çiçekleri* adlı romanda da tıpkı kaleme alındığı döneme ait diğer eserlerde olduğu gibi dil ve edebiyat, insanları bilinçlendirmek maksadıyla bir araç olarak kullanılmış; bilhassa genç nesillere vatan sevgisinin yanı sıra Türkçülük/milliyetçilik fikri sezdirilmeye çalışılmıştır.

2.1. Tema/Konu

Tüm dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında aşk, vazgeçilmez bir tema olarak sadece şiirde değil; hemen her edebî türde maddi ve manevi boyutlarıyla işlenmiştir. *Balkan Çiçekleri* romanının teması, alt başlığından da açık bir biçimde anlaşılacağı gibi aşktır. Romanda aşk, Demir ve Leyla isimli iki genç üzerinden konu edilir ve anlatılır.

2.2. Olay Örgüsü/Kurgu

Olay yahut vaka, anlatmaya bağlı edebî türlerin "asıl unsuru"dur (Aktaş, 1991: 47). Dış dünyayı ve gerçekliği model alarak kendi bütünlüğünü itibarî/kurmaca biçimde oluşturan edebî metinde vaka, "anlatı sisteminin ruhudur." Ayrıca anlatma esasına dayalı edebî metinlerde vaka olmazsa olmaz bir öğedir; bu yüzden kimi zaman "yok sınırına" çekilse de tamamen yok edilmesi mümkün değildir (Tekin, 2001: 62).

Balkan Çiçekleri romanı, birbirine bağlı ve oldukça yoğun olaylar zinciriyle inşa edilmiş bir metindir. Romanın ana çizgileriyle olay örgüsü şu şekildedir:

Akıncılar köyünde demircilik yaparak geçimini sağlayan Hasan Usta'nın oğlu Demir, romanın başkişisidir. Hasan ve Melek çiftinin biricik oğulları Demir, çalışkan, dürüst, zeki gibi son derece olumlu özellikleri haiz bir kimse olarak tanıtılır. Bir gün Demir'in tarih ve edebiyat dersleri veren öğretmeni Mustafa, on beş günlüğüne Selanik'e gideceğini ve bu süre zarfında Demir'in derslere gireceğini söyler. Demir, öğretmenin yerine derse girdiği sınıfta, yoklama esnasında Leyla'yı görür; birbirlerine âşık olurlar. Okuldan mezun olan Demir, Selanik'e gitmek üzere yola çıkar ve güzergâh üzerindeki bir tren istasyonunda çocukluk arkadaşları Pavlina ve kardeşi Nikola ile karşılaşır. Selanik'te birlikte zaman geçirirler ve bir süre sonra Pavlina, Demir'e olan aşkını itiraf eder. Ancak Demir, Leyla'ya sadık kalarak Pavlina'nın bu aşkına karşılık veremeyeceğini söyler. Ancak Pavlina, Drama'ya gittiği bir vakitte Leyla ile buluşur; ona kendi ağzından bir mektup yazdırır ve Demir'e gönderir. Bunun üzerine Demir, Leyla'nın artık kendisini sevmediğini düşünür.

Balkan Savaşı'nın başladığı günlerde askere giden Demir, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılır; cemiyetin fikirlerini benimser. Balkan Savaşı'nda memleketinin içinde bulunduğu durum onu derinden üzer. Bu yüzden gönüllü olarak savaşa katılmak ister; Kafkas Cephesi'nde görevlendirilir. Bu sırada ordunun konakladığı [Kahraman]maraş'a Leyla, öğretmen olarak tayin edilir; Demir'i bulur. Sonrasında ise gönüllü hemşire olmak ister; Erzurum'a gönderilir. Erzurum'da bulunduğu sırada hastalanır ve hayatını kaybeder. Leyla'yı kaybetmenin acısıyla köyüne dönen Demir, annesinin ölüm haberiyle bir kez daha sarsılır. Köyde bulunduğu sırada, belediye sekreteri Razboynikof ile zorla evlendirilen Pavlina ile görüşür. Pavlina, kocasının evde çete liderleriyle birlikte olduğu bir akşam Demir'i eve alır; Demir bir el bombasını dehşetli bir patlamayla çete liderlerinin oturduğu masaya fırlatır. Yaşanan patlamada hayatlarını kaybeden Pavlina ve Demir'in son nefesleriyle Makedonya'nın direnişi başlamış olur.

2.3. Kişiler/Şahıs Kadrosu

Öz bir biçimde verilen olay örgüsünden de anlaşılacağı gibi *Balkan Çiçekleri* romanının başkişisi Demir'dir. Roman boyunca olaylar Demir'in çevresinde geliştiği gibi, zaman ve mekân unsurları da onunla birlikte belirginlik kazanır. Demir *iyinin* ve *doğrunun* en güzel örneği olarak takdim edilir; vatanseverliği, idealist fikirleri, mücadeleci kimliği, çalışkanlığı, ahlak, şeref ve sorumluluk sahibi oluşu Demir'in öne çıkan hususiyetleridir. Demir'in şahsiyeti hiç şüphe yok ki onu yetiştiren anne ve baba ile şekillenmiştir. Zira köyde herkesin sevgisini, saygısını ve güvenini kazanmış olan babası Hasan Usta "merd, namuslu, cesur ve çalışkan" (Perim, 1938: 3) biri; "genç, uslu, iyi kalbli ve çok terbiyeli" (Perim, 1938: 4) olan annesi Melek ise yuvasına "dişi kurt" (Perim, 1938: 9) gibi sarılmış bir kadındır.

Romanda anlatılan 'maceralı' aşkın, "göz kapaklarında öldürücü bir güzelliği taşıyan" maşuku Leyla ise "ince, uzun, yasemin yapılı, şehla bakışlı, solgun, fakat çok zarif ve kuğu kadar ağır başlı" (Perim, 1938: 27) bir kız olarak tanıtılır.

Romanın başkişisi Demir ile yazar arasında biyografik açıdan pek çok benzerlik söz konusudur. Zira yazar da tıpkı Demir gibi Balkan coğrafyasında dünyaya gözlerini açmış; hayatı boyunca onunla aynı çileli ve buhranlı zamanları yaşamış; gönüllü olarak orduya katılmak için başvurular yapmış ve savaşı her yönüyle tecrübe etmiştir. Yazar da Demir gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerini benimsemiş; ayrıca Enver Paşa'nın talimatıyla İran'da *Ahali* gazetesini çıkarmıştır. Ancak ifade etmek gerekir ki yazar ile başkişi arasında biyografik açıdan bir hayli benzerlik olmasına rağmen Demir, yazarın roman boyunca fikirlerini dile getiren 'sözcüsü' değildir.

Balkan Çiçekleri romanı oldukça zengin bir şahıs kadrosuna sahiptir. Demir, Hasan Usta, Melek, Leyla, Pavlina gibi öne çıkan kişiler vakanın merkezinde yer aldıkları gibi olaylar zincirinin de seyrini belirler. Ancak

romanda ismi geçen şahısların tamamı sistematik bir biçimde okura tanıtılmaz; bazıları sadece isimleriyle vardır. Vaka zincirinde önemli rol oynayan başlıca kişileri şöyle sıralayabiliriz: Pavlina, Nikola, Dimitro, Nevenka, Ekmekçiyef, İvan Manulof, Mustafa Öğretmen, Şevket, Demir'in yakın arkadaşı Mürsel...

2.4. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Bakış açısı, anlatma esasına dayalı edebî türlerde olay örgüsünün yanı sıra mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların "kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu" sorularının cevabıdır (Aktaş, 1991: 84). Anlatıcı ise "destan, masal, hikâye, roman gibi 'epik' karakterli metinlerde, sesini şu veya bu tonda duyduğumuz; gizli veya açık kimliğine tanık olduğumuz bir varlıktır" (Tekin, 2001: 18). Genel anlayış ve tanımlamaya göre üç tür bakış açısı ve anlatıcı vardır: Hâkim/İlahi karakterli, kahraman ve gözlemci.

Balkan Çiçekleri adlı roman, hâkim/ilahi karakterli anlatıcının bakış açısıyla kurgulanmıştır. Buna bağlı olarak olaylar, her şeyi bilen bir anlatıcının gözünden geniş bir perspektifle anlatılmıştır. O kadar ki her şeyi bilen bu anlatıcı, roman kişilerinin hayallerine, ne düşündüklerine ve söylemek isteyip de söylemediklerine hâkimdir:

"Ne yana baksa onun hüznü hayalini görür gibi oluyor, ne yapsa ve neylese onu düşünmekten ve düşünürken gönlünün görünmez ateşler içinde yanışını duymaktan kurtulamıyordu." (Perim, 1938: 29)

2.5. Zaman

Romanda anlatılan olaylar bir zaman zarfında yaşanır. Anlatıcı da bu olayları "bir müddet zarfında öğrenir ve nakleder." Ancak ifade etmek gerekir ki vaka zamanı ve anlatma zamanı "itibarî olmalarıyla bildiğimiz zamandan ayrılırlar" (Aktaş, 1991: 117). *Balkan Çiçekleri* romanının vaka zamanı 1900'lü yılların başı ile 1920'li yıllara uzanan zaman dilimidir. Balkan

Savaşlarıyla birlikte I. Dünya Savaşı'nın da yaşandığı bir hayli zorlu zamanlar ve bu zamanda olup biten büyük hadiseler pek çok edebî metinde konu edilmiştir.

Balkan Çiçekleri romanında, Hasan Usta ile Melek'in evlenme zamanları olan "1903 senesinin kara kışı" (Perim, 1938: 4) dışarıda tutulursa, somut bir zaman dilimi belirtilmez. Zaman unsuru daha çok "sonbahar sabahı" (Perim, 1938: 5), "Mayıs ayı" (Perim, 1938: 24) gibi daha genel ifadelerle belirlenir. Ancak romanın altıncı bölümü 1912'de başladığı bilinen Balkan Savaşı'nın anıldığı bir cümle ile başlar:

"Balkan savaşı başlamıştı. Selaniğin yağın yığın çarıklı, çizmeli, atlı, yaya... binlerce, on binlerce dolub boşalıyordu, mekteblerin hepsini kapatmışlar, önemli bir kısmını hastane haline koyarak yaşlıca çocuklara hastabakıcılığı hakkında dersler göstermeye girişmişlerdi." (Perim, 1938: 92)

Balkan Çiçekleri romanında zaman unsurunun son derece kronolojik olduğunu söylemek mümkündür. Zira eserde zaman kavramı birtakım geri dönüşler yahut ileri atlamalarla anlatılmaz. Olaylar tarihî sıralamaya uygun bir biçimde akar. Ancak A. Vardar (2017: 94) romanda anlatıcının kimi kişileri 'Bay' ve 'Bayan' şeklindeki hitap ifadeleriyle takdim etmesini "anakronizm örneği" olarak değerlendirir. Zira eserdeki tarih yanılığına dikkat çeken bu tarz hitap ifadeleri vaka zamanıyla değil; eserin kaleme alınma zamanıyla ilgili bir hususiyettir.

2.6. Mekân

Esas unsur olan vaka, kuşkusuz bir zaman diliminde yaşandığı gibi bir mekâna da ihtiyaç duyar. Bir yapı unsuru olarak mekân, vaka ve şahıslar ile etkileşim ve ilişki hâindedir. Taşıdığı birtakım özelliklerle vaka ve şahıslar arasındaki ilişkinin mahiyetini belirleyen mekân, aynı zamanda şahısların özgün yönlerini açığa çıkararak onların bütünüyle tanınmasını ve anlaşılmasını sağlar.

Balkan Çiçekleri romanında mekânın belirginleşen yönü, hiç şüphesiz ki 'vatan' oluşudur. Romanda adı geçen mekânlar hep bu yönüyle, savunulması gereken topraklar olarak anılırlar. Eserde mekân kavramı mahalle, köy, şehir, ülke sınırlarını da aşarak Avrupa'dan Asya'ya uzanan genel bir görünüme sahiptir. Romanda ismi anılan başlıca mekânlar ise şunlardır: Drama, Nevrekop, Serez, Selanik, İstanbul, [Kahraman]maraş, Erzurum, Halep, Akıncılar köyü, Avcılar, Halilbey ve Pınarbaşı mahalleleri...

Romanda adı geçen 'vatan' topraklarında bulunmuş, bir süre yaşamış ve bu mekânları çok iyi bilen yazar, canlı tasvirlerle anlatmıştır. Söz gelimi roman Akıncılar köyünün tasviriyle başlar:

"Akıncılar köyü birbirini kovalıyarak Adalar denizine kadar uzanan yeşil gölgeli yüce dağların dibine kurulmuş –kendden küçük kumandan büyük- yedi sekiz yüz evli dilber bir yurd parçası idi.

Yamaçlarından en yüksek tepelerine kadar iri çam, kestane, çınar, meşe, ceviz, fındık ve arğuvan ağaçlarıyla sıkı sıkıya bezenmiş olan bu zencirlerinik dağların koyu yeşillikleri altında -karacadan ceylana kadar- milyonlarca av hayvanı barınır; sık yapraklı ağaçlar altındaki belirsiz yarıklardan süzülerek alt taraflara doğru yuvarlandıkça çoğalan ve hızlanan buz gibi soğuk ve duru derelerin biri de Akıncılar köyünün tam ortasından geçirdi." (Perim, 1938: 3)

2.7. Dil ve Üslup

Balkan Çiçekleri, anlatma esasına dayalı edebî metinlerden olan roman türünde inşa edilmiş bir eserdir. Eserin bu yönü, onun dil ve üslup özelliklerini roman türü ve geleneği ile ilişkili bir biçimde incelemeye imkân sağlar. Bu anlamda yazarın esere yansıyan üslubu, eserde kullanılan dilin kelime ve cümle düzeyindeki özellikleri, eserin roman geleneğindeki yeri kuşkusuz dil ve üslup incelemesiyle ortaya konabilir.

Harf İnkılabından on yıl sonra yayımlanan *Balkan Çiçekleri*'nin dil ve üslup özellikleri bakımından en belirgin yönü, yazım ve noktalamanın bugün kullanılan standart dilin kurallarıyla örtüşmemesidir. Bu tabii olarak dilin zaman içerisinde geçirdiği değişimle ilgili bir durumdur. Söz gelimi, eserde yer alan bazı kelimeler bugün kullanılan şekliyle yazılmamıştır: *merd* (3), *düşüngen* (6), *dünüm* (10), *vücut* (10), *sünet* (11), *kısalatmak* (15), *sabahlayın* (16), *tönel* (23), *inadçı* (40) gibi... Bunlarla birlikte romanda *yeke* (25, 29) ve *şayak* (66) gibi Rumca kökenleri kelimeler de tercih edilmiştir. Ayrıca eserde İngilizce 'inspector' kelimesi, telaffuz edildiği biçime de benzetilerek "ispekter" şeklinde kullanılmıştır.

Kelime düzeyindeki bu farklılar gibi ses olayları bakımından da standart dilin bugünkü kurallarına uymayan sözcüklere rastlamak mümkündür. Eserde olumsuzluk eki [-ma/-me] bazı kelimelerde [-mı/-mi] şeklindedir: *olmıyor* (7), *etmiyen* (4), *aldatmıyan* (6) gibi... Dile ait bir başka biçim özelliği ise [-mak/-mek] isim fiil ekindeki yumuşama hadisesidir: *dinlemeğe* (5), *büyütmeğe* (10), *sararmağa* (44) gibi... Ancak ifade etmek gerekir ki yukarıda verilen örnekler, Harf İnkılabından sonra zamanla değişen/yerleşen birtakım kurallardır. Eserin tamamında sistematik bir biçimde görülmeyen bu tarz 'yazım yanlışları' yazarın dili kullanma konusunda özensiz olduğunu göstermez.

Balkan Çiçekleri romanının dil ve üslup özellikleri cümle düzeyinde incelendiğinde, anlatım biçimi olarak betimlemenin kullanıldığı kısımlarda uzun; diyalog kısımlarında ise kısa cümlelere rastlanır. Uzunluk bakımından çeşitlilik gösteren bu cümlelerin arasında fiil cümleleri oldukça fazladır. Dili incelikleriyle kullanan yazar, eserinde şahsi edebî zevkini de hissettiren şiir parçalarına yer vermiştir. Olay akışı içinde roman kişilerinin düşüncelere daldığı vakitlerde 'mırıldandıkları' bu şiir parçaları, aynı zamanda şair olan roman yazarının sanat ve estetik anlayışını da gözler

önüne serer. Bu şiir parçaları Fuzuli başta olmak üzere, Süleyman Nazif ve Yahya Kemal Beyatlı gibi edebiyat tarihinin güçlü isimlerine aittir.

Balkan Çiçekleri romanında XIX. yüzyılın etkin edebiyat akımı olan romantizmin etkileri hissedilmektedir. Aşk temasının yanı sıra roman kişilerinin 'iyi' ve 'kötü' özellikleriyle öne çıkması, doğa tasvirlerinin miktar bakımından fazlalığı eserin romantizm akımı etkisinde olduğunu gösteren somut örneklerdir. Ayrıca eserde, XIX. yüzyılın öncü edebiyat adamlarından olan Namık Kemal'in izleri görülmektedir. Zira vatan sevgisi, idealizm, millî mücadele ve zoraki evlilik gibi konular, roman geleneği çerçevesinde değerlendirilen eserin, yapı ve izlek açısından Namık Kemal'in tesiriyle kaleme alındığını düşündürmektedir.

Sonuç

Balkan Çiçekleri, geniş bir coğrafyada asırlar boyu hüküm süren devletin çöktüğü ve yeni kurulan devletin Anadolu'da tutunmaya çalıştığı bir dönemde kaleme alınmıştır. Eserin yayımlandığı dönem, sanatın/edebiyatın halkı bilinçlendirme konusunda bir vasıta olarak görüldüğü ve birtakım çatışmaların edebî eserlerde konu edildiği yıllardır. Teması aşk olan *Balkan Çiçekleri* de dönemin sanat ve edebiyat anlayışına uygun olarak insanları millî birlik ve beraberlik konusunda uyarmayı gaye edinen milliyetçi düşünce ile kaleme alınmıştır. Ancak ifade etmek gerekir ki *Balkan Çiçekleri*, bir öğretiyi/düşünceyi yaymak yahut benimsetmek amacıyla yazılmış bir 'propaganda' metni değildir. Zira o, dilin edebî bir biçimde kullanıldığı; olayların şahıs, zaman ve mekân unsurlarıyla anlatıldığı bir edebiyat eseridir.

Balkan Çiçekleri, şahıs kadrosu bakımından oldukça zengindir. Romanın öne çıkan kişisi Demir ile birlikte, olaylar zincirine dâhil olan yaklaşık yirmi kişinin varlığı söz konusudur. Romanda Demir ile birlikte Leyla, 'iyilik' ve 'doğruluk' örneği olarak idealize edilirlerken; Ekmekçiye, Nevenka ve Razboynikof ise 'kötülük' örneği olarak tanıtılırlar. Yayımlı tarihi

1938 olan romanın vaka zamanı Balkan Savaşlarının ardından I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı buhranlı zamanlardır. Romanın yapı unsurlarından olan mekân, 'vatan toprağı' oluşuyla önem ve değer kazanır. Romanda mekân kavramı Balkanlardan Anadolu'ya uzanan oldukça geniş bir görünümle ele alınır.

Edebiyat akımlarından romantizmin etkileri hissedilen roman, yapı ve izlek açısından Türk romanının ilk örnekleriyle benzerlik gösterir; Namık Kemal'in eserlerinden izler taşır. Romanda standart dilin bugünkü imla kurallarıyla örtüşmeyen kelimeler ve ifadeler olsa da dilin imkânlarından yararlanmaya özen gösterilmiş; anlatım biçimi olarak öyküleme ve betimleme tercih edilmiştir.

Kaynakça

- AKTAŞ, Şerif (1991), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ.
- BUTTANRI, Müzeyyen (2005), "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 27-45.
- DOĞRUÖZ, V. Türkan, IŞIM, Burçin (2015), "Milli Mücadele Döneminde Bulgaristan'da Yayımlanan Ahali Gazetesi (1920-1922)", *Osmanlıdan Cumhuriyete Sosyo-Kültürel Siyasi Yansımalar*, İstanbul: Derin Yayınları, 487-511.
- KIEL, Machiel (2007), "Nevrekop", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 54-55.
- PERİM, Ertuğrul (1966), "Kayıplar Bir Mücadelecinin Ardından", *Türk Kültürü Dergisi*, 43, 629-632.
- PERİM, Mehmet Behçet (1938), *Balkan Çiçekleri*, İstanbul: Akın.
- TEKİN, Mehmet (2001), *Roman Sanatı Romanın Unsurları 1*, İstanbul: Ötüken.
- VARDAR, Ayza (2017), "Bir Düşünce ve Eylem İnsanı Olarak Mehmet Behçet Perim (1896-1965)", *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 90-99.

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2020; 2(1): 113-139
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2020; 2(1): 113-139

PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIMLA *KIRMIZI SAÇLI KADIN*

Selva ÇELİK*

ÖZ: İnsanın bilinmeyen karanlığı, çocukluğuna, korkularına, özlemlerine yönelmesiyle ortaya çıkan psikanalize göre, bilinçdışıdır. Bilinçdışı, istenmeyen duygu ve düşüncelerin atıldığı bir yer gibi düşünüleceği gibi önemli bağlantıların bir araya geldiği hareketli bir yapıya da sahiptir. Dolayısıyla benliğimizi besleyen bir kaynaktır. 19. yüzyılın sonunda kişilerin bilinçdışı çözümlenmelerini yapmak amacıyla Sigmund Freud tarafından geliştirilen psikanaliz, zamanla edebî eserlerin çözümlenmesinde yardımcı bir yöntem olarak kullanılmaya başlanır. Psikanalitik edebiyat eleştirisi kuramı da yazarın kişiliğinin, biyografisinin ve bilinçdışının eserine yansıtıldığı sanatçıya dönük edebî metinlerin çözümlenmesinde sunduğu yeni ve farklı bakış açılarıyla metne yeni anlamlar katan bir kuram özelliği taşır. Tüm nevrozların karmaşası olan 'Oedipus Kompleksi' ise çocuğun, ebeveynleri arasındaki cinsel ilişkinin farkına varmasıyla yaşadığı kıskançlık ve rekabet duygularının ortaya çıkmasıdır. Bu çalışmada da Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Orhan Pamuk'un *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı eseri psikanalitik bir yaklaşımla incelenmiştir. Roman kahramanlarının nevroitik özellikler taşıdığı saptanmış ve bu durumun sebep olabileceği etkenler Freud'un geliştirdiği psikanalitik yöntemin kuramsal altyapısını oluşturan izleklerden biri olan 'Oedipus Kompleksi' ışığında ele alınmıştır. Çalışmanın

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Programı, e-posta: selvacelik72@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7099-810X

Geliş Tarihi (Received): 29.03.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 01.06.2020

sonucunda *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı eserin psikanalitik edebiyat eleştirisi kuramı bağlamında çözümlenmeye uygun bir metin olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, *Kırmızı Saçlı Kadın*, Oedipus Kompleksi, Psikanalitik Eleştiri.

KIRMIZI SAÇLI KADIN WITH A PSYCHOANALYTIC APPROACH

ABSTRACT: The unknown darkness of mankind according to psychoanalysis which appears when fronting one's childhood, fears and aspirations is the unconscious. As well as being considered as a space where unwanted feelings and thoughts are thrown, the unconscious also has a dynamic structure where important connections come together and therefore is a resource that nourishes our ego. Psychoanalysis, developed by Sigmund Freud at the end of the 19th century to realize the unconscious analysis of individuals, has been used over time as an auxiliary method in analyzing literary works. Theory of psychoanalytic literary criticism also features a theory which adds new meanings to the text with its new and different perspectives by the analysis of the literary texts which reflects the author's personality, biography, and the unconscious. 'Oedipus Complex', being the complexity of all neuroses, is the emergence of jealousy and competitive feelings that the child experiences by the awareness of the sexual intercourse between their parents. In this study, one of the most important figures in Turkish literature; Orhan Pamuk's novel, *Kırmızı Saçlı Kadın* (*The Red Haired Woman*), was examined with a psychoanalytic approach. The novel's characters were found to have neurotic characteristics and the factors that could be caused by this situation were discussed in the light of the 'Oedipus Complex', which is one of the lines forming the theoretical background of the psychoanalytic method developed by Freud. As a result of the study, it was understood that *Kırmızı Saçlı Kadın* is a suitable text for analysis in the context of the theory of psychoanalytic literary criticism theory.

Keywords: Orhan Pamuk, *Kırmızı Saçlı Kadın*, Oedipus Complex, Psychoanalytic Criticism.

Giriş

Psikanaliz yazarın, yapıtın ve okuyucunun bir noktada birleşmesini sağlayan çağdaş edebiyat eleştirisine yardımcı olan disiplinlerden birisidir. Psikanalizin ilk olarak nevroitik belirtilerin nedenleri üzerindeki belirsizliği kaldırdığını, daha sonra ruhbilimsel olguları irdeleyerek, bunlar üzerinde kalımsal psikoloji kapsamına giren bir çalışmayı gerçekleştirdiğini ifade

eden Freud'un çalışmaları, *Sanat ve Edebiyat* adlı kitabındaki incelemelerinde yer alır. Freud çalışmalarında, eserin yazarını ya da içeriğini esas alarak psikanalitik bir analiz yapar. Sanat ve edebiyata olan ilgisinden dolayı Freud'un geliştirdiği kuramı, sanat eserlerine ve tanınmış sanatçılara uygulaması, psikanalitik edebiyat eleştirisinin sanat eserlerine yaklaşımını göstermesi açısından yol gösterici bir niteliğe sahiptir denilebilir. Oğuz Cebeci'ye göre,

"Psikanalitik eleştiri sonucunda ulaşılan anlam diğer tüm anlamlandırmalara özel bir bağla bağlıdır; çünkü psikanaliz edebi eserin kökeninde bulunan ve zihinsel hayatımız için özel yeri olan bir fantezinin keşfedilmesini sağlar. Bu cinsten fanteziler bilinçdışı, çocuksu ve duygusal anlamda yüklü oldukları için, bunların keşfi ancak psikanaliz yoluyla mümkün olabilir. Bu çerçevede, bir öykünün belirli bir anlama geldiğini söylemek, bu öykünün bilinçdışı fantezisinin sosyal, ahlaki, entelektüel ve mitik terimlere dönüştürülmesi demektir" (2004: 188-189).

'Oedipus Kompleksi' ise Freud'un geliştirdiği, çocuğun anne ve babasının arasındaki cinselliğin farkına varmasıyla ortaya çıkan kıskançlık ve rekabet duygularının hâkim olduğu bir kavramdır. Freud bu kavramı nasıl geliştirdiğini ise Wilhelm Flies'e yazdığı bir mektupta şu şekilde dile getirir:

"İnsanın kendine karşı tamamen dürüst olması iyi bir alışkanlık. İşe yarar bir fikir geldi aklıma. Anne sevgisini ve babayı kıskanmaya kendimde de keşfettim ve şimdi histeri nöbetlerine giren çocuklarda her zaman o kadar erken görülmesi de, bunun erken çocukluk döneminin genel bir olgusu olduğuna inanıyorum... Eğer mesele buysa, Kral Oedipus'un aşkı, hikayenin gerektirdiği kaçınılmaz kadere karşı bütün mantıklı direnişlere rağmen anlaşılır olmaya başlar ve insan neden kaderin böyle cilveler yaptığı anlar. Herhangi bir nedensiz kişisel kadere duygularımız karşı koyar... Fakat bu Yunan miti, herkesin kendi içinde izlerini hissettiği için bildiği bir tutku yakalar. İzleyici kitlesinin her üyesi hayalinde bir zamanlar gelişmemiş bir Oedipus'tu ve gerçek yaşamda oynanan bu rüya, herkeste, mevcut durumunu hayalinden

ayırın bütün bastırma araçlarıyla birlikte korkuyla irkilme yol açar” (Berger, 2014: 116).

Bu çalışmada da Freud’un geliştirdiği psikanalitik yöntemin kuramsal altyapısını oluşturan izleklerden ‘Oedipus Kompleksi’ ışığında, Orhan Pamuk’un *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı eserinde yer alan karakterlerin psikanalitik bir okumaya tâbi tutulması amaçlanmıştır.

1. Romanın Özeti

1980’li yılların başında geçen roman, Cem ve ailesinin tanıtılmasıyla başlar. Cem, anne ve babasıyla Beşiktaş’ta yaşayan on yedi yaşında liseli bir öğrencidir. Annesi ev kadını olan Cem’in babası eczacıdır. Babasının eczanede nöbete kaldığı akşamlar annesinin hazırladığı kumanyayı babasına getiren Cem, zaman zaman babasının ailesinden uzak tuttuğu arkadaşlarıyla karşılaşır. Bu arkadaşlar annesi ile babasının kavga etmesine sebep olan babasının politik arkadaşlarıdır. Anne ve babasının ilişkilerine gölge düşüren diğer bir sebep ise babasının görüştüğü bayan arkadaşlarıdır. Baba bir gün siyasi şubeye götürülür, bir daha da kendisinden haber alınmaz. Baba-oğul arasındaki mesafeli ilişki de tam olarak kopar. Baba, Cem evlendikten sonra tekrar hayatına girecek, ancak roman içinde varlığı hep arka planda kalacaktır. Anne-oğul maddi sıkıntılar içinde yaşamlarını devam ettirmeye çalışırlar. Üniversiteye hazırlanabilmek için Deniz Kitabevi’nde çalışmaya başlayan Cem, orada pek çok kitap okuma imkânına sahip olur. Tüm hayatını etkileyecek ‘Oedipus Miti’ ile de ilk kez orada tanışır. Kitabevinden kazandığı paranın dersane için yeterli olamayacağını anlayan Cem, eniştesinin tavsiyesi ile Edirne yakınlarındaki Öngören kasabasına kuyu kazmak üzere Mahmut Usta’nın yanına çırak olarak gönderilir. Kısa sürede ikisi arasındaki yakınlaşma baba-oğul ilişkisine dönüşür. Şöyle ki, Cem’in Mahmut Usta için söylediği, *“Uzun burnunun deliklerinin nefes alıp verirken ağır ağır açılıp kapanışına-babam uyurken yaptığım gibi-hayretle baktım”* (Pamuk, 2016: 28) cümlesi ile Mahmut Usta’nın Cem’e,

“Sen de iyi bir çırak olacaksın, bana oğul gibi olacaksın” (Pamuk, 2016: 34) ifadesini dile getirmesi, aralarındaki baba-oğul ilişkisinin göstergesidir. Cem zaman zaman da Mahmut Usta’sı ile babasını karşılaştırır:

“O zaman bana hiç bağırmayan, beni hiç azarlamayan babamı özlerdim. Ama onun yüzünden parasızlık çektiğimiz ve burada çalıştığım için babama kızırıyordum da. Mahmut Usta babamın hiç yapmadığı gibi benimle ilgileniyor, hikâyeler anlatıyor, dersler veriyor ve ikide bir, iyi miyim, aç mıyım, yorulduğum mu diye soruyordu” (Pamuk, 2016: 27).

İşin dışında birbirlerine menkıbeler, mitik anlatılar ve masallar anlatarak vakit geçiren ikilinin tartışmasına neden olan mit ise oğulun babasını öldürdüğü ‘Oedipus Miti’dir. ‘Oedipus Miti’: Thebai Kralı Laios ile Kraliçe Iokaste’nin oğlu olan Oedipus, Yunan mitolojisinin en trajik kahramanıdır. Iokaste hamile iken bir düş görür ve bu düş doğacak çocuğun babasını öldürüp tahta çıkıp annesiyle evleneceği yönünde yorumlanır. O yüzden bebek doğar doğmaz dağa bırakılır. Ayak bilekleri delindiği ve içinden bir şiş geçirildiği için bebeğe şiş ayaklı anlamına gelen Oedipus adı verilir. Korint Kralı Polybos ve eşi tarafından büyütülüp delikanlı çağına gelen Oedipus’a bir kâhin tarafından babasını öldürüp tahta geçip annesiyle evleneceği söylendiğinde ülkesini terk eden Oedipus, Delphoi tapınağına doğru yola koyulur. Yolda ise bir adamla tartışarak onu öldürür. Thebai’ye ulaşan Oedipus, şehirde korku salan canavar Sphinks ile savaşır onu yenince Laios’un boş kalan tahtına yerleştirilip bilmeden öz annesiyle evlendirilip üç çocuk babası olur. Yıllar sonra şehirde baş gösteren veba salgınının uğursuzluğunun kendi öz annesiyle evlenmesinden kaynaklandığını öğrenen Oedipus, iğneyle gözlerini kör eder. Iokaste ise kendini öldürür. Mahmut Usta hikâyeden hiç hoşlanmaz. Bilmeden de olsa Oedipus’un annesiyle evlenmiş olması ustayı rahatsız eder.

Kısa bir süre sonra Mahmut Usta, Cem ve beraber çalıştıkları diğer çırak Ali, Hayri Bey’in fabrika kurmak için istediği kuyuyu kazmaya

başlarlar, ancak su bulma işi gecikir. Hatta umudu kesen Hayri Bey, Ali'yi geri alır. Usta-çırak; baba-oğul baş başa kalır.

Özel işlerini karşılamak üzere kasabaya indikleri günün birinde Cem, romana ismi verilen Kırmızı Saçlı Kadın ile karşılaşır. Kitaptaki, “*Sanki ikimizde bir hatırayı arar, hatta sorgular gibi bakmıştık birbirimize*” (Pamuk, 2017: 23) cümlesi aralarındaki etkileşimi anlatır gibidir bizlere, çünkü Kırmızı Saçlı Kadın otuz yıl önce Cem'in babası Akın Çelik uğruna evini terk ettiği Gülcihan'dır. Gülcihan o kasabadaki 'Sarı Çadır'da tiyatro sergileyen 'İbretlik Efsaneler Tiyatrosu'nun oyuncusudur. Cem'in kendisini gördüğü gün ise sahnede Firdevsi'nin *Şehname* adlı eserinde yer alan 'Rüstem ve Sohrap Hikâyesi'ndeki Sohrap'ın annesi, Tehmine'nin rolünü sergilemektedir.

Hikâyeye kısaca değinecek olursak: İran'ın efsanevi kahramanı Rüstem bir gün atıyla ava çıkar. Fark etmeden Turan ülkesine gelir ve geceyi orada geçirir. Aynı gece atı çalınır. Atını aramaya koyulan Rüstem en yakın şehir olan Semengân'a gider. Oranın padişahı tarafından çok iyi karşılanır. Atının bulunması için emir verilir. O gün orada misafir olarak kalacak Rüstem için şölen bile verilir. Rüstem padişahın güzeller güzeli kızı Tehmine ile tanışır. Aynı gecenin sabahında kızı babasından ister ve nikâhları kıyılır. Birlikte oldukları gece Rüstem pazısındaki mührü çıkarıp doğacak olan çocuklarına takmasını ister. Atı bulunan Rüstem ülkesine geri döner. Dokuz ay sonra doğan babası gibi güçlü çocuğa annesi, Sohrap adını koyar. Sohrap biraz büyüdüğünde babasının kim olduğunu merak eder. Annesi babasının güçlü pehlivan Rüstem olduğunu söyler ama kimseye söylememesi için oğlunu öğütler. Ancak oğul Keykavus'u yenerek babasının İran; Efrâsiyab'ı yenerek kendisinin Turan şahı olmasını istemektedir. Kimsenin duymasında da bir çekince olmadığını düşünür. Semengân padişahı olan dedesi de her türlü yardımı yapar. Ancak Efrâsiyab, Sohrap'ın babasını görmeye gittiğini duyar ve bir plan yapar. Sohrap'a yardım etmesi için bir ordu gönderir.

Fakat amacı baba ile oğulu bilmeden birbirine vurdurmaktır. Nitekim planı gerçekleşir. Babasını aramak için yollara düşen Sohrap ve babası savaş alanında birbirlerini tanımadan savaşır ve hileyle baba oğulu bilmeden öldürür. Sohrap'ın oğlu olduğunu pazısındaki mührü görünce öğrenen Rüstem, acı gerçekle yüzleşir. Tehmine'nin haykırışı ise tüm ülkeyi inletir. İşte Cem'in Kırmızı Saçlı Kadın'ı çadırda gördüğü gün de izleyiciler hem sergilediği etkileyici Tehmine karakterinden hem de Kırmızı Saçlı Kadın'ın güzelliğinden büyülenmiş gibidirler. Her gün onu görmek için kasabaya giden Cem, Kırmızı Saçlı Kadın'ın sol görüşlü bir tiyatro grubuna mensup aynı zamanda bu gruptan biri ile evli olduğunu öğrenir. Ancak annesi yaşındaki Kırmızı Saçlı Kadın'a âşık olmuştur. Bir an bile onu aklından çıkaramayan Cem onunla evlenmeyi bile aklından geçirir:

"(...) Paramı, eşyalarımı alır almaz önce Kırmızı Saçlı Kadın'a gidecek, ona âşık olduğumu, Turgay'dan ayrılıp benimle evlenmesi gerektiğini söyleyecektim. Annem ne derdi bu işe? Kırmızı Saçlı Kadın mutlaka, ben senin annen yaşındayım, deyip bana gülecekti" (Pamuk, 2016: 63).

Her şeye rağmen bir gece birlikte olurlar. Cem ondan çocuğu olduğunu ancak otuz yıl sonra öğrenecektir. Gülcihan, Cem ile birlikte olmadan evvel yıllar önce birlikte olduğu adamın oğlu olduğunu bilmektedir, ancak Cem'in hiçbir şeyden haberi yoktur. Beraber oldukları gecenin sabahı Cem, ustası kuyunun içindeyken başına yukarıdan kova düşürür. Tek başına olduğundan yardım edemez ve suçluluk içinde kasabadan ayrılır. İstanbul'a geri dönen Cem, üniversiteyi kazanır. Başarılı bir şekilde eğitimini tamamlar. Ayşe adında bir kızla evlenir. Her türlü çabalarına rağmen çocukları olmaz. Ancak çocuğu olduğunda vermek istediği isim olan Sohrap'ı şirketlerine isim olarak seçer. Hikâye Cem'i derinden etkilemiştir. Hatta zaman zaman babasını düşündüğünde kendisini Sohrap'ın yerine koyar:

“Babam beni tıpkı Rüstem’in Sohrap’a yaptığı gibi bırakıp önce hapse, sonra başka bir hayata gidince onun yerine kendime başka babalar aramıştım. Babam kayıplara karıştı diye yıllarca kızmıştım ona” (Pamuk, 2016: 115).

Ustasıyla kazı yaptıkları yerde inşaat projesi alan Cem bölgeye gitmeden evvel bir posta adresinden gelen mektupla yıllar evvel bir gece birlikte olduğu Kırmızı Saçlı Kadın’dan, Enver adında bir oğlu olduğunu öğrenir. Kasabaya gittiğinde hem oğlunu hem de Mahmut Usta’yı merak eden Cem, ustasının o olaydan sonra sakat kaldığını ancak birkaç yıl önce öldüğünü öğrenir. Oğlu Enver ise kendisini Cem’e Serhat adında bir genç olarak tanıtır. Cem’e o gece ustasıyla kazdıkları kuyuya kadar eşlik eden Enver, kuyunun başında gerçek kimliğini açıklayınca aralarında bir tartışma çıkar ve Cem’in cebinden çıkardığı silahla tartışma boğuşmaya dönüşür. Enver kendini korumaya çalışırken babasını gözünden vurur ve kuyuya düşürür.

Romanın son kısmını Kırmızı Saçlı Kadın anlatmaya devam eder. Biz de Enver’in cezaevine gönderildiğini ve orada annesinin ısrarı üzerine babasını anlatan okuduğumuz *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı romanı yazdığını öğreniriz.

2. Freudyen Psikanaliz

2. 1. Psikanalizin Doğuşu

Freud’un temellerini attığı insan ruhunun gizli noktalarını ortaya koymayı amaçlayan psikanaliz, ‘psykhe’ (ruh) ve ‘analysis’ (çözümleme) köklerinden oluşmuş, ‘ruh çözümleme’ anlamına gelen, Yunan kökenli bir kelimedir. *Sosyal Bilimler Sözlüğü’nde*, “Sigmund Freud tarafından 19. yüzyılın sonlarında ileri sürülen ve giderek yaygın kullanım alanı bulan; serbest çağrışım, telkin ve aktarım yöntemiyle nevrozların iyileştirilmesi temeline dayanan psikolojik tedavi yöntemidir” (Demir ve Acar, 1997: 187); *Felsefe Sözlüğü’nde* ise Ahmet Cevizci tarafından psikanaliz, “Özel olarak, Freud’un düşünce, çalışma ve eserleriyle birleştirilen psikoloji ve ruhsal tedavi anlayışı, genel olarak da Breuer ve

Freud'un 1880 ve 1890'lı yıllardaki araştırma ve düşüncelerinden çıkan psikoloji akımı" olarak tanımlanır (1999: 716).

Psikanalizin doğuşu Freud tarafından gerçek adı Bertha Pappenheim olan Anna O. vakasına dayandırılmaktadır. Kendisinin bu bilim dalının ilk gelişim evresinde katkısı olmadığını, Viyanalı hekim Josef Breuer'un psikanaliz yöntemini ilk kez histerili bir kız üzerine uyguladığında (1880-1882) kendisinin henüz üniversitede okuyor olduğunu son kalan bitirme sınavına hazırlandığını belirtir (Freud, 1996: 9-10).

Sebebini bilmediği sıkıntılar çeken Anna O. sıkıntılarında kurtulabilmek için Zürih Okulu temsilcilerinden biri olan psikiyatr Josef Breuer'den destek alır. Freud'un hem hocası hem de çalışma arkadaşı olan Breuer, Anna O.'nun histeriye bağlı sıkıntılarında ancak kendi kendini tedavi etmesiyle kurtulabileceğini söyler. Anna O. yaşadığı olayları, düşlerini eksiksiz olarak anlatır ve sırf konuşma yoluyla bile sıkıntılarında kurtulabildiğini fark eder. Henüz Breuer ve Freud tarafından sisteme oturtulmamış olan bu yöntem "konuşan tedavi" adı verilir. Seanslar sırasında Anna O. kendiliğinden hipnoz adı verdikleri bir ruh hâline girerek, bilinç dışında gelişen rahatsızlıkları bilinçli konuma getirilerek rahatlar. Tedavi sırasında Anna kendisiyle konuşanın Breuer olduğundan emin olabilmek için onun ellerini hissetmek ister. Ancak bu şekilde tedavi sonuç verir. Fakat bir süre sonra Anna, herkese Breuer'den hamile kaldığını söyler. Evli olan Breuer tedaviyi sonlandırır. Hastayı telkinle etkileme yöntemi ve hastaya hipnoz uygulaması Breuer tarafından ilk kez Anna'nın tedavisinde kullanılır. Hipnoz esnasında hastalık belirtilerinin kökenini özellikle hastanın kendisi bulunca belirtiler de ortadan kalkar. Breuer bu şekilde hastanın rahatsızlığını kendisinin çözmesine yardımcı olan tedaviye *arındırıcı yöntem* adını verir. Hasta bilincinde yer alan birbirine eklemleyemediği, kopuk düşünceleri ilk başta birleştiremez ancak hipnoz seanslarında hasta anlattıklarını ayıldığında hatırlayamaz. Buradan da her

belirtinin sebebinin bilinçaltına gizlenmiş bir anıdan kaynaklandığı düşünülebilir. Breuer de hastası Anna O.'nun tedavisi esnasında işte bu gizlenmiş anıları bulup, bilince çıkararak belirtiyi yok eder. Dolayısıyla, Breuer'in arındırma yönteminin psikanalizin temeli olarak gösterilmesi uygun olacaktır.

Şüphesiz Freud'un psikanaliz kuramlarının temelinde cinselliği ön plana çıkarması ve travma kuramını ortaya atmasında psikanalizin başlangıcında olduğu gibi Anna O. vakasının izleri görülebilir. Nitekim Anna'nın tedavi esnasında, gündüz fantezilerini, deneyimlerini anlatırken, Breuer'un ellerini tutmak istemesi ve ondan hamile kaldığını iddia etmesi, Freud'a Anna'nın âşık olduğunu düşündürür. Çok sonra Freud, cinsellik kuramını ortaya atmış olsa bile Breuer asla bunu kabul etmez. Oysa Freud, tüm histerik nevrozların temelinde gerçekleştirilememiş ve bastırılmış arzuların yattığını söyler. Tüm bu düşüncelerin neticesinde Freud'un histeri anlayışının önemli bir parçası olan 'Travma Kuramı' biçimlenmiş olur.

Histerikler daha cinsel dürtülerinin ortaya çıkmadığı bir dönemde bir baştan çıkarma olayına maruz kalırlar ve bu olay onlarda travmaya sebep olur. Cinsel dürtülerin aktif olmaya başladığı ergenlik dönemine gelindiğinde akla gelen bu travma, nevroz ve psikoz gibi hastalıklara yol açar. Freud'un çocukların cinsel içgüdülerini ön plana çıkararak masumiyetlerini yok ettiğinden, yetişkinlerin ise sapkınlıklarının ana sebebi olarak gösterdiği bu kuramından bahsettiği *Cinsellik Üzerine Üç Deneme* adlı kitabı, en çok tepki gören eseri olmuştur. Travma Kuramı başlangıçta basit bir parçası olan daha sonra ağırlık kazanan 'Oedipus Kompleksi'yle son bulur. Çünkü kısa bir süre sonra Freud da kendi tedavi seansları sırasında hastalarının çocukluk sırasında yaşadıklarını iddia ettikleri cinsel ilişki olaylarının, hastaların fantezi görüntülerinden kaynaklandığını fark ederek bu kuramla ilgili fikir değişikliği yaşamıştır. Ancak tümüyle reddetmemiştir.

“Yıllar sonra, travmaya yol açıcı fantezi görüntülerini, çocukluğun ilk evrelerinin gerçekliği içine, hatta çocukluk öncesi bir evreye oturtmaya çalıştığını göreceğiz” (Octave, 1992: 46-47).

‘Oedipus Kuramı’ ise sansasyonel etkiyi yıllarca muhafaza etmiş, en önemli psikanalitik kuramdır.

2. 2. Oedipus Kompleksi

1897 yılında Freud, ‘Oedipus Kompleksi’ni kendinden yola çıkarak ortaya koyar:

“İnsanın kendisine karşı düriüst olması iyi bir alışkanlıktır. Genel bir düşünce aklıma geldi. Anneme tutkunluğumu ve babama duyduğum kıskançlığı kendimde yakaladım ve histerikleşmiş çocuklarda rastladığımız ölçüde gerilere gitmese de bunu çocukluk döneminin başlangıcına ait genel bir olay sayıyorum. Eğer gerçek buysa, kötü alınyazısının hazırladığı koşulları aklın her türlü karşı çıkışına karşın, Kral Oedipus’un gücünün ve daha sonraki alınyazısı dramının neden sefil bir çöküntü ile noktalandığını anlamak mümkündür” (Ertüzün, 2012: 48).

“Freud, Oedipus Kompleksini tarih öncesi çağlara dayandırmak adına bir mitos uydurur. Bu mitosa göre, oğulları üzerinde güçlü bir otoriteye sahip olan ilkel baba aynı zamanda kadınlar üzerinde de özgür haklara sahiptir. Ona hayran oldukları kadar ondan nefret eden oğulları, babalarının sahip olduğu mutlak gücün kendilerine geçebilmesi için onu öldürüp yiyeceklerdir. Ancak birbirleri ile eşit konumda olan kardeşler birbirlerini öldürme korkusuyla bu gücü kullanmazlar ve bunun sonucunda da kazandıkları bu gücü iktidarı kastre ederler” (Ertüzün, 2012: 51).

Bu fikirden memnun olan Freud, fikri yayma evresine gelince tedirgin olur. *“İlerleyen zamanlarda, doğru olmadığı ispatlanabilecek olan bu mitosun ille de böyle olmuş olması gerekmediğini kendi de itiraf etti” (Ertüzün, 2012: 24).*

‘Oedipus Kompleksi’ni Freud, Sophokles’in Kral Odipus tragedyasına dayandırır. Bir kâhin Kral Laios’a bir erkek çocuğunun olacağını, kendisini öldürüp Kraliçe Iokaste ile evleneceğini söyler. Babasının öldürtmek istediği

Oedipus, ancak annesi tarafından dağa bırakılır. Çocukları olmayan Kral Polybos ve eşi tarafından büyütülen Oedipus, bu sefer kâhinden bir gün babasını öldürüp babasının yerine geçip annesiyle evleneceğini öğrendiğinde Oedipus, bu duruma meydan vermemek üzere ülkesinden ayrılır. Yolda kavga ettiği yaşlı bir yolcuyla öldürür. Thebai şehrine gider. Bu şehir halkı Sphinks adında bir canavarın zulmüne uğramıştır. Ancak Oedipus bu canavarla mücadele eden tek kişi olabildiğinden Kraliçe ile evlendirilmeye layık görülür. Çok geçmeden şehirde veba salgını baş göstermeye başlar. Sebebi ise kralın öldürülmesine bağlanır. Katilin bulunması emredilince Oedipus araştırmalarından katilin kendisi olduğunu keşfeder. Kâhinin dediği çıkmıştır. Yolda kavga edip öldürdüğü kişinin gerçek babası Kral Laios, evlendiği ve üç çocuğun annesinin ise gerçek annesi Iokaste olduğu gerçeğiyle yüz yüze gelir. İğne ile gözlerini kör eder. Annesi Iokaste ise oğlu ile evlendiği gerçeğini duyunca hayatına son verir.

Sonuç olarak, Yunan kahramanı Oedipus öldürdüğü adamın babası, evlendiği kadının ise annesi olduğunu bilmemektedir. Yaptığı işten habersizdir. Bu durum da Freud'a göre bilinçsizliğin bir yansımasıdır. Erich Fromm ve Carl Gustav Jung adlı bilim adamları Freud'u desteklemezler. Fromm'a göre 'Odipus Kompleksi'nde anneye duyulan aşk değil, babanın otoritesine karşı duyulan bir isyan söz konusudur. *Rüyalar, Masallar, Mitoslar* adlı eserinde Freud'un düşüncesine şu şekilde cevap verir:

"Eğer Freud'un görüşleri doğru olsaydı, Oedipus, Laios ve Iokaste'nin onun babası ve annesi olduklarını bilmeden, ilk önce Iokaste ile tanışmalı, ona aşık olmalı, onunla evlenmeli ve daha sonra da babasını öldürmeliydi. Fakat Kral Oedipus'ta, Oedipus'un Iokaste'den hoşlandığı yazmamaktadır. Ayrıca ona aşık bile olmamıştır. Iokaste ile evlenmesinin tek sebebi, bu kadının taht ile birlikte verilmiş olmasıdır. Eğer gerçekten ensest arzuları gündemde olsaydı, eserde anne ve oğul arasındaki bir cinsel arzunun belirtisi gerekmez miydi?"
(Fromm, 1997: 257).

Fromm, bu mitte asıl anlatılmak istenenin, çocuğun babasının otoritesine karşı isyanının olduğunu, anne ile oğlun evlenmesinin geri planda kalarak önem taşımadığını düşünür. Kral Oedipus bilmeyerek bile olsa babasını öldürüp annesi ile birlikte olarak babasının otoritesini yok eder ve ona karşı zafer kazanır. Fromm bu yorumuyla ortada ensest bir arzunun olmadığını, asıl anlatılmak istenenin, ataerkil toplumda var olan baba otoritesine karşı bir isyan olduğunu ortaya koymuştur. Jung ise 'Oedipus Kompleksi'nin Freud'un düşündüğü gibi bir evrenselliğe sahip olduğuna inanmaz. Jung'a göre çocuğun anneye duyduğu büyük sevgi cinsellikten değil, annenin oğluna karşı gösterdiği şefkat duygusundan kaynaklanmaktadır. 'Oedipus Kompleksi'nin, çocuğun anneye olan ilgisini fark eden babanın onu durdurmak için çocuğa koyduğu yasaklardan doğduğuna inanan Jung'a göre, Oedipus ensest tabusunun bir uzantısıdır. Freud ise bu eleştirilere şu şekilde cevap verir:

"Kral Oedipus söylencesinin gerçekte psikanalizin yorumlarıyla öldürdüğü kişinin babası, evlendiği kadının annesi olduğunu Oedipus'un bilmediği öne sürülmüştür. Ancak burada gözden kaçan bir şey varsa, söylencedeki değişikliğin konuya sanat açısından yaklaşımda zorunlu nitelik taşıdığı, söylenceye yabancı bir öge katmayıp yalnızca söylence kapsamındaki öğeleri ustaca kullandığıdır. Oedipus'un bilmezliği, erişkinlerde Oedipus Kompleksi tümüyle içine gömüldüğü bilinçsizliğin yasal bir anlatımı, kahramanı suçsuz gösteren ya da göstermesi gereken kehanetin bir zorunluluğu, bütün erkek evlatları Oedipus Kompleksi'ni yaşamaya yükümlü kılan yazgısal kaçınılmazlığın bir benimsenişidir" (Freud, 1938: 139).

Freud çocuğun doğduğu andan itibaren 'Oedipus Kompleksi'nin etkisi altına girdiğine inanır. Çocuk için ilk sevi objesi, kendisini besleyen anne memesidir; sevgi, doyurulmuş besi gereksinimine bağlı olarak kendini açığa vurur çocukta diyerek 'Oedipus Kompleksi'nin ne kadar erken bir dönemde var olduğunu ortaya atar. Kız ya da erkek olsun çocuk anne memesini kendinden bir parça olarak görür ve gitgide bu obje anneye

dönüşür. Onu beslemenin yanında onun her şeyiyle ilgilenmektedir. Bu durumda anne, çocuk için onu baştan çıkararak ilk kişidir. İlerleyen yaşlarda da annenin değeri çocuğun ilişkilerinde etkili olur. Bu durum ‘Oedipus Kompleksi’nin önemini vurgular niteliktedir.

‘Oedipus Kompleksi’nin gelişimine erkek ve kız çocuklarında ayrı ayrı değinilecek olunur ise; erkek çocuk gerçekleştiriminin imkânsız olduğu üç arzusunun himayesi altındadır. Annenin bedenine sahip olma arzusu, özellikle babanın bedeni tarafından sahip olunma arzusu, özellikle babayı ortadan kaldırma arzusudur. Çocuk bu arzularını gerçekleştiremeyince, gerçek olmadığı hâlde var gibi görünen hayaller üretir. Sahip olma arzusu doktorculuk oynama, bedenini sergileme şekillerinde kendini gösterir. Çocuk annesini hiç kimseyle paylaşmak istemez. Freud çocuğun cinsel organını ilk fark ettiği dönem de annesine karşı bir nesne yaptırımı oluşturduğunu ileri sürer. Bir diğer arzu annenin ya da babanın nesnesi hâline gelme çabası ile karşımıza çıkar. Son olarak ortaya çıkan arzu babayı ortadan kaldırma arzusudur. Çocuk bir yandan otoritesine hayranlık duyduğu babası ile özdeşleşirken, diğer yandan onun yerini almak ister. Artık babası onun yoluna çıkan bir engeldir. Baba ile özdeşleşme artık düşmanca bir duruma yönelir. Çocuk annesi için önemli olan babanın yerini almak ister:

“Babasının evde olmadığı zamanlar annesiyle yatmasına izin verilirken babası eve döndüğünde onun bu saltanatına son veriliyorsa, bu durumun yarattığı hayal kırıklığı çocukta derin yıkımlara sebep olur. İşte erkek çocuğun hayâl dünyasından gerçek dünyaya aktardığı Oedipus Kompleksi’nin içeriği budur” (Coşkun, 2012: 61).

Kız çocuklarında ‘Oedipus Kompleksi’ farklı bir şekilde gelişir. Kız çocuğu tıpkı erkek gibi ilk önce annesini arzulamaktadır. Ancak erkek cinsel organına sahip olmadığını hissettiğinde annesini sorumlu tutar ve ondan uzaklaşır. Annesinin kadınlığını ve babasına olan yakınlığını kıskanmaya

başlar. Erkek çocuk anneye nasıl âşık oluyorsa kız çocuk da babaya âşık olur. Erkek çocukta 'Oedipus Kompleksi'nin ortadan kalkması ile anneye yapılan nesne yaptırımının ortadan kalkması gerekir. Bunun yerine çocuk ya annesiyle ya da babasıyla özleşecektir. Babasıyla özdeşleşmesi normal olarak değerlendirilmektedir. Böylece çocuk anneye sevgisini muhafaza eder ve erkeksi karakteri yoğunlaşmaya başlar. Aynı şey kız çocuğu için de geçerlidir. Anneye özleşir ve kadınsı davranışlar sergiler. Farklı sonuçlarla da karşılaşılabilir. Kız çocuk babasına sırt çevirmek zorunda kaldığında erkeksi tarafını öne çıkarabilir, dolayısıyla özdeşleşmesi babaya yönelebilir. Bu kız çocuğunun erkeksi tarafının güçlü olup olmadığına bağlıdır. Erkek çocuğu da anneyi kıskanıp, anneye sevgi göstermeyip bir kız çocuğu gibi babasına karşı kadınsı bir durum sergilemeye başlayabilir. Denilebilir ki, Ödipal dönemin sonunda çocuğun anneye mi babayla mı özdeşleşeceği, kadınsı ya da erkeksi cinsellik eğilimine bağlıdır. Freud'a göre, "*Bir bireyde bu iki özdeşleşmenin farklı şiddetlerde belirmesi, bu bireyde iki cinsel yönelimden hangisinin ağır bastığını ifade edecektir*" (Freud, 1938: 93).

Çocuğun Oedipus döneminde yaşadığı olaylar, değişimler ve seçimler gelişimini etkilediği gibi bireyin tüm yaşantısında da hissedilir.

2.3. Freudyen Psikanalizin Edebiyatla İlişkisi

Freud sanat eserlerinin doğuşunu oyunlara dayandırır ve yazarı oyun oynayan çocuğa benzetir. Ona göre oyun oynayan çocukla sanat eserini yazan bir yazar aynı işi yapar. Çocuk, gerçek dünyadan edindiği deneyimlerle, çevresindeki yetişkinleri gözlemleyerek ve hayal gücüyle kendine bir dünya kurar ve bu dünyada kendi gerçeğini yaşar. Çocuk gerçek dünyayı taklit eder. Ancak çocuk dünyanın somut nesnelereyle oyunda seçtiği nesnelere, durumları özdeşleştirir ve oyunu gerçeklikten ayırabilir. İşte bu da çocukların hayal kurarak yarattıkları bu kurmaca dünyayı, yetişkinlerin düş kurma eyleminden ayırır. Yazar da çocuğun yaptığı gibi

hayal gücüyle ve kendinden parçalar ekleyerek kendine bir dünya yaratırken gerçek dünyayla sınırlarını çizer.

Çocuk büyüyünce oyun oynamaktan vazgeçmiş gibi görünür ise de durum böyle değildir. İnsanın sevdiği bir şeyden vazgeçmesi kolay değildir. Dolayısıyla, yetişkin gerçek nesnelere ile oyunu bağdaştırmaya son vermiştir. Artık gündüz düşleri, düş kurmanın yerini almıştır. Ancak toplum yetişkinlerden oyun oynamak ve düş kurmak yerine gerçek hayata dönmelerini bekler. Düşler de diğer insanlar tarafından bilinmemesi gereken özel durumlar olacağından saklanması tercih edilir. Freud gündüz düşlerinin bu kadar saklanmasına rağmen onlar hakkında pek çok bilgiye sahip olduğumuzu düşünür ve kaynağının da ruhsal sıkıntıyla doktora giden hastalar olduğunu belirtir. Hastalar doktorlara seans sırasında hayallerini anlatmaktadır. Freud da yaşadığı deneyimlerden hayalin sadece nevrozlar tarafından değil, sağlıklı herkes tarafından kurulabileceğini saptar. Aynı zamanda doyuma ulaşmamış kişiler hayal kurar. Düşler doyurulmamış isteklerden kaynaklanır. Hayallerimizin gece gördüğümüz düşlerle de bağlantısı vardır. Onlar da gündüz düşleri gibi bilinçaltına ittiğimiz isteklerimizden kaynaklanır. Aralarındaki fark gündüz düşleri aşırılaştığında psikoz ve nevroz gibi ruhsal hastalıklara neden olur.

Gündüz düşleri, çocuk oyunu ve sanat eseri arasındaki benzerlik, hayal kurmaya dayanır. Dolayısıyla sanatçının sanat eserini yaratırken bastırılmış arzuları ve bilinçdışının etkisi unutulmamalıdır. Sanatçılar konu belirlerken ya kendilerine ait özgün bir eser oluştururlar ya da eski mitler ve destanlardan faydalanırlar. Ama her ikisinde de bilinçdışının varlığı hissedilir. Özgün eserler de yazarlar, her zaman başkahramanı diğer kahramanlardan farklı yere koyarlar. Başına ne gelirse gelsin ona hiçbir şey olmaz. Freud'a göre sebebi kahramanın gündüz düşlerinin ve hikâyelerinin ortak ögesi olan Ben'in bilinçdışı yansımından dolayıdır. Gündüz düşleri ile sanat eseri arasındaki bağı güçlendiren bir başka nitelik ise ikinci

plandaki karakterlerin iyiler ve kötüler olarak ayrılmasıdır. İyiler her zaman Ben'in yanında yer alırken kötüler ise Ben'e her zaman düşman bir tavır sergiler. Karakterlerin bu şekilde gruplandırılması ancak gerçek hayattaki karakterlerle hiçbir şekilde örtüşmemektedir. Dolayısıyla bu durum gündüz düşleri ile sanat eseri arasındaki bağı desteklemektedir. Ben'in esere yansması sadece herkesin hoşuna giden romanlarda görülmez. Freud'un ruhbilimsel olarak değerlendirdiği romanlarda da karşımıza çıkar. Bu eserlerde yazar, anlatıcısını sanki başkahramanın aklına yerleştirir, diğer kahramanlara dışarıdan üçüncü bir şahıs olarak bakar. Bu durum Freud'a göre sanatçının Ben'inin birkaç Ben'e parçalandığını ve kendi yaşamındaki ruhsal çatışmaları eserindeki birkaç kahramanla özdeşleştirerek okura sunduğunu gösterir. Başkahramanın diğer karakterlerin yaşantılarına seyirci olarak baktığı, pasif rol aldığı eserler de vardır. Freud bu eserlere Emile Zola'nın pek çok eserinde rastlandığını söyler ve Ben'in pasif rol aldığı bu durumu şöyle değerlendirir:

“Yaratıcı yazar olmayan ve böyle adlandırılan gruptan bazı noktalarda ayrılan bireyin ruhbilimsel çözümlemesinin bize egonun izleyici rolüyle yetindiği benzer gündüz düşleri çeşitlemelerini gösterdiğini belirtmeliyim”
(Freud, 1938: 132).

Freud, Ben'ini bilinçdışı olarak eserine yansıtan bu tür yazarlara örnek olarak Fyodor Mihailoviç Dostoyevski'yi gösterir. Yazarın *Karamazov Kardeşler* adlı eserinde ölüm ve baba katlinin izlerinin görüldüğünü, sara hastalığının histerik kaynaklı olduğunu ve nevrozun belirtisi olduğunu düşünür. Dostoyevski'nin yaşadığı duygusal yoğunluk, karmaşık olan sanatçı yeteneği, bununla birlikte var oluşunun ağırlığını Ben'i kaldıramaz. Ben'in bütünlüğünü kaybetmesi ise nevroza sebep olur:

“Freud'un emosyonel sara olarak adlandırdığı bu durum, aslında normal olmayan bir psişik yaşamın dışı yansımasıdır. Dostoyevski sara hastalığına tutulmadan önce, yani çocukluk döneminde, ölümü andıran nöbetler geçirir. Freud bu nöbetlerin gerçekten ölmüş biriyle ya da hayatta ama ölmesini

arzuladığı bir kişiyle özdeşleşme sonucu ortaya çıktığını düşünür. Aslında dikkate alınması gereken ikinci türden bir özdeşleşmedir” (Freud, 1938: 427-428).

Bu özdeşleşmede ölüm nöbetleri Ben’in kendine vermiş olduğu cezadır. Burada kişi, başkasının, aslında babasının ölümünü arzulamıştır; ancak kendisi diğer kişi olduğu için bu durumda ölen de yine kendisidir. Dostoyevski’nin *Karamazof Kardeşler*’de ölümünü istediği kişi olumsuz baba imgesine benzeyen, sürekli rekabet ettiği babasıdır. Dolayısıyla, erkek çocuğun annesine ulaşmada babayı engel olarak gördüğünü ve onun yerine geçmek isteğini Freud’un kuramından çıkarırız. Freud’a göre, sonra saraya dönüşecek olan bu ölüm nöbetleri, babasının ölümünü istediği için Ben’in kendisine vermiş olduğu bir cezadır. Çocuğun babasını anneye ulaşmada engel görüp kaldırma isteğinin kastre edilme endişesi ile bastırıldığı hipotezi, psikanalizin bel kemiğini oluşturan önemli kuramlardan biridir. Bu korku aşırıya kaçıp çocuğun hastalanmasına sebep oluyor ise çocuk babayla özdeşleşme olgusunu Ben’ine iletir. İşte zamanla Ben’den ayrı ama egemenliği altına alan bu parçaya Üst Ben adı verilir. Üst Ben etken/sadist duruma geldiğinde, Ben’de edilgen/mazoşist bir nitelik kazanır. Ben’deki cezalandırma ihtiyacının karşılanması, Üst Ben’in Ben’e karşı sergilediği sert tavırdan kaynaklanır. Freud’a göre Dostoyevski’nin çocukluğunda yaşadığı onun ölüm diye nitelendirdiği bu nöbetler, Üst Ben’in ceza olarak Ben’e yaşattığı şey, babayla özdeşleşmenin sembolik yansımasıdır.

Görülüyor ki, insanın kendine bile itiraf edemediği arzuları, insan ruhunu, fantezileri inceleyen psikanaliz, bu bastırılmış duyguların farklı şekiller verilerek sanatsal bir ifade ile yansıtıldığı ve ortaya çıkma imkânı bulduğu edebiyatın içine de girerek eserleri bir maske olarak görüp ve gizlenmiş insanı ortaya çıkararak aslında eserin derinliklerinde anlatılmak istenen duyguları da okurla buluşturur.

3. Psikanaliz Edebiyat Kuramı Çerçevesinde *Kırmızı Saçlı Kadın*

Baba-oğul ilişkisi edebiyatın vazgeçilmez konularından biridir. Homeros, Shakespeare, Kafka, Dostoyevski, Stendhal ve Turgenyev gibi birçok edebiyatçı ve romancı eserlerinde baba-oğul ilişkisi çerçevesinde kuşak çatışmalarını, iktidar muhalefet çekişmelerini sorgular:

“Psikanalist yöntemin roman incelemelerinde kullanılmasıyla sistematik biçimde saptanan, teorize edilen bir tema olarak beliren baba oğul ilişkisi, edebi metnin çözümlenmesinde önemli bir anahtar haline gelir” (Demir ve Acar, 2012: 97).

Çocukların karşı cinsten ebeveynlerine karşı besledikleri arzuların bastırılması üzerine temellenen ‘Oedipus Kompleksi’nin köklerinin de edebiyatta baba-oğul ilişkisine dayandığı söylenebilir. Orhan Pamuk’un *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı eserindeki karakterlerin, buldukları dönem, yaşadıkları hayat tarzları ve yaptıkları seçimlerde bunu hissetmemek mümkün değildir. Orhan Pamuk’un 2016 yılında yayımlanan *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı romanı, başkahraman Cem’in romanda anlatılan öyküsü, oğul-baba-anne üçgeni olan Freud’un şemasına yerleştirilebilir. Romanda entelektüel babanın olumlu yönü oğluya arkadaşça ilişki içinde olmasıdır. Fakat aileyi, oğul on altı yaşındayken terk eder. Oğul bu yüzden babaya kızgındır. Anne ise evde otoritedir, aynı zamanda oğlunun ruhunun derinliklerine inebilen tek kişidir. Baba evden gidince oğul anne ile birlikte kalmaktan hoşlanır. Freud’un fısıltısı hissedilir gibidir. Hatta yıllar sonra babasıyla görüşüp onu kaybettiği gün yaşananlar dikkat çekicidir:

“Mezarının başında (...) ikili üçlü topluluklar halinde dikilip sigara içerek, namazı bekleyen siyasi arkadaşları. Cenaze namazı, töreni, defin hepsi birbirine karışmış, gene” (Pamuk, 2016: 135).

Hemen ardından gelen cümle ise şu şekildedir: *“Çok anlatmak istememe rağmen konumuzla ilgisi olmadığı için cenaze ayrıntılarına girmeyeceğim”* (Pamuk, 2016: 135). Acaba Cem’in cenaze ayrıntılarına girmemesi

konumuzla ilgisi olmadığı için mi? Hâlbuki, konusu baba-oğul ilişkisi üzerine kurulmuş romanda babanın cenaze töreninin ayrıntılarına girilmesi olağan gibi gözükmemektedir. Babanın ismi Akın Çelik, sadece bir kez romanın ilk sayfalarında geçer. Baba romanda bir özne olarak değil, Cem'in babası olarak yer alır. Bu babanın hem fiziksel hem de ruhsal olarak uzaklığının bir işareti gibi görülebilir. Babanın okuyucuya yeterince tanıtılmaması, 'Oedipus Kompleksi' babaya karşı düşüncede beslenen öldürme arzularının suçluluğuyla da ilişkilendirilebilir.

Eserde babanın kökü ve gençliğine ait bir ayrıntı yoktur. Seksen darbesi öncesi birkaç kez cezaevine girip çıktığına, 'Maocu' bir örgütte yer aldığına ilişkin göndermeler vardır. Ayrıca okuduğu kitaplar hakkında bilgi verilir. Baba, metinde okuması için Karl Wittfogel'in *Doğu Despotluğu* adlı kitabını önerir. Ama babanın kitabı okumadığı açıkça bellidir. Baba ince bir mizahla değersizleştirilir. "(...) babamın bu kitabı bize niye önerdiğini çıkaramadık. Kitapta babalar ve oğullar üzerine hiçbir şey yoktu" (Pamuk, 2016: 34). Baba romanda sadece bu özellikleriyle ifade edilmiştir.

Oğul dersane harçlığı biriktirmek için daha sonra kuyu kazma işi için çırak olarak Mahmut Usta'nın yanına gider. Mahmut Usta'yı babası gibi görür. Yeni bir baba-oğul ilişkisi başlar. Mahmut Usta, Cem'in babasızlığının içinde yarattığı acıyı giderir niteliktedir. Baba eserde ne kadar silik gösterilmiş ise Mahmut Usta da o kadar detaylı anlatılmıştır. Usta'nın babasının Sivas'ın bir kazasından göç ettiğini, bahçıvanlık yaptığını, ustanın da Ermeni bir kuyucu ustanının yanında bu işi öğrendiğini kendi ifadelerinden öğreniriz. İnançlı, geleneklere bağlı oluşuna, mücadeleci tavrına şahit oluruz:

"Babam siyasi sır tutma alışkanlığından, yaptığı önemli şeylere beni katmaz, fikrimi almazdı. Mahmut Usta ise kuyuyu nerede kazacağına karar verirken önce düşüncelerini benimle paylaştı. Burasının zor arazi olduğunu anlattı. Bu çok hoşuma gitti, onu sevdim. Ama sonra içine döndü ve kararı

bana hiç sormadan, açıklamadan verdi. Üzerimdeki gücünü, ilk böyle hissettim. Babamdan hiç görmediğim bu şefkat ve yakınlıktan hem hoşlanarak hem de bir anda ona kızarak” (Pamuk, 2016: 19).

Mahmut Usta da Cem’i oğlu yerine koyar:

“Mahmut Usta’ya göre usta-çırak ilişkisinin sırrı, baba-oğul ilişkisine benzemesiydi. Her usta, bir baba gibi çırağını sevmek ve korumak ve eğitmekle yükümlüydü. Çünkü işi sonra çırağına miras kalacaktı. Bunun karşılığında çırağın görevi de ustanın işini öğrenmek, onu dinlemek ve ona itaat etmektir. Usta ve çırak arasına sevgisizlik ve isyankârlık girerse, tıpkı bir baba oğula olacağı gibi ikisi de biter” (Pamuk, 2016: 34).

Freud’a göre erkek çocuk babayı ideal bir figür gibi sever, aynı zamanda da çekinir. Baba bir baştan çıkarıcı gibi görülüp arzulanır, ancak babadan bir rakipmiş gibi nefret edilir. Mahmut Usta, Cem için ideal bir baba figürüdür. Onu babası yerine koyar ve örnek alır. Burada ‘Oedipus Kompleksi’nin yanı sıra Üst Ben’in birey üzerindeki etkileri de görülmektedir. Ben’den koparak gelişen Üst Ben, ebeveyn tutum ve davranışlarını benimser. Çocukluk döneminde annenin ve babanın örnek alındığı davranışlar ilerleyen dönemlerde çocuk tarafından önemli olan başka kişilere kayar. Romanda da Cem babasıyla başladığı özdeşleşmeyi Mahmut Usta’ya yansıtır. Nasıl çocukken baba gibi olmak istiyorsa artık ustası gibi olmak istemektedir. Çalıştıkları süre zarfında Cem, Mahmut Usta’dan çok şey öğrenir ve ona itaat eder. Hem ona saygı duyar ama aynı zamanda da korkar. *“Babamdan hiç görmediğim bu şefkat ve yakınlıktan hem hoşlanarak hem de bir anda ona kızarak. (...) Çocuktum; o benim arkadaşım, hatta babam değil, ustamdı. Onda babalık bulan bendim” (Pamuk, 2016: 19)* gibi ifadelerle ustasına olan hislerini ifade eder. Cem’in kendisine başka bir baba bulma arzusu aslında iğdiş edilme korkusunu içinde büyütme ve bu korkuyla babayı devirip kendisini var etme isteğidir. ‘Oedipus Efsanesi’ndeki gibi babasız kaldığımızda önce kendimize baba bulmalıyız ki, sonra onları öldürüp kendimizi var edebilelim.

Pamuk, Cem'in Oedipus ile bağlantısını, bir akşam ustasına anlattığı 'Oedipus Miti' ile başlatır. Cem'e göre Oedipus bir hikâyeyi ve bir kehaneti boşa çıkarmaya çalıştığı için babasını öldürmüştü. Oedipus eğer Kâhin'in başına bunlar gelecek diyerek söylediklerini ciddiye almayıp gülüp geçseydi; belki de evinden, yurdundan kaçıp yollara düşmeyecek, Kral babasıyla da yolda bilmeden rastlantıyla karşılaşp onu öldürmeyecekti. Mahmut Usta, 'Oedipus Miti'nden hiç hoşlanmaz.

Cem'e Yusuf Peygamber'in ve kardeşlerinin hikâyesini anlatır. Babası tarafından çok sevilen Yusuf'un kardeşleri tarafından nasıl kıskanılıp kuyuya atıldığını anlatır. Baba Yakup'un çocukları arasında adil olmadığını da vurgular. Mahmut Usta, "Bir baba adil olmalıdır" der. "Adil olmayan baba evladını kör eder" diye de ekler (Pamuk, 2016: 35). Bu söz Cem'i huzursuz eder ve anlam veremez. Yıllarca da kendi kendine Mahmut Usta'nın niçin böyle söylediğini düşünür.

Cem araziye yakın bir mesafede yer alan kasabaya indiğinde 'Sarı Çadır' denilen yerde tiyatro oyunu sergileyen Kırmızı Saçlı Kadın, Gülcihan'la tanışır ve ona âşık olur. Bu kadın kendisinden yaşça büyüktür. "Otuz üç yaşındaydı; yani benim yaşadığımın tamı tamına iki mislini yaşamıştı; ama on mislini yaşamış gibiydi" (Pamuk, 2016: 72).

Oedipus, mitte öz annesi Iokaste ile bilmeden ilişkiye girerken Pamuk romanda, belli ki okuyucunun değer yargılarına saygı adına, annesi yerine Cem'in babasının eski sevgilisi figürünü kullanmıştır. Cem, Kırmızı Saçlı Kadın ile tanıştığı zaman Mahmut Usta ile ilişkisi zarar görür. Usta onun kasabaya indiğinde akşamları geç gelmesine, üstelik tiyatro oyununu seyretmesine izin vermez. Cem, Mahmut Usta'dan hem korkmakta hem de Kırmızı Saçlı Kadın'ı aklından çıkaramamaktadır:

"Kırmızı Saçlı Kadın'a ilgimi fark ederse Mahmut Usta'nın bana karışacağı ve onunla çatışabileceğimizi de korkuyla hissediyordum. Babamdan Mahmut Usta'dan korktuğum gibi bir kere korkmamıştım. Bu

korku yüreğime nasıl yerleşti bilmiyordum, ama Kırmızı Saçlı Kadın'ın bu duyguyu arttırdığını da anlıyordum" (Pamuk, 2016: 54).

Ustasının davranışlarını kısıtlaması Cem'i tedirgin ederken Cem'den habersiz tiyatro oyununa girmesi ve bunu daha sonra Kırmızı Saçlı Kadın'dan öğrenmesi Cem'in hiç hoşuna gitmez. Bu olay Mahmut Usta'yı Cem'in karşısına rakip olarak çıkarır. Cem'in Kırmızı Saçlı Kadın ile ilişkisi ilerledikçe Mahmut Usta'ya karşı kıskançlık, öfke ve nefret duymaya başlar.

"Freud açısından her birimizin son tahlilde açgözlülüğün sonuçları karşısında korkan, Fallus'unu kıskançlıkla koruyan ve arzulamaktan ötürü suçluluk duyan, yine de arzulayan ve açgözlü çocuklar olduğunu söyleyebiliriz, işte Freud Oedipus renkleriyle bizlerin iç yüzünü böyle resmeder: açgözlü, korkak ve suçluluk duyan çocuklar (...)" (Nasio, 2005: 61).

Cem'in, Kırmızı Saçlı Kadın ile birlikte olduğu gecenin sabahında ustası kuyunun dibinde iken üzerine kova düşürüp onu ölüme terk edip kasabadan ayrılması zamanla suçluluk duygusuna dönüşür. Cem, baba gibi gördüğü ancak sevdiği kadından kışkırdığı ustasını karanlık kuyunun içinde ölüp ölmediğini bilmeden yalnızlığa terk eder:

"Erkek çocuğun kıymetli babasına olan aşkı ödipyen krizin başlangıcından çok daha evvel de vardır. Şefkât ve bağsal düşkünlük tüm odipus süreci boyunca devam eder ve bu süreçte arzu, sıkıntı ve nefret gibi diğer zıt duygularla yüzleşir, işte çocuğu oradan oraya savurup, nevrozunu tetikleyen de bu birbiriyle çelişkili hislerin eş zamanlı yaşanmasıdır. Çocuk veya yetişkin, nevrozlu kişi aynı anda hem babasını sever hem ondan çekinir hem onu arzular hem de ondan nefret eder" (Nasio, 2005: 53).

"İçimde bir suçluluk, hatta kötülük yokmuş gibi yaparsam, yavaş yavaş kötülüğü unutturdum. Böylece hiçbir şey olmamış gibi yapmaya başladım. Hiçbir şey olmamış gibi yaparsanız ve gerçekten de hiçbir şey olmuyorsa, hiçbir şey olmaz sonunda" (Pamuk, 2016: 89).

Kahramanımızın yaşanan bu olayı unutmaya çalışması bizi 'Oedipus Kompleksi'nin tam ortasına getirir. Trajedide Oedipus'un babasını öldürüp annesiyle evlenmesini öğrenip gözlerini kör etmesi gibi, Cem de kendi yapmış olduğu kötülüğü görmemek için körleşir. Ancak Cem kendini ustası üzerinden tanımlamaya çalışır ve hayatı boyunca da onu unutamaz.

Cem, Öngören'den ayrıldıktan sonra üniversiteye girer. Başarılı bir metalürji mühendisi olur. Ayşe isminde bir kızla evlenir. Mutlu bir evliliği olan çiftin çocukları olmaz. Ancak bir e-posta adresinden yıllar önce bir gece birlikte olduğu Kırmızı Saçlı Kadın'dan Enver adında bir çocuğu olduğunu öğrenir. Enver de aynı babası Cem gibi babasız büyümenin öfkesini içinde taşır. *Şehname* eserindeki Rüstem ve Sohrap hikâyesindeki oğul Sohrap gibi babasını aramaya koyulur. Ancak aralarındaki fark Enver'in babasını kendisini kanıtlamak için görmek istemesidir. Cem hem iş için hem de oğlunu görme bahanesiyle Öngören'e gider. Ustasının o olaydan sonra sakat kaldığını ancak birkaç yıl önce öldüğünü öğrenen Cem oğlunu merak eder. Fakat oğlu önce kendisini başka biri olarak tanıtır. Amacı önce babasının nasıl bir adam olduğunu görmektir. Cem bir zamanlar ustasını ölüme terk ettiği kuyuya gitmek isteyince ona eşlik eden kişi oğlu olur. Cem genç adamla konuşmanın hararetli bir yerine geldiğinde karısından gelen bir telefonla da yanındaki genç adamın oğlu Enver olduğunu anlar. Artık babasına hesap sorma zamanının geldiğini düşünen Enver, babasız geçen yılların onun için ne kadar zor olduğunu sorgular. "*Babasız büyürsen, âlemin bir merkezi ve sınırı olduğunu anlamaz, her şeyi yapabileceğini sanırsın ama bir süre sonra ne yapacağını bilemezsin*" (Pamuk, 2016: 161). Enver bu sözlerle mektubuna cevap vermeyen hiç görmediği babasına, Cem'e seslenmektedir. İlginç olan babasının da farklı bir şekilde babasızlıktan mustarip olmasıdır. Cem ergenlik çağında 'Oedipus Kompleksi'ni nevrotik bir seviyede yaşamış, babanın veremediklerine karşı duyduğu öfkeyi bastırmıştır. Enver'in ise babasını ilk görüşüdür. Aslında iki baba sorunsalında da ortak bir yön

hakikat arayışıdır. ‘Oedipus Miti’nde de Rüstem ve Sohrap hikâyesinde de amaç gerçeği aramaktır. Sohrap’ın da Oedipus’un da amacı yollara düşüp hakikati aramaktır. O gece kuyunun başındaki hesaplaşmada Enver, Cem’e kızdığı zamanlar kendisini kör etmek istediğini söyler: “Sana kızdığım zamanlar aslında seni kör etmek geliyor içimden. (...) Bir babada dayanılmayacak yan hep seni görmesi!” (Pamuk, 2016: 170). Cem, babanın bakışı güzel bir şey olmalı, diye cevap verdiğinde ise Enver: “Gerçek bir babaysa! Gerçek bir baba adil olmalı. Sen gerçek bir baba bile değilsin. Önce gözlerini kör etmek geliyor benim içimden, diye karşılık verir” (Pamuk, 2016: 170).

Cem adil olmayan baba sözünü ilk kez Yusuf Peygamber ve kardeşlerinin hikâyesini anlatan Mahmut Usta’dan duymuştur.

Freud ise bu bağlamda ilk cinsel itkimizi annemize, ilk nefretimizi ve öldürme isteğimizi de babamıza yöneltmenin hepimizin kaderi olduğunu düşünür. Bunu doğrularcasına, Cem de kendi Oedipus hikâyesini yaşar ve kuyunun başında oğlu Enver tarafından kendi cebinden çıkan silahla gözünden vurulur.

Sonuç

Psikanalitik kuram, psikoloji biliminin bilince olan yaklaşımını bilinçdışı süreçlere doğru genişleten Sigmund Freud tarafından geliştirilen 20. yüzyılın başlarında yayılan bir kuramdır. Freud’un cinsellik kavramına dayandırarak oluşturduğu kuram, birçok yazar ve sanatçıya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Pek çok yazar ve sanatçı “Oedipus Kompleksi” başta olmak üzere Freud’un özellikle çocuk gelişimine dair ortaya koyduğu iddialarına, eserlerinde yer vermeye başlamışlardır. Dolayısıyla Freud’un, gerçekleştirdiği fikirler doğrultusunda insan ruhunun temel olgularının, sanatçı ve yapının anlaşılmasına yardımcı olduğu görülmeye başlanmıştır.

Orhan Pamuk’un *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı romanı da Freud’un ‘Oedipus Kompleksi’ temelinde baba-oğul ilişkisi sorunsalını ele alır. Pamuk

romanda Cem'in hayat hikâyesini, babasını öldürüp annesiyle evlenen Oedipus ile Firdevsi'nin Rüstem ve Sohrap hikâyesinde, babası Rüstem tarafından öldürülen oğul Sohrap'ın efsanesi etrafında âdeta bir ağ öreerek anlatır.

Baba olgusunun sorgulandığı romanda baba özlemi çeken Cem, babası yerine koyduğu Mahmut Usta'yı kuyuda ölüme terk eder. Babası ile aynı kaderi paylaşan Enver ise Cem'i ilk kez gördüğü gün aynı Oedipus'un, babası Laios'u öldürdüğü gibi öldürür. Aralarındaki tek fark Enver'in, Cem'in babası olduğunu bilmesidir. Oysa Oedipus öldürdüğü kişinin babası olduğunu sonradan öğrenir.

Romanda karakterlerin yaptığı seçimler ve sürdürdükleri yaşamlar, 'Oedipus Kompleksi'nin geçmişte sadece belli bir dönemi kapsamadığını, hayatlarının bir parçası olduğunu gösterir.

Kaynakça

- BERGER, Arthur Asa (2014), *Kültür Eleştirisi: Kültürel Kavramlara Giriş*, Özgür Emir (Çev.), İstanbul: Pinhan Yayınları.
- CEBECİ, Oğuz (2004), *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- CEVİZCİ, Ahmet (1999), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- DEMİR, Ömer, ACAR, Mustafa (1997), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Konya: Vadi Yayınları.
- ERTÜZÜN, M. Işıl (2012), *Baba İşlevi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- FREUD, Sigmund (1996), *Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış*, Kamuran Şipal (Çev.), İstanbul: Cem Yayınevi.
- FREUD, Sigmund (2009), *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*, Ali Nahit Babaoğlu (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- FREUD, Sigmund (2009), *Düşlerin Yorumu, I*, Emre Kapkın (Çev.), İstanbul: Payel Yayınları.
- FREUD, Sigmund (2010), *Düşlerin Yorumu II*, Emre Kapkın (Çev.), İstanbul: Payel Yayınları.

- FREUD, Sigmund (1999), *Sanat ve Edebiyat*, Emre Kapkın, Ayşen Tekşen Kapkın (Çev.), İstanbul: Payel Yayınları.
- FROMM, Erich (2015), *Rüyalar, Masallar, Mitler*, Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- NASİO, J. D. (2005), *Oedipus Psikanalizin En Önemli Kavramı*, Canan Coşkan (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- OCTAVE, Mannoni (1992), *Sigmund Freud*, Veysel Atayman, Turgay Kurultay (Çev.), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- PAMUK, Orhan (2016), *Kırmızı Saçlı Kadın*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kitap İncelemesi/Book Review
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2020; 2(1): 140-144
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2020; 2(1): 140-144

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE MENTAL FİİLLER
(Erkan Hirik, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları,
Ankara, 2018, X+266 sayfa, ISBN: 978-975-456-148-7)

Selda SANDALYECİ*

Giriş

Türkçede fiil konusu tüm gramerlerde ele alınan temel kategorilerdendir. Gramer çalışmalarında fiillerin yapılarına, nesnelere durumları ya da hareketin oluşumuyla ilgilerine göre sınıflandırmalar yapılmış; onlarla ilgili anlamsal bir sınıflandırma yapıldığıdaysa sadece olumlu, olumsuz ve soru şekilleri ele alınmıştır. Genelde fiilin fiziksel hareketinin temel alındığı, zihinsel hareketliliğin göz ardı edildiği ve anlamsal yönden sınıflandırmanın da çok kısıtlı bir şekilde yapıldığı dikkati çekmektedir. Dolayısıyla mental fiiller önem arz eden ve önü açık bir konuyu teşkil etmektedir.

---

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: seldatabak@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5443-3245

Geliş Tarihi (Received): 31.03.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 19.06.2020

Son zamanlarda dilbilim çalışmalarında fiillerin sınıflandırılması ve “mental fiil” konularına ilgi artmış ve Türkçenin tarihî dönemlerindeki eserlerinden hareketle mental fiilleri tespit edilmeye başlanmıştır. Bu konuyla ilgili elimizde bulunan kaynaklar genel olarak önemli doktora tezleri ve makaleler boyutunda idi. Yazımızın oluşmasına kaynak olan “Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller” kitabı bu bakımdan alanında bir ilktir.

Kitabın “İçindekiler” kısmına bakıldığında toplam 7 ana başlık ve 58 alt başlıktan ibaret olduğu görülmektedir. Kitap, **Sunuş**, **Önsöz** ve **Kısaltmalar** ile başlamakta ve **Dil ve Düşünce** başlığında fiillerin zihin bağlantısını açıklamak üzere dil ile düşünce arasındaki bağdan bahsedilmektedir. Felsefe ve psikoloji alanında yapılan çalışmalar esas alınarak bilgiler verilmiş, dil ve düşünce arasında bir bağın olup olmadığı konusundaki tartışmalara değinilmiş ve ayrıntılı açıklama yoluna gidilmiştir.

Fiil ve Türleri başlığı altında kelime türü olarak fiilden bahsedilmiş, yerli ve yabancı araştırmacıların - Muharrem Ergin, Agop Dilaçar, Kaya Bilgegil, Tahsin Banguoğlu, Sema Barutçu Özönder, Zeynep Korkmaz, Leyla Karahan, Mirfatih Z. Zekiyev, Hatice Şirin User, Vendler, Biber vd. ve Levin gibi- fiil tanımlamaları ve sınıflandırmalarına yer verilmiş ve fiillerin çok yönlü olmasının sınıflandırmaların da farklılığına sebep olduğu belirtilmiştir.

Mental Fiiller, Kapsamı ve Türleri başlığı altında çeşitli alt başlıklar hâlinde önce “*Önemi nedeniyle fiiller, araştırmacılar tarafından çok farklı ölçütler kullanılarak sınıflandırılmış, bunun neticesinde de birbirinden farklı fiil türleri ortaya çıkmıştır. Mental fiiller de bu fiil sınıflandırma denemeleri neticesinde ortaya çıkan bir fiil türü olarak görülebilir. Sarı-Güder, Zekiyev, Biber vd., Arnazarov, Ercilasun, Şirin User, Yıldız gibi çalışmalarda görülen fiillerin genel olarak sınıflandırılması neticesinde algılamalakil/duygu/irade gibi farklı ancak düşünce etrafında birleşen fiillerin olması gerektiği düşünülmüştür.*” (Hirik 2019: 21)

denilerek mental fiillerin ortaya çıkış serüveni anlatılmış ve mental fiilin neyi ifade ettiği açıklanmıştır. Ardından bu konudaki literatür taranmış ve yapılan tüm çalışmalardaki mental fiil sınıflandırmaları listelenmiştir. Ardından Hirik, kendi mental fiil sınıflandırmasını sunmuş, taranan fiiller bu sınıflandırmalarda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Hirik mental fiilleri öncelikle 3 ana başlık altında *Girdi Basamağı Fiilleri*, *İşlem Basamağı Fiilleri* ve *Çıktı Basamağı Fiilleri* olarak ayırmıştır. Girdi basamağındaki fiilleri “Duyu Fiilleri” olarak ele almış ve Görme Duyu Fiilleri, İşitme Duyu Fiilleri, Tat Alma Duyu Fiilleri, Dokunma Duyu Fiilleri, Koku Alma Duyu Fiilleri olarak 5 alt başlıkta incelemiştir. İşlem basamağı fiillerini “Bilişsel Fiiller” olarak ele almıştır. Çıktı basamağı fiillerini ise “İfade Fiilleri” ve “Açıklama Fiilleri” olarak öncelikle iki başlık olarak ayırmış, İfade Fiillerini “Duygu Fiilleri” alt başlığında incelemiştir. Açıklama Fiillerini ise “Dilsel Açıklama Fiilleri” ve “Görsel Açıklama Fiilleri” olarak 2’ye ayırmıştır.

Sınıflandırmanın ardından mental fiilleri kültür ve bireysellik bağlamında ele alan araştırmacı mental fiilleri yapıları bakımından incelemiştir.

Mental Fiiller ve Anlam ana başlığı kapsamında *Mental Fiiller ve Kip/Kiplik*, *Mental Fiiller ve Anlam Değişmesi* alt başlıkları bulunmaktadır. Bu bölüm çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan özel bir bölümdür. Yapılan tezler ve makaleler incelendiğinde sadece mental fiillerin sınıflandırılması üzerinde durulduğu, fiillerin şeklen ve kip/kiplik düzeyinde incelenmediği görülmektedir. Hirik, bu bölümde “*Mental fiiller dilin birçok kategorisiyle bağlantılı bir yapıya sahiptir. Bu kategorilerden biri de kiplik olarak görülmektedir.*” (Hirik 2019: 82) diyerek Palmer’ın sınıflandırmasını esas aldığı *Önerme Kipliği* ve *Olay Kipliği* ana başlıkları altında şüphe, çıkarım, tahmin, kanıtsallık, aktarım, yükümlülük, izin, emir, gereklilik, hareket, yeterlilik, istek kipliği gibi çeşitli alt başlıklar ile mental fiilleri derinlemesine

incelemiştir. “*Mental fiiller içerdiği geniş anlam alanıyla, duygu durumlarıyla mental süreçte yaşanan her türlü bilgi değişimi ile doğrudan bağlantılı olduğu için kiplerle de sıkı bir ilişki içerisinde bulunmaktadır.*” (Hirik 2019: 84) ve “*Mental fiiller konuşurun duygu durumlarını gösteren leksikal işaretleyici olarak görev yapabildiğine göre anlam sahasında kiplik olarak görev yapabilmektedir.*” (Hirik 2019: 137) diyerek mental fiilleri, geniş bir işaretleyici yelpazesine sahip olan kipleri gösterenlerden biri yani bir “kiplik” olarak kabul etmiştir.

Mental fiillerin anlamsal değişimleri de bu ana başlık altında incelenmiştir. Burada anlam kapsamı bakımından anlam genişlemesi ve daralması, duygu değeri bakımından anlam iyileşmesi ve kötüleşmesi, diğer anlam ilişkileri açısından çokanlamlılık, metaforlaşma ve çok katmanlılık yönlerinde örnekler verilerek ayrıntılı incelemeler yapılmıştır.

Son Söz’ün ardında ve **Kaynaklar**’ın hemen öncesinde kitaba ayrı bir önem katan **Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller Sözlüğü** eklenmiştir.

Bu çalışma mental fiiller hakkında hem Türkçe kitap şeklinde ilk yayın olması bakımından hem de mental fiilleri anlamsal açıdan bu kadar ayrıntılı olarak incelemesi bakımından dikkat çekici ve önemlidir. Mental fiiller anlamsal bir fiil sınıflandırması olmasına rağmen anlambilimsel olarak bu kadar derin incelenmemiştir. Kitapta, anlam değişimleri (anlam genişlemesi, daralması, kötüleşmesi, iyileşmesi, metaforlaşma vb.) bakımından fiillerin durumları incelenmiş, bir fiilin birkaç mental basamağa dâhil olması konusu çok katmanlılık başlığıyla irdelenmiş, ilk defa da konuşurun duygu durumunu belirten kiplik bağlamında değerlendirilmiştir. Kitabın sonuna *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*’nde (2011) yer alan bütün fiillerin alt anlamlarıyla birlikte tek tek incelenmesi sonucunda elde edilmiş olan mental fiiller, durum ekli tamlayıcıları ile birlikte mental fiillerin hangi tür olduğunun gösterildiği bir tablo hâlinde eklenmiştir. Bu tablo kitabın değerini arttırmaktadır.

Bilindiği gibi fiiller hareketi adlandırdığı gibi düşünceyi de adlandırır. İnsanın en önemli özelliği olan düşünebilme yetisi bize birçok farklı duygu ve düşüncenin varlığını mental fiiller kanalıyla sunmaktadır. Bir ulusun dili, o ulusun düşünce sistemini de bizlere gösterir. Mental fiiller ise bu sunumun en önemli kanallarından birini oluşturmaktadır. Bu nedenle elimizdeki yayın mental fiiller üzerine çalışma yapacak araştırmacılara iyi bir kaynak teşkil edecek ve ufuk açıcı başlıkları sayesinde yol gösterici olacaktır.

BALIKAN

Dil ve Edebiyat Dergisi

HAZİRAN 2020
İSTİK
e-ISSN: 2687-2234

Hakkında

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde yayın hayatına başlayan *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, dil ve edebiyat alanlarında akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelerin yayımlandığı, uluslararası hakemli, açık erişimli elektronik dergidir. Derginin dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda beş makaleyi geçmemek kaydıyla diğer Türk lehçeleri ile Balkan dilleri ve İngilizce makalelere de yer verilebilir. Yılda iki kez (Haziran-Aralık) elektronik ortamda yayımlanır.

Amaç

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, dünya dilleri ve edebiyatlarıyla alakalı bilimsel konu ve sorunları irdeleyen ve bu konularda çözüm önerileri getiren özgün araştırma makalelerini, Türkçe ve İngilizce literatüre ve bilim dünyasına kazandırmayı hedefler. Tanımlanan nitelikte çalışmaları olan bilim insanlarının, çalışmalarını mümkün olan en hızlı şekilde bilim dünyasına sunmaları için adil bir zemin oluşturmayı amaçlar.

Kapsam

*Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'*nde, dünya dilleri ve edebiyatlarını bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu iki temel alandaki sorunlara çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir. İçerik ve biçim bakımından yayın ilkelerine uygun, özgün kuramsal yazılar, araştırma yazıları, belgeler ve yorumlar, uygulamalar veya uygulamaya dönük yazılar, değerlendirme yazıları ve kitap eleştirileri dergimizde yayınlanmak üzere sunulabilir.

Yayın İlkeleri

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, tüm sınırların ortadan kalktığı günümüz dünyasında bireylerinin birbirini daha yakından tanınması konusunda en önemli iki ögeyi, dili ve edebiyatı bir araya getirerek milletler,

kültürler ve insanlar arasında bir köprü kurmak ve bu amaç doğrultusunda hazırlanmış uluslararası düzeydeki bilimsel çalışmalarını kamuoyuna duyurmak ilkesiyle yayımlanmaktadır.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'ne gönderilen çalışmalarda; alana yapılacak katkı, özgünlük, yeni ve dikkate değer görüşlerin ortaya konması gibi temel şartlar aranmaktadır. Dünya dilleri ve edebiyatlarıyla ilgili yazar ve yapıtları tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara da yer verilir.

Makalelerin *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*'nde yayımlanabilmesi için, daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayına kabul edilmemiş olması gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek koşuluyla kabul edilebilir.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'nin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak derginin Balkan coğrafyasına yönelik olması nedeniyle özellikle Balkan dillerinde yazılmış makalelere de yer verilmektedir.

Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi'ne gönderilen yazılar, öncelikle dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Yazım kurallarına uyulmadığı takdirde yazarla iletişime geçilip gerekli düzenlemeleri yapması istenir. Değerlendirme için uygun bulunan çalışmalar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verir.

Makalelerle ilgili tüm sorumluluk yazara aittir. Yazar makalesini *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*'ne gönderdiği andan itibaren telif haklarını dergimize devrettiğini taahhüt eder.

BALKANİSTİK DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ YAZIM KURALLARI

1. Başlık: Makale başlığı, sayfaya ortalanmış, Palatino Linotype yazı karakteri ile 12 punto, kalın, büyük harflerle yazılmalıdır.

Başlığın uzunluğu 15 kelimeyi aşmamalıdır. Başlıklar makalenin içeriğini ve konu alanını yansıtmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ilk harfi büyük müteakip harfler küçük ve soyad(lar)ı büyük harflerle olmak üzere başlığın altında sağa yaslı şekilde, koyu harflerle, Palatino Linotype yazı karakteri ile 10 punto yazılmalıdır. Önce ve sonrasında 12 nk boşluk bırakılmalıdır. Yazar(lar)ın unvan(lar)ı, görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i ile ORCID numaraları dipnot (*) şeklinde sayfa altında belirtilmelidir.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa biçimde ifade eden ve en az 125 en fazla 300 kelimedenden oluşan Türkçe öz bulunmalı; Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto, kalın, büyük harflerle **ÖZ** şeklinde yazılmalıdır.

4. Anahtar Kelimeler: Özün altında en az 3 en fazla 7 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmeli, Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto yazılmalıdır.

5. İngilizce Başlık: Makalenin İngilizce başlığı Türkçe anahtar kelimelerden sonra 12 nk boşluk bırakılıp koyu ve büyük harflerle, Palatino Linotype yazı karakteri ile 11 punto yazılmalıdır.

6. Abstract: İngilizce başlıktan sonra özün İngilizcesi koyu ve büyük harflerle **ABSTRACT** şeklinde verilmeli, Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto yazılmalıdır.

7. Keywords: İngilizce özün altında anahtar kelimelerin İngilizcesi verilmeli, Palatino Linotype yazı karakteri ile 9 punto yazılmalıdır.

8. Ana Metin: A4 boyutunda kâğıtlara, MS Word programında, Palatino Linotype yazı karakteri ile 11 punto, 1,15 satır aralığıyla yazılmalıdır. Paragraflar 1 cm içeriden başlamalıdır.

Sayfa üst kenarı 5 cm, sağ ve sol kenarlar 4 cm, alt kenar 3 cm olacak şekilde boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmamalıdır.

Dergiye gönderilen makalelerde Türk Dil Kurumu *Yazım Kılavuzu*'na (kısaltmalar dâhil) uyulmalıdır.

Çalışma 30 sayfayı geçmeyecek biçimde olmalıdır.

Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır. Kelime aralarında, nokta ve virgöl işaretlerinden sonra bir karakter boşluk bırakılmalıdır.

9. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Her düzey başlıkta sözcüklerin ilk harfi büyük yazılmalı, kalın ve düz olmalıdır.

10. Dipnot: Göndermeler, metin içinde gösterilmelidir. Dipnot, sadece açıklamalara ihtiyaç duyulduğu takdirde kullanılmalıdır. Açıklama maksadıyla verilen dipnotlar Palatino Linotype yazı karakteri ile 8 punto büyüklüğünde yazılmalıdır.

11. Alıntı ve Göndermeler: Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Metin içinde göndermeler, parantez içinde APA 6 (American Psychological Association) standartlarına uygun olarak yazılmalıdır.

Metin içi göndermeler için örnek: (Tanpınar, 2003: 154).

İki yazarlı esere gönderme yapılırken: (Enginün ve Kerman, 2011: 203).

Metin içinde gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın yalnızca yayın tarihi yazılmalıdır:

Ahmet Hamdi Tanpınar (2003: 456), Ahmet Mithat Efendi'nin üslubunun meddah hikâyelerinin...

Üç veya daha fazla yazarlı esere örnekteki gibi atıf yapılır: (Kaplan vd. 1974: 35).

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarın soyadı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin adı yazılmalıdır.

12. Kaynakça: Kaynakça APA 6 (American Psychological Association) standartlarına uygun olarak verilmelidir. Kaynakça başlığı metnin sonunda ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve düz olarak, Palatino Linotype yazı karakteri ile 10 punto büyüklüğünde iki yana yaslanarak yazılmalıdır. Künyeler yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmeli, 1 cm paragraf girintisi verilerek iki yana yaslanmalıdır.

Eğer yazar adı yoksa eser adı esas alınmalıdır.

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla eseri kullanılmışsa eser adları alfabetik sırasına göre "2008a", "2008b" şeklinde sıralanır.

Tek yazarlı kitap:

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2003), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

ACAROĞLU, M. Türker (2016), *Türkçeden Bulgarcaya Geçen Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Kitabı çeviren, derleyen, yayıma hazırlayan ya da editörlük yapan varsa adına yazar ve eser bilgisinden sonra yer verilmelidir:

MCCARTHY, Justin, (1995), *Ölüm ve Sürgün*, Bilge Umar (Çev.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

İki yazarlı kitap: İki yazarlı kaynaklarda adı önce yazılmış yazarın soyadı bilgisi ile başlanır:

ENGİNÜN, İnci, KERMAN, Zeynep (2011), *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kaynağın üçten fazla yazarı varsa ilkinin büyük harfle soyadı ve küçük harfle adı, sonra vd. kısaltması kullanılmalıdır:

KAPLAN, Mehmet vd. (1974), *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Kitap bölümü: Kitap ve dergi adları italik yazılmalı; makale, kitap bölümü gibi kaynaklar tırnak içinde gösterilmelidir:

SOYADI, Adı (Yıl), "Bölümün başlığı", *Kitabın Adı (İtalik)*, Şehir: Yayınevi, sayfa aralığı.

ERCİLASUN, Ahmet B. (2017), "Dîvânû Lugâti't-Türk Hakkında", *Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı*, Ali İhsan Öbek vd. (Ed.), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 149-156.

Ansiklopedi Maddeleri:

KARPAT, Kemal (1992), "Balkanlar", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 25-32.

Dergi makalesi:

SOYADI, Adı (Yıl), "Makalenin başlığı", *Derginin adı (İtalik)*, Cilt (Sayı), sayfa aralığı.

MORAN, Berna (1978), "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü", *Birikim*, 37, 44-54.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1983), "Gönüllerde Yaşayan Âkif", *Türk Edebiyatı*, 113, 13.

Tezler:

SOYADI, (Adı) (Yıl), *Tezin Tam Başlığı* (İtalik), Tezin Hazırlandığı Kurum, Tezin Türü, Şehir.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1963), *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul.

İnternet alıntısı:

SOYADI, Adı (Yıl), "Başlık", internet adresi, (Erişim Tarihi).

MİLLAS, Herkül (2005), "Türk ve Yunan Edebiyatında Mübadele-Benzerlikler ve Farklar", <http://www.herkulmillas.com/tr/hm-makaleleri/kitaplardaki-makaleler/186-tuerk-ve-yunan-edebiyatnda-mueba-dele-benzerlikler-ve-farklar-.html>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2020).